

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі
«Ақпараттық-талдау орталығы» АҚ

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА
ЕРТЕ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАР ДАМУЫНЫҢ
ТҰЖЫРЫМДАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ**

АСТАНА 2014

МАЗМУНЫ

ҚЫСҚАРТУЛАР	4
KІRІСПЕ	5
ЕРТЕ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАР ДАМУЫНЫҢ КӨКЕЙКЕСТІЛІГІ	7
1. САЛАМАТТЫ БАЛАЛЫҚ ШАҚ НЕГІЗДЕРІ	
Ана мен бала денсаулығы	10
Ұтымды тамақтану	12
Дамуында ерекше мұқтаждығы бар балаларды кешенді қолдау	15
Қалыпты дамуында ауытқышылық бар ерте жастағы балаларды анықтау...	18
Даму мүмкіндігі шектеулі балалардың әлеуметтененуі	22
2. ТӘРБИЕ МЕН ОҚЫТУ ӘДІСНАМАСЫ	
Стандарт пен бағдарламалар негіздемесі	26
Ерте жастағы балалар дамуында қолданылатын педагогикалық технологиялар	31
Ата-аналар қауымын тарту	33
3. КАДРЛЫҚ ҚОЛДАУ	
Ағымдағы жағдай	37
Маман даярлаудың жаңа үлгісі	42
Педагог мәртебесі мен беделі	46
4. ИНФРАҚҰРЫЛЫМ	48
5. ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ	57
ҚОРЫТЫНДЫ	62
БИБЛИОГРАФИЯ	63

ҚЫСҚАРТУЛАР

АКТ	Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар
БАҚ	Бұқаралық ақпарат құралдары
БАИ	Біліктілікті арттыру институты
БҮҰ	Біріккен Ұлттар Ұйымы
БҮҰДБ	Біріккен Ұлттар Ұйымының Даму Бағдарламасы
БХСЖ	Білім беруді халықаралық стандартты жіктеу
ДДСҰ	Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы
ЕЖБД	Ерте жастағы балалардың дамуы
ҚР БФМ	Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі
МДҰ	Мектепке дейінгі ұйымдар
МЖБС	Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты
ӨДМ	Өнірлік даму министрлігі
ЭЫДҰ (OECD)	Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы
ЮНЕСКО	Білім, ғылым және мәдениет мәселелері бойынша Біріккен Ұлттар Ұйымы
ЮНИСЕФ	Біріккен Ұлттар Ұйымының Балалар қоры
CDI, KIDS	Ерте жастағы балалардың психофизикалық дамуын бағалау мен байқауға арналған ата-ана саулнамасы (Child Development Inventory; Kent Inventory of developmental skills)
DDST	Бала дамуының скрининг-тесті (Denver Developmental Screening Test)
DIAL-R	Ерте жаста даму индикаторы (Developmental Indicators for the Assessment of Learning-Revised)
TERS-R	Бебек жасындағы балалардың даму ортасын рейтингтік бағалау шәкілі (өзгерістермен) (Infant Toddler Environment Rating Scale - Revised)

KIPIСІРІ

Қазақстанда мектепке дейінгі тәрбие мен оқу мемлекеттік білім беру саясатының басты бағыттарының бірі болып табылады. Үш пен алты жас аралығындағы балаларды мектепке дейінгі сапалы біліммен қамтамасыз ету мақсатында балабақшалар ашылуда, педагогикалық кадрлар дайындалуда және білім беру бағдарламаларының мазмұны үнемі жаңартылуда.

Бұл ретте, балаларды дамытудың барлық кезеңдерінен туғаннан үш жасқа дейінгі балаларға ең аз көніл бөлінеді. Балаларды ерте дамыту және оқыту пайызы. ЭЫДҰ елдерінің орта көрсеткішінен айтарлықтай төмен (Қазақстан - 16,4%, ЭЫДҰ - 32,6%). Туғаннан үш жасқа дейінгі балаларға арналған қызметтер жүйесінде басты назар, ең алдымен, денсаулық сақтауға және әлеуметтік қамсыздандыруға аударылған.

Балаларды табысты әлеуметтендірудің бастапқы мүмкіндіктері өмірлік циклдің бірінші жылдары қалыптасады. Балалық шақта тұлғаның ерекшеліктері қалыптасады, оның зияткерлік, эмоциялық және нығайып өсуі қабілеттерін дамыту бағыттары анықталады.

Көптеген елдердің үкіметтері жоғары сапалы жүйені жасайды және орнықты инвестициялық саясат негізінде балаларды ерте дамытудың ұлттық стратегияларын әзірлейді. Баланың ерте дамуына қосқан үлес әлеуметтік-экономикалық ортаға салынатын инвестициялардың барлық түрлерінен пайдалылықтың ең жоғары деңгейіне ие.

Дүниежүзілік беталыстар саламатты балалық шақтың, туғаннан үш жасқа дейінгі балаларды тәрбиелеу мен оқытудың құқықтық негізін құру қажеттілігі туралы куәландырады. Әлеуметтік қамсыздандыру және денсаулық сақтау, білім мен азаматтық қоғам саласының басты бағыттарының тұтастыры мен жүйелілігі Қазақстанда ЕЖБД сапалы және тиімді жүйесін жасауға мүмкіндік береді.

Балаларды ерте дамытудың түбекейлі негіздері ұлттық практиканы және халықаралық тәжірибелі талдау негізінде Қазақстан Республикасын әлеуметтік дамытудың 2030 жылға дейін тұжырымдамасын жүзеге асыру аясында әзірленді. Түбекейлі негіздерді әзірлеу шенберінде ЕЖБД мәселелері бойынша қоғамдық пікірді социологиялық зерттеу және алаңдық зерттеулер жүргізілді. ЮНИСЕФ, ЭЫДҰ және Дүниежүзілік банктің халықаралық

сарапшыларының ұсыныстары пысықталды. ЕЖБД саясатын жоспарлаудың халықаралық тәжірибеде қабылданған негізгі қағидаларына сәйкес тұлғаны табысты дамыту шарттарын құрудың негізгі аспектілері белгіленді.

Тұжырымдаманың мақсаты табысты әлеуметтендірудің бастапқы мүмкіндіктерінің жоғары деңгейін қамтамасыз етуге және әрбір баланың бірегейлігін дамытуға бағытталған, Қазақстанда балаларды ерте дамытудың бірыңғай кешенде тиімді үлгісін қалыптастыру болып табылады.

Мақсатқа қол жеткізу үшін бес басымды бағытқа аса көп назар аудару қажет:

- ДДСҰ халықаралық стандарттарына сәйкес денсаулықты сақтаудың тетіктерін жетілдіру;
- БХСЖ 2011 сәйкес методологиялық сұйемелдеуді жаңарту;
- кадрлық ресурстердің кәсіби құзыреттілігін арттыру;
- заманауи инфрақұрылымдық шешімдерді енгізу;
- мұдделі тұлғалардың құқықтық әрекеттесу платформасын жасау.

Күтілетін нәтижелер. Тұбагейлі негіздерді жүзеге асыру Қазақстанда балаларды ерте дамыту жүйесін жасау бойынша шаралар кешенін әзірлеуге мүмкіндік береді.

Мыңжылдықтың Даму Мақсаттарына сәйкес сәби жасындағы балалар үшін денсаулық сақтау мен білім берудің әлеуметтік қызметтерінің сапасы мен бірдей қолжеткізудің халықаралық қағидалары жүзеге асырылмақ. Балаларды әртүрлі нысандар арқылы мектепке дейінгі тәрбиемен және оқумен толық қамту бүкіл өмір бойына оқуға деген негізді қалайды.

Инклюзивті қоғамды құруда мемлекеттің халықаралық міндеттемелері орындалады. Сәби жасындағы балаларды мектепке дейінгі біліммен қамту көрсеткіштері ЭҮДҰ елдерінің деңгейіне сәйкес келетін болады.

Білім берудің деңгейлері арасында сапалы сабактастықты құру және Қазақстанның білім беру стандарттарын дамыған елдердің стандарттарына жақыннату оның негізгі нәтижесі болып табылады. 2030 жылға қарай Қазақстан Білім алушылардың білімдегі жетістіктерін бағалаудың халықаралық бағдарламасы (PISA) бойынша ең үздік көрсеткіштері бар елдердің отызына кіреді.

Қазақстан БҰҰДБ рейтингінің Адами Даму Индексінің өте жоғары деңгейі бар елдердің қатарында болады.

ЕРТЕ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАР ДАМУЫНЫҢ ҚӨКЕЙКЕСТІЛІГІ

БҰҰДБ Сеул қаласында өтетін (2015 жылдың қыркүйек айы) ғаламдық халықаралық конференцияның күн тәртібіне жаңа басымдықтарды шығаруда. Бұл білім саласында ел дамуының жеті көрсеткіші, оның ішінде «Ерте дамыту бағдарламасына қолжетімдігі бар балалардың пайызы».

ЮНИСЕФ бала өмірінің 4 негізгі бастауыш кезеңдерін топтастырады - босанған кездегі және одан кейінгі мезгілден (перинаталдық мезгілден) бастап бастауыш мектепке барғанша.

ЕЖБД мәселелері бойынша ғылыми зерттеулерді шолу шетелдік ғалымдардың адам өмірінің ең маңызды кезеңіне деген айтарлықтай қызығушылығы туралы куәландырады. АҚШ Бала институтының және Гарвард университетінің Баланы дамыту орталығының ғылыми зерттеулері адам өмірінің бірінші жылдарында адам миының көптеген нейрондары мен нейрон (синапс) байланыстарының белсенді қалыптасуын айқындады. Бұл ретте, баланың когнитивтік қабілеттері біртіндеп дамиды (1-кесте).

1-кесте. Мидың қалыптасу кезеңдері

Жас мөлшері	Ми қалыптасуының ерекшеліктері
Тұғаннан 1 жасқа дейін	Баланың миы өте тез дамиды. Баланың қозгаушы дағдыларын дамытатын мишиғы 3 есе үлкейеді. Мидың көру бөлімдерінің өсуі көру қабілетінің дамуына ықпал етеді. Эмоцияларды қалыптастыру, ақыл-ести шоғырландыру тетіктеріне қатысатын гиппокамп (бас миының лимб жүйесінің бөлігі) өседі. Есту бейнелерінің ықпалымен тіл дағдылары қалыптасады. Бірінші айлары бала ана тілінің және шет тілінің дыбыстарын түсіне алады. Бұл ретте, бала бір жасқа толған кезде оның миы жиі естітін тілді түсінуге бейімделеді.
1 - 2 жас аралығында	Баланың сөздік қоры біртіндеп дамып, мидың тіл бөлімдерінде елеулі өзгерістер орын алады. Мидың анағұрлым күрделі міндеттерді шешу қабілеті. Баланың өзін-өзі тану қабілеті қалыптасады.
2 - 3 жас аралығында	Синапс санының дамуы ересек адам көлемінің 200% құрайды. Баланың анағұрлым күрделі когнитивтік қабілеттерін қалыптастыру.

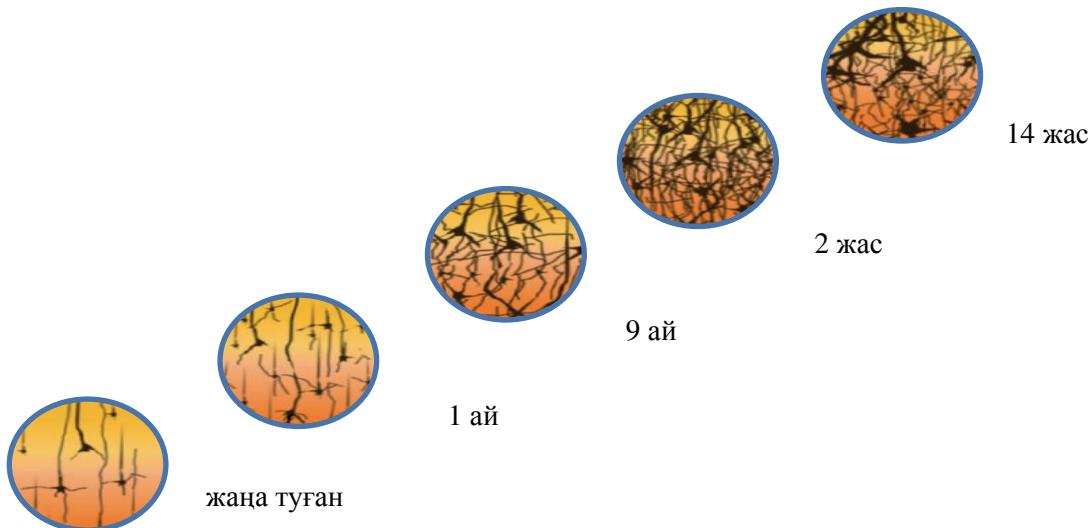
Дереккөз: АҚШ Бала институты (The Urban Child Institute), 2015

Сондай-ақ Канаданың Баланы ерте дамыту зерттеулерінің институты да (The Institute of Early Childhood Development and Research) баланың ақыл-есін дамытуға нейрон байланыстарының (синапстардың) қалыптасуы тікелей әсер ететіндігін белгілейді. Өмірдің алғашқы жылдары ЕЖБД қажетті жағдайының

және жүйелі күтімінің болмауы жақсы оқуға зияткерлік дағдылар мен қабілеттерін дамытудың төмен деңгейінің бір себебі болып табылады.

Баланың айналадағы дүниені тануының бірінші тәжірибесі және оған ересектердің қатысуы баланың когнитивтік қабілеттерін дамытуға қажетті синапстарды нығайтуға ықпал етеді (1-сурет).

1-сурет. Тұғаннан 14 жасқа дейін ми жасушаларының дамуы

Дереккөз: Corel, J. (1975). *The postnatal development of the human cerebral cortex*. Cambridge, MA: Harvard University Press

Анағұрлым күрделі ақыл-ой процестері айналадағы физикалық байланысумен басталады. Мұндай қорытынды Кэбрер и Котоси (2010), Сьюзэн Голдин-Мидоу (2010) зерттеулерінің нәтижесі бойынша жасалған.

Баланы музыкалық қызмет түрлеріне аз тарту тіл дағдыларын дамыту тапшылығына әсерін тигізеді. Баланың өскен сайын музыка және ән айтуы оның коммуникациялық құзыреттерінің қалыптасуын күштейтеді.

Тұғаннан үш жасқа дейінгі балалар дамуындағы ғылыми зерттеулерінің нәтижелері мектепте жақсы оқу дағдыларын дамыту үшін қызметтің сан алуан түрлеріне баланы белсенді мақсатты түрде тарту және құрбыларымен араласу қажеттілігін белгілейді. Қарқынды танымдық қызмет синапстарды күштейтеді, елеусіз - нейрон байланыстарының әлсіреуіне және бұзылуына әкеледі.

Балаларды ЕЖБД бағдарламаларына тарту интеллектінің анағұрлым жоғары коэффициентіне ықпал етеді. Бұл ғалымдардың 15 жыл бойы бір топ балаларды зерттеуімен расталады. Математика және оқу сауаттылығы бойынша ең үздік жетістіктерді ерте дамыту бағдарламаларымен қамтылған балалар көрсетті.

Колумбия университеті жүргізген зерттеулердің нәтижелері ерте дамыту бағдарламаларымен қамтылған балалардың есейе келе қылмысқа бару көрсеткіші төмен (сотталғандардың 70% балабақшаларға бармаған) және өмірде анағұрлым табысты (жұмысқа орналасуы және еңбекақысы) екендігін көрсетті.

ӘҮДҰ мемлекеттердің назарын: «Баланы ерте дамыту және оған күтімді қамтамасыз ету, сәби жасынан бастап әлеуметтік теңдік ұзақ мерзімді экономикалық өсуді қолдау үшін барлық елдердің білім беру саясатының басты бағытына айналуы тиіс» деген жайтқа аударады (ӘҮДҰ, «Кірістер теңсіздігі саласындағы трендтер және оның экономикалық өсуге ықпалы», 2014).

Әлемнің дамыған елдерінің үкіметтері сәби жасындағы балаларды дамытуға жасалған жағдайдан капитал салымдарының жоғары ақталу коэффициент фактісін мойындайды. Табысты елдер ЕЖБД стратегиялық бағдарламаларын белсенді жүзеге асыруда.

Әлемдік тәжірибеде ЕЖБД бейресми қызметтерін қоғамдық және жеке үйымдар ұсынады. Мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқудың дәстүрлі институттарымен қатар, баланы ерте дамыту орталықтары, ата-аналар клубы, аз қамтылған отбасыларды қолдау орталықтары сияқты балаларға қарап және оларға күтім көрсету нысандары кеңінен таралған.

Осылан орай, балаларды ерте дамыту мен оларға қамқорлық көрсетудің әлеуметтік қызметтерінің қолжетімдігін кеңейту өзекті болып табылады. Мұдделі тараптардың, оның ішінде мемлекеттік органдардың, үкіметтік емес үйымдардың және БАҚ-тың өзара әрекеттесу платформасын құру қажет. Бүкіл азаматтық қауымдастықтың ынтымақтастығы ЕЖБД жүйесін құруда бірынғай құрылымдық өзара әрекеттесу үлгісін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Алғашқы рет БҰҰДБ елдің орнықты өрлеуін қамтамасыз ету көрсеткіштерінің бірі ретінде «Халықты мектепке дейінгі біліммен қамтудың жалпы коэффициенті» индикаторын белгіледі («Адамзаттың орнықты дамуын қамтамасыз ету: Осалдықты азайту және өміршенждікті қалыптастыру» адами даму туралы баяндама, 2014).

Осылайша, озық халықаралық үйымдар балаларды ерте дамытуға инвестиция жасаудың басымдылығына ерекше назар аударды. Сәби жасында балаға әлеуметтік, медициналық және білім беру көмегінің көрсетілмегені кейінгі өмір кезеңдерінде шығындардың артуына әкеледі.

1. САЛАМАТТЫ БАЛАЛЫҚ ШАҚ НЕГІЗДЕРІ

Ана мен бала денсаулығы

«Қазақстан - 2050» стратегиясы» тұжырымдамалық құжатта аналық пен балалықты қорғау «жаңа кезеңдегі әлеуметтік саясаттың ең маңызды бөлігі» ретінде белгіленген.

Әйелдер мен балалардың денсаулықты сақтауға және перинаталдық кезеңдегі көмекке конституциялық құқықтары денсаулық сақтау саласындағы бірқатар стратегиялық құжаттармен, оның ішінде «Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы» Қазақстан Республикасының Кодексімен реттеледі.

2011 - 2015 жылдарға арналған «Саламатты Қазақстан» Қазақстан Республикасының денсаулық сақтауды дамытудың мемлекеттік бағдарламасын жүзеге асыру шеңберінде перинаталдық медицинаны, скрининг бағдарламаларын және бала туғаннан бастап оны байқау бағдарламаларын жетілдіру жөнінде жүйелі шаралар жүзеге асырылуда.

Халықаралық ұйымдардың қатысуымен ана мен баланың денсаулығын қорғау мәселелері бойынша бағдарламалар, оның ішінде «Қауіпсіз жұктілікті қамтамасыз ету», «Отбасын жоспарлау», «Балаларға қамқорлық көрсететін клиникалар» және басқалар іске асырылуда.

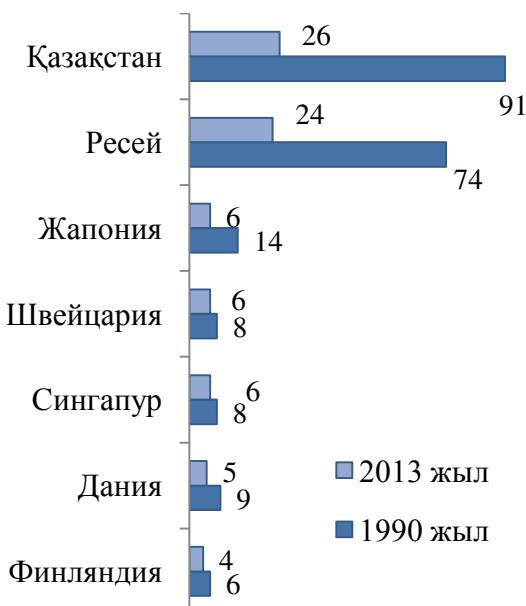
2008 жылдан бастап Қазақстанда Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы ұсынған «Баланы тірі туудың халықаралық өлшемдері» қабылданды. ДДСҰ сарапшылары атап өткендей, баланы тірі туудың халықаралық нормаларын қолдану 80% жағдайларда балалардың өмірін сақтап қалуға мүмкіндік береді.

Сондай-ақ, дәл осылай еліміздің денсаулық сақтау жүйесі тәуелсіздік жылдарында ана мен баланың денсаулығын қорғау саласында қыруар жұмыс атқарды. Жалпы алғанда, аналық және балалық өлімінің көрсеткіштерін төмендетуге оң беталыс байқалуда. Сонымен бірге, әлемнің озық елдерімен салыстырғанда бұл көрсеткіштер әлі де жоғары болып қалуда және халықаралық көрсеткіштерден 6 есе артық (1 - 2-сурет).

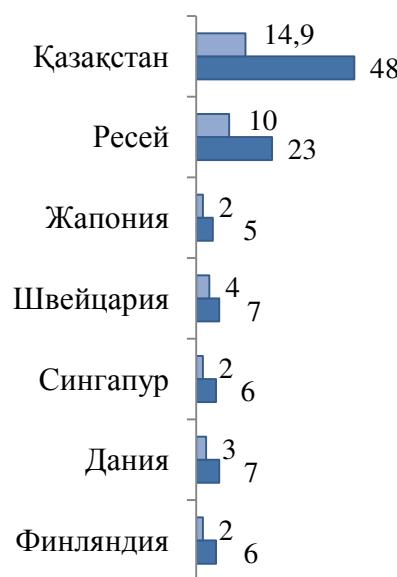
Репродуктивтік жастағы әйелдердің денсаулығына, әйелдердің жаңа босанған және босанғаннан кейінгі кезеңінде сапалы және уақытылы консультациялық қызметтердің қолжетімдігіне қатысты мәселелер әлі де өзекті болып қалуда. ДДСҰ сарапшылары босану кезінде және бала өмірінің

бірінші аптасында тиімді денсаулық сақтау шараларын пайдалану жаңа туған нәрестелердің қайтыс болу жағдайларын үш есе қысқартуы мүмкін екенін белгілейді.

**1-сурет. Аналардың өлімі
(тірі туылған 100 мың балаға
шаққанда)**

**2-сурет. 1 жасқа дейінгі балалар өлімі
(тірі туылған 1 мың балаға шаққанда)**

Дереккөз: Дүниежүзілік денсаулық сақтау статистикасы, 2013

ЮНИСЕФ «Қазақстан Республикасында әйелдер мен балалардың жағдайын талдау» зерттеуінде (2012) «1 - 4 жас аралығындағы балалардың арасында өлімнің негізгі себептері ретінде пневмония мен диареяны белгіледі» және әйелдердің тек 22,2% ғана дәрігерге уақытылы барғанша балада пневмонияның белгілерін ажыратады.

Осылан орай сәбілерге күтім жасау бойынша ата-аналардың хабардарлығы қызметтерінің жүйесін жаңарту қажет. Әлеуметтік инфрақұрылымды кеңейту және сәби жасындағы балаларға күтім көрсету туралы ата-аналар қауымын хабардар ету арқылы демографиялық тәуекелдерді, оның ішінде ауылдық елді мекендердегі тәуекелдерді азайтуға мақсатты шаралар кешенін әзірлеу қажет.

Нәресте шетінеуінің құрылымында екінші орында та біткен патологиялар түр. Осылан орай жүкті әйелдердің ерте диагностикасының іске асырылып жатқан скринингтік бағдарламаларының сапасы мен тиімділігін қамтамасыз ету және алғашқы медициналық-санитарлық көмекті көрсету кезінде қазіргі заманғы технологиялар мен жабдықтың енгізілуін тездету қажет.

Дені сау баланың туылғаны көптеген факторларға тікелей тәуелді, оның ішінде әйелдер мен балаларға жоғары кәсіби көмек көрсету. Медициналық персоналдың кәсіби дайындығы - денсаулық сақтау саласының ажырамас бөлігі. Бала туылған кезде әйелдер мен сәбілерге көмек көрсететін мамандарға ерекше рөл тиесілі. Ана мен баланы қорғау саласында уақтылы көмек пен қолдауды көрсету кәсіби құзырлықтың жоғары деңгейін әрі заманауи медициналық технологиялар мен психология негіздерін игеру дағдыларын талап етеді.

Осыған байланысты, жоғары білікті мамандарды дайындаудың жаңа кәсіби стандарттарын әзірлеу, ұлттық медициналық кластер базасында тағылымдамаларды ұйымдастыру, ана мен баланы қорғау саласында әйгілі шетелдік дәрігерлердің қатысуымен шебер-сыныптарды өткізу өте қажет.

Сондай-ақ ақпараттық кең ауқымды шараларды өткізу, БАҚ-та уақтылы вакцинация мен профилактикалық тексерулер туралы айту өзекті болып көрінеді. Бұл баланың денсаулығына ықтимал залалдың алдын алушы факторы болып табылады және оның өмірінің кейінгі кезеңдерінде түзетушілік қолдауды азайтады.

Жалпы алғанда, әлеуметтік қорғау, денсаулық сақтау, білім салаларының және ата-аналар қауымының, БАҚ пен үкіметтік емес ұйымдардың өзара әрекетінде бала өмірінің алғашқы жылдарында ана мен балаға кешенді сүйемелдеуді қамтамасыз ету маңызды. Аналық пен балалықты үйлесімді әрі жан-жақты қолдау өмірдің барлық кезеңдерінде табысты, денсаулығы мықты және ақылды баланы тәрбиелеу кепіліне айналады.

Ұтымды тамақтану

Халықаралық сарапшылар бөбек жасындағы балалардың тамақтану мәселелерін елдің орнықты әлеуметтік-демографиялық дамуының ең маңызды шарттарының бірі ретінде қарайды.

БҰҰДБ «Адамзаттың орнықты өрлеуін қамтамасыз ету: осалдықты азайту және өміршендікті қалыптастыру» атты Адами даму туралы кезекті баяндамасында (2014) 156 миллионға жуық балаға жеткіліксіз тамақтану нәтижесінде дұрыс өспей қалудың апатты жағдайларына әкелуі және оның 35% көрсеткішінде қызылша, безгек, өкпе, диарея ауруларынан қайтыс

болғаны жөнінде айтылған. Егер депривация кішкентай жасында орын алған болса, бұл фактордың ықпалы өте қатты болады.

Ақуыз-энергетикалық тапшылыққа бала емізулі кезінде және өмірінің бірінші жылдарында үшырауы мүмкін. ДДСҰ халықаралық қауымдастық нәрестелер мен сәби жасындағы балаларды тамақтандыру жөнінде қабылдаған нормаларын міндettі сақтауды ұсынады. Жалпы Қазақстанда аналық пен балалық саласындағы әйгілі халықаралық сарапшылардың берген ұсыныстарын орындау көрсеткішінің оң өзгерісі байқалуда (1-кесте).

1-кесте. Балаларды тамақтандыру жөнінде ДДСҰ ұсыныстары

ДДСҰ ұсыныстары	Қазақстандағы жағдай		
	1995 ж.	2006 ж.	2010 ж.
Емшекті бірден беру (туған бойдан 30 минуттың ішінде)	10%	64%	68%
Тек емшекпен ғана емізу (туғаннан алты ай бойы)	12%	17%	32%
2 жасқа дейін емшекпен емізу (20 - 23 ай)	11%	16%	26%
6 айдан бастап қосымша тамақ беру	-	39%	48%

Дереккөз: ДДСҰ-ның Қазақстандағы кеңесі

Туғаннан алты ай бойы тек емшекпен емізуді насиҳаттау ДДСҰ және ЮНИСЕФ-тің «Балаларға қамқорлық көрсететін клиникалар» бастамасының басымды мақсаты болып табылады. Бұл жобада әрбір бала үшін бастапқы мүмкіндіктер ретінде емшекпен дұрыс емізуге он қадам белгіленді, оның ішінде денсаулық сақтау мекемелерінде емшекпен емізуді насиҳаттау саясатын бейнелейтін жазба құжатының болуы, медициналық персоналға қажетті дағдыларды үйрету, бала қарқынды терапия бөлмелерінде уақытша болған кезінде лактацияны сақтау бойынша аналарға кеңес беру.

Халықаралық тәжірибеде балалардың дені сау болуының негізгі индикаторы ретінде тек балалардың денсаулық көрсеткіші ғана емес (нәресте мен балалардың шетінеуі), ал сонымен бірге тамақтану мәртебесі (бойы мен жасының арақатынасы) қолданылады. «Балаларды құтқарындар» халықаралық ұйым әзірлеген баланың даму индексі өзінде баланың дені сау болуының бір белгісі сияқты дене салмағы орташа немесе нормадан айтарлықтай төмен, бес жасқа толмаған балалардың процентін қамтиды. Емізулі және бөбек жасындағы балаларды жоғары сапалы және қауіпсіз балалар тамағымен қамтамасыз ету саласындағы стратегиялық жалпы

мемлекеттік басымдықтар Украинада «Балалар тамағы туралы» арнайы заңымен айқындалған.

Балалар және мектеп тамақтануының қазақстандық ортақ нормативтерінен ерекше Ресей Федерациясында бала туғаннан және мектепке дейінгे мекемелерде жеті жасқа дейінгі балалардың тамақтануын ұйымдастыруға арнайы эпидемиологиялық талаптар өзірленген. Туғаннан жеті жасқа дейінгі балалар үшін технологиялық тамақтану карталары, энергия мен тағам заттарындағы физиологиялық қажеттілік нормалары, мектепке дейін ұйымдардың, тамақ жасайтын орындардың жұмысшыларының жеке гигиена ережелері және т.б. реттелген.

Жапонияда да балабақшалардағы тамақтануға ерекше көңіл бөлінеді. Мәзір мұқият өзірленіп, онда сүт өнімдері, көкөністер мен жемістер міндettі түрде енгізіледі. Әрбір тағамның дәрумендік-минералдық құрамы және оның құнарлығы есептелінеді.

Халықтың дұрыс тамақтануын қамтамасыз ету және тамақтануға байланысты болатын аурулардың алдын алу Қазақстанның денсаулық сақтау саласын дамытудың басты мақсаттарының бірі болып табылады. Елімізде балалар тамақтануының тағамдық заттарын тұтынудың физиологиялық нормалары ДДСҰ ұсынатын көрсеткіштерден асады (2-кесте).

2-кесте. Тағамдық заттарды тәулік бойы тұтыну нормалары (гр/күн)

Жас мөлшері	Ұлыбритания	АҚШ	Еуроодақ	ДДСҰ	Ресей	Қазақстан
1 - 3	14,5	16	14,7	14,5	53	53
4 - 6	19,7	24	19	19,7	68	68

Дереккөз: ДДСҰ-ның Еуропалық өңірі үшін, бұрынғы Кеңес Одагының республикаларына баса назар аударып жасалған әдістемелік ұсынымдар (№ 87), 2003

Сонымен бірге, халықаралық тәжірибе көрсеткендей, әлемнің көптеген елдері үшін бөбек жасындағы балаларды дұрыс тамақтандыру тетіктерін жетілдіру әлі де маңызды болып қалуда.

Еліміздің мектепке дейінгі білім саласында балабақшалар мен шағын орталықтарды тиісті мамандармен қамтамасыз ету көкейтесті мәселелердің бірі болып табылады. Штаттық кестелерде диетолог-дәрігері мен технологтарының бірліктері қарастырылмаған. Мәзірді тамақтың физиологиялық нормаларындағы және тағамдық заттардағы нормативтік

қажеттілікті (ақуыз, майлар және көмірсулар) ескермей, диетолог медбикелердің қысқаша курстарынан өткен медициналық қызметшілер әзірлейді. Дәл осылайша диеталық медбикелердің дұрыс тамақтануды үйымдастыру мәселелерінде жеткіліксіз құзыреттілігі өнімдерді таңдау нормалары өнімнің сапасы мен маусымдық мұқтаждық ескерілмей, тек сандық арақатынаста ғана анықталатынына әкеледі.

Жергілікті аймақтарды ескере отырып (аяу райы жағдайы және экологиялық ахуал) өнірлік технологиялық тамақтану карталарын әзірлеу қажет. Бұны халықаралық сарапшылардың балалардың тамақтануына экологияның ықпалын бағалау зерттеулері жөніндегі көзқарасы да растайды (NEAT).

Балалардың тамақтануын үйымдастырудың нормативтік негізін жетілдіру мақсатында үйымның түрін/ұлгісін және білім беру деңгейін ескере отырып, санитарлық-эпидемиологиялық талаптардың ара-жігін ажырату, сондай-ақ мектепке дейінгі үйымдардың ас әзірлейтін блогының паспортын әзірлеу өзекті болып табылады.

Отбасы жағдайында ата-аналар арасында мектепке дейінгі жастағы балалардың дұрыс тамақтануын ақпараттық насиҳаттау мәселелері де қосымша пысықтауды талап етеді. Халықаралық тәжірибеде тиімді тамақтанудың диагностикалық құралдары мұндай әдіс-тәсілдердің бірі болып табылады (ата-аналарға арналған «Медициналық көрсеткіштер бойынша ерекше қажеттіліктері бар балалардың тамақтануын бағалау» атты сауалнама, PEACH). Ақпараттық буклеттерді және неше түрлі полиграфиялық өнімдерді әзірлеу мектепке дейінгі жастағы балалардың дұрыс тамақтануын үйымдастыру туралы ата-аналардың хабардар болу деңгейін арттыруға мүмкіндік береді.

Дамуында ерекше мұқтаждығы бар балаларды кешенді қолдау

Дамуында ерекше мұқтаждығы бар балаларға барынша қамқорлық таныту үрдісі дамыған елдердің әлеуметтік мәдениет деңгейін айқындаиды. Заңнамалық деңгейде дамуда ерекше қажеттіліктері бар балаларды қолдаудың қажетті шарттарын жасау бойынша мемлекеттік саясаттың негіздері салынды. Инклузивтік қоғам барлық қауқарсыз топтарға қолайлы ортаны құру арқылы 2030 жылға дейін Қазақстан Республикасын әлеуметтік жаңғырту тұжырымдамасының бір басымдығы болып табылады.

Әлеуметтік саясат саласында дамуда мүмкіндіктері шектеулі балаларға кедергісіз аймақты жасауда жаңа әдістер іске асырылуда. Үш жастан алты жасқа дейінгі балаларды білім беру процесіне тарту тетіктері іске қосылды. ҚР БФМ мәліметі бойынша еліміз бойынша арнайы тағайындалуы бар 39 мектепке дейінгі ұйым қызмет етеді, оның ішінде дұрыс сөйлей алмайтын, психикалық дамуы артта қалған және басқа да балалар үшін.

Сонымен бірге, мектепке дейінгі білім жүйесінде дамуда ерекше қажеттіліктері бар бөбек жасындағы балаларды қамту көрсеткіштері осы уақытқа дейін төмен болып қалуда. Мысалы, Республикалық психологиялық-медициналық-педагогикалық комиссияның статистикалық мәліметтеріне сәйкес, 2013 жылда тұғаннан бастап үш жасқа дейінгі дамуда мүмкіндіктері шектеулі 8065 баладан мектепке дейінгі ұйымдарға бар болғаны 534 бала барады екен (6,6%). Сонымен бір уақытта психологиялық-педагогикалық түзету кабинеттері тұғаннан бастап үш жасқа дейінгі балаларға (1329 адам) және мектепке дейінгі жасындағы балаларға (6 529 адам) көрсететін түзетушілік көмекпен қамту көрсеткіші төмен болып табылады.

Дене бітімінің және интеллектуалдық даму деңгейіне қарамастан сәбілерді дамыту табыстылығы ерте кезден анықтау және түзетушілік көмектің кешенді қызметтерін көрсетуде денсаулық сақтау, білім беру және азаматтық жүртшылық саласының өзара әрекетінің факторымен айқындалады. Дүниежүзілік тәжірибеде «кешенді араласу» (денсаулық сақтау, әлеуметтік қорғау және білім беру қызметтері, ата-аналарға кеңес беру және оларды оқыту) жобаларын әзірлеу оқиғалары кездеседі. Колумбия университетінің, Гарвард денсаулық сақтау мектебінің және білім беру саласында толық ауқымды зерттеулерді жүргізу қорының осындаі алғашқы кешенді бағдарламасының нәтижелері АҚШ, Канада, Түркия, Үндістан және Филиппин секілді елдерде арнаулы саясатты жүзеге асыруға негіз болды.

Әлемнің дамыған елдерінің тәжірибесі әйелдің жүкті болуы кезінен бастап баланың үш жасқа толуына дейін оған күтімді қамтамасыз ету, дамуда ерекше қажеттіліктері бар балаларды ертеден анықтау, үйде және арнайы орталықтарда толық қызметтер пакетін ұсыну, ата-аналарды оқыту және кадрлық ресурстар сияқты аспектілерді қамтитын кешенді әдіс-тәсілді бейнелейді.

Қазақстанда денсаулық сақтау, білім беру және әлеуметтік қорғау ұйымдарын біріктіретін, жаңа біріктірілген құрылымды құруға алғышарттар

жасалды. Дамуда мүмкіндіктері шектеулі сәби жасындағы, оның ішінде туғаннан үш жасқа дейінгі балаларды дамыту қызметінің жұмысы олардың оңалту әлеуетін барынша жүзеге асыруға және олардың білім беру процесіне енгізілуін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Мемлекеттік және үкіметтік емес ұйымдардың ресурстерін бірге пайдалану есебінен ана мен баланың денсаулығын сақтау жүйесін жетілдіру, сәби жасындағы мүмкіндіктері шектеулі балалардың сапалы білімге деген құқықтарын қорғау осы қызметтің негізгі бағыттарына айналуы тиіс. Бұл ведомствоаралық әдіс процесінде психология-педагогикалық сүйемелдеудің стратегиясы мен мазмұнын әзірлеуге, дамуда ерекше қажеттіліктері бар баланың проблемаларын тиімді әрі кешенді түрде шешуге қабілетті, әртүрлі бейіндегі мамандардың жүйелі жұмысын талап етеді. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар баланы тәрбиелейтін әрбір отбасыға деген жеке-дара көзқарас қызметтің негізгі қағидасына айналуы тиіс.

Сондай-ақ дамуда мүмкіндіктері шектеулі балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық сүйемелдеу мониторингінің кешенді жүйесін әзірлеу де өзекті болып табылады. «2013 жылдың басына қарай әлемнің 127 мемлекеті және Еуропалық одақ өз азаматтарының алдында жауапкершілігін көрсете отырып, Бала құқықтары туралы конвенцияны ратификациялады. Бірақ ратификациялаудың өзі жеткіліксіз; міндеттемелерді жүзеге асыру үшін олардың орындалуын ұдайы қамтамасыз ету ғана емес, ал сонымен қатар, қатаң мониторинг, есеп берушілік және бейімделуі де аса қажетті. Бұл үдеріс ұлттық үкіметтер, жергілікті билік органдары, жұмыс берушілер, мүгедектер ұйымдары және ата-аналар қауымдастыры тарапынан біраз күшті талап етеді» (ЮНИСЕФ, Әлем бойынша балалардың жағдайы, 2013).

Осыған орай шынайы статистикалық деректермен ақпараттық басқару базасын жасауда кешенді шаралар қажет. Бұл дамуда ерекше қажеттіліктері бар сәби жасындағы балалардың өзін-өзі көрсету мүмкіндіктерін және табысты әлеуметтендіруде анағұрлым жүйелі әдісті қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Жалпы алғанда, халық арасында жүргізілген социологиялық сауалнаманың нәтижелері дамуда мүмкіндіктері шектеулі сәби жасындағы балаларды тәрбиелейтін ата-аналардың ұсыныстарын жинақтауға мүмкіндік береді. Респонденттер әлеуметтік жәрдемақылардың мөлшерін көбейту,

ерекше қажеттіліктері бар балаларды тәрбиелейтін отбасыларға көліктік қызметтерді ұйымдастыру, әлеуметтік қызметтердің белсенділігін арттыру және жұмыс орнында ата-аналарды қолдау (икемді жұмыс кестесі) мүмкіндігін қарастыру қажет деп санайды.

Қалыпты дамуында ауытқушылық бар ерте жастағы балаларды анықтау

Бала ағзасының психикалық және қозғалу функцияларын қарқынды дамытудың ең сынни сәті құрсақ ішіндегі дамудан бастап баланың үш жасқа толуына дейінгі кезең болып табылады. Дәл осы кезенде баланың дамуындағы кез келген ауытқуларды айқындаудың маңызы зор.

Ата-аналарға уақытында көрсетілген консультациялық көмек нәресте шетінеу деңгейінің көрсеткіштерін төмендетуге ғана емес, ал сонымен бірге, болашақта сәби жасындағы балалардың табысты интеллектуалдық дамуына да ықпал етеді.

Қазақстанда дамуда мүмкіндіктері шектеулі 0 - 18 жасындағы балаларды айқындауды, олардың психологиялық-медициналық-педагогикалық тексерілуі мен сүйемелденеуден оңалту орталықтары және психологиялық-медициналық-педагогикалық түзету кабинеттері (ПМПТ) негізінде ерте араласу қызметтері жүзеге асырады. Бұғынгі күні 57 ПМПТ қызмет етеді (1 - республикалық, 14 - облыстық, 42 - қалалық және аудандық).

Сонымен қатар, еліміз бойынша мұндай кабинеттер мен оңалту орталықтарының саны халықтың бар мұқтаждығына сай емес. Мысалы, тек соңғы 5 жылдың ішінде еліміз бойынша мемлекет пен азаматтық жүртшылықтың ерекше назарын талап ететін, сәби жасындағы балалар санының көбейгені байқалады (3-кесте).

3-кесте. Дамуында ерекше мұқтаждығы бар тұғаннан үш жасқа дейінгі балалар туралы мәлімет

Ерекше мұқтаждығы бар балалардың санаттары	Жылдар				
	2009	2010	2011	2012	2013
	Адам саны				
Психикалық даму бөгелісімен	819	1162	1230	1222	1204
Ақыл-ойы жеңіл және орташа түрде кенжелеген	124	111	65	80	72

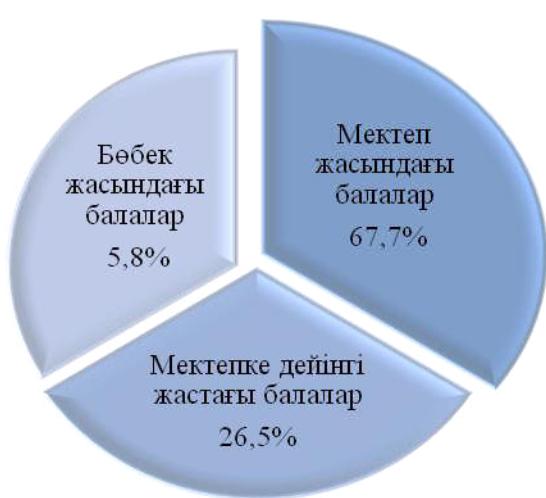
Ақыл-ойы ауыр және өте ауыр түрде кенжелеген	18	16	39	26	27
Естімейтін	51	54	62	83	82
Нашар еститін	147	134	85	200	81
Көзі көрмейтін	30	39	27	35	29
Көзі нашар көретін	298	340	203	248	190
Көзі көрмей, құлағы естімейтін	1	0	2	2	1
Тірек-қимыл аппараты бұзылған	2016	2322	2596	2864	3062
Сөйлеу қабілеті бұзылған	1650	2484	3335	3299	3273
Еркі жағынан және мінез-құлқы бұзылған (аутизм)	4	10	15	17	44

Дереккөз: Республикалық психологиялық-медициналық-педагогикалық комиссияның деректері, 2013

Заңнамалық деңгейде психофизикалық дамуда ауытқулар тәуекелімен балаларды анықтау (скрининг) мақсатында туғаннан үш жасқа дейінгі балалардың қалыпты тексерілуі көзделген.

ҚР БФМ мәліметтері бойынша 2013 жылы дамуда ерекше қажеттіліктері бар туғаннан үш жасқа дейінгі балалардың 5,8% тіркелген. Бұл ретте, үш жасқа дейінгі балаларды анықтау көрсеткіштері басқа жастағы балалардың санымен салыстырғанда төмендеу (3-сурет).

3-сурет. Қазақстан: Дамуында ерекше мүқтаждығы бар балаларды анықтау көрсеткіштері

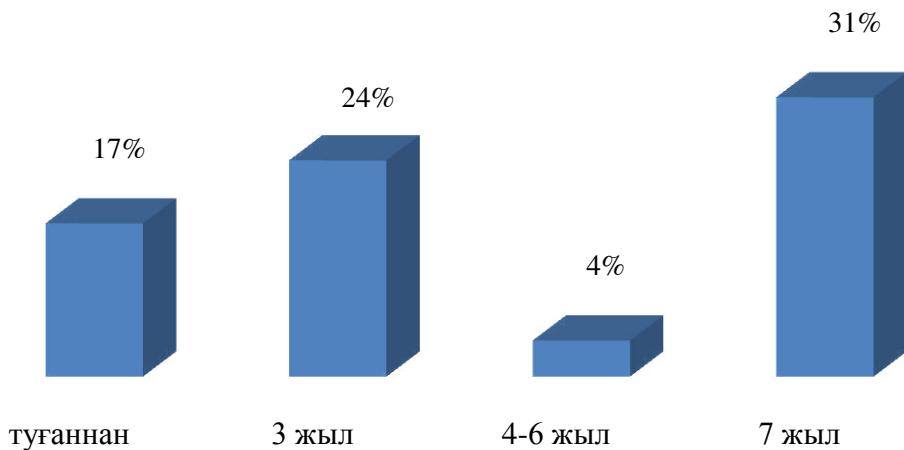

Далалық зерттеулердің нәтижелері сәби жасындағы балалардың дамуында ауытқуларды ерте анықтау туралы ата-аналар қауымын хабардар етуде жүйелі жұмысты жүргізу қажеттілігі туралы куәландырады.

Мысалы, балаға түзетушілік көмекті көрсету қажеттілігі туралы ата-аналардың көбісі тек 1-сыныпқа баар алдын ғана білген (4-сурет).

Дереккөз: ҚР БФМ

4-сурет. Ата-аналар арасында жүргізілген сауалнама нәтижелері

Дереккөз: Ерте араласу ахуалы, инклузивті білім беруді дамыту және өңірлер ресурстары туралы социологиялық зерттеу, 2014

Бұл ретте, ПМПТ басшылары мен мамандары баланың даму ерекшеліктерін зерттеу ұмтылысында тәуекел тобындағы балалардың ата-аналарының осал белсенділігін белгілейді. Мамандар ата-аналардың белсенділігін 1,05 балл деп бағалады.

Дамуда ерекше қажеттіліктері бар балаларды тәрбиелейтін ата-аналарға кешенді психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету жағдайын жасау сәби жасындағы балаларға арналған жаңа педагогикалық технологиялар мен жеке-дара дамытатын оқу бағдарламаларын тез арада әзірлеу мен жобалауды талап етеді. Негізгі қызметі туғаннан үш жасқа дейінгі балаларға және мектепке дейінгі арнайы мекемелерге бармайтын 3 - 7 жас аралығындағы балаларға түзетушілік көмекті көрсету болып табылатын психологиялық-педагогикалық түзету кабинеттерінің қызметін әдістемелік сүйемелдеудің жоғары деңгейі көптеген балаларды түзетушілік оқудың кәсіби қолдауымен қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Дүниежүзілік тәжірибеде дамуда ерекше қажеттіліктері бар балаларды ертерек анықтау бағдарламаларының өте мол әлеуеті жинақталған.

Сарапшылар арасында «Нэнси Бейли даму шәкілі» әдістемесі (Beyley Scales of Infant Development) көп қолданылады. Бағалау шәкілінің бірегейлігі сенсорлық және неврологиялық бұзылыстарды, эмоциялық бұзылыстарды және 2 айдан бастап 30 айға дейінгі жастағы балалардың дамуына қоршаған ортандың теріс ықпалын ертерек анықтау мүмкіндігінде жатыр (4-кесте).

4-кесте. Нэнси Бейли даму шәкілі

Шәкіл	Бағыт
Ақыл-ой	Баланың нұсқаулықтарды қолдану мүмкіндігі. Өлшем нәтижесі - «Ақыл-оны дамуының индексі» (MDI)
Кимыл-қозғалыс	Бұлшық ет үйлестігінің және іс-қимылдар жасаудың деңгейі. Өлшем нәтижесі - «психомоторлық даму индексі» (PDI)
Баланың мінез-құлқы туралы жазба	Баланың эмоционалдық реакциясы және мінез-құлқының әлеуетті көрінісі

Дереккөз: Н.Бейли шәкілі бойынша ерте даму диагностикасы, WordPress, 2014

АҚШ-та әзірленген арнайы қажеттіліктері бар 3 айдан бастап 2 жасқа дейінгі нәрестелер мен балалар үшін арнайы бағдарлама сенсорлық-қимыл дамытудың және танымдық саланы, коммуникативтік және әлеуметтік дағдыларды бағалаудың нәтижелері бойынша отбасыға араласудың және қызмет көрсетудің жеке жоспарын құруды көздейді.

Бебек жастағы балаларды медициналық мекемелерде профилактикалық тексеріп-қарау тәсілдері кеңінен қолданылады, араласу бағдарламалардың негізі ретінде - бала дамуының скрининг-тесті (DDST) және ерте даму индикаторы (DIAL-R).

Отбасы бала дамуының ең маңызды ортасы болып табылады. Психофизикалық дамудың бұзушылықтарын дер кезінде анықтау ата-ананың құзыретіне байланысты. Қазақстанда ата-аналарға арналған шетел психодиагностикалық сұрақ-әдістемелердің ұлттық нұсқалары әзірленген (KIDS және CDI). Мұндай бағалау шәкілдерін қолдану олардың ата-аналарына балаларының тәуекел тобын ерте анықтауға мүмкіндік береді.

Арнайы білім беру орталығының (Австралия) «Тұғаннан төрт жасқа дейінгі балалар үшін кішкентай сатылар» Ерте педагогикалық көмек көрсету бағдарламасы, бәрінен бұрын, ата-аналарға бағдарланған және үй жағдайында баламен сабак жасау үшін практикалық нұсқаулық болып табылады. Бағдарламаның мазмұны тексеру кестелерінің, тілді дамыту нормативтердің, қимылдардың, өзіне өзі қызмет көрсету мен әлеуметтік дағдылардың көмегімен баланың дамуын бағалауға мүмкіндік береді.

Үй жағдайында, денсаулық сақтау және білім беру үйымдарында үш жасқа дейінгі балаларға көмек көрсетудің кешенді нормативтері «Психофизикалық дамуының ерекшеліктері бар тұлғалардың білімі туралы (арнаулы білім)» Белорусь Республикасының Заңында (2004) бекітілген. Ресей Федерациясында дамуында ауытқулар бар немесе олардың пайда болу қауіпі бар өмірінің алғашқы үш жасындағы балаларға көмек көрсету бағдарламалары институционалданған. Балалар дамуындағы ауытқуларды ерте анықтаудың мұндай бағдарламалары сенситивтік қағидатты, ата-ананың қатысуын, жеке бағдарламалардың тиімділігін және көрсетілген қызметтердің сапасын (мониторингін) айқындайды.

Даму мүмкіндігі шектеулі балалардың әлеуметтенуі

Бебек жасында балалардың негізгі мүмкіндіктері дамиды, жеке құндылықтарының және әлеуметтік мінез-құлқының негізі салынады. Ғылыми зерттеулердің нәтижелері баланы өмірінің алғашқы күнінен бастап оңалту (бейімдеу) қажеттілігі туралы куәландырады. Дәл сонымен бұл түзеу арқылы қолдауды жоюға немесе барынша азайтуға мүмкіндік береді. Көптеген дамыған елдерде дамуында ерекше мұқтаждығы бар баланы оңалту процесі білім саласымен үйлестіріледі. Бұл балалық жаста сәтті әлеуметтендірудің психологиялық - педагогикалық тәсілдерінің басымдығымен байланысты.

Ұлыбританияда қабылданған біріктіру моделі ықтимал мүмкіндіктерін барынша дамыту мақсатында бебек жастағы балалармен жүйелі түрде сабак жасауды қамтиды. «Әрбір бала маңызды» (Every Child Matters, 2004) бағдарламасы әлеуметтік жағынан аз қорғалған отбасылардың балаларына ерте көмек көрсетуге және профилактикасына бағытталған. Дәл сонымен, «әлеуметтік экслюзия» саясаты денсаулық, қауіпсіздік, маңыздану, жеке бас әлеуеті және экономикалық әл-ауқаты - бес басымдықтарды іске асыруға бағытталған.

Бұл ретте ерекше мұқтаждықтары бар балаларды тәрбиелеу және оқытудың біріктірілген модельдері толық біріктіру қағидаттарына (дамуында алғашқы ауытқулар анықталған бір немесе көп деңгендегі екі бала) негізделген.

Уақытша біріктіру дені сау құрдас балалардың ортасында қарым-қатынас жасаудың алғашқы тәжірибесін алу үшін дамуында ауытқулар бар балалар үшін арнайы топтарды қарастырады. Арасынан топтардың жұмыс істеуі

дамуында ерекше қажеттіліктері бар балалардың көп дегенде үштен бір бөлігін жалпы ортаға біріктіруді көздейді. Топта жалпы 12 - 15 баладан артық болмауы тиіс.

Сондай-ақ әлемдік тәжірибеде дамуында ерекше қажеттіліктері бар бөбек жастағы балаларды әлеуметтендірудің уақытша болу топтарын ұйымдастыру сияқты нысандары да таралған. Мұндай топтарда 3 айдан бастап 7 жасқа дейінгі мүгедек балалар үшін арнайы жағдайлар жасалған. Уақытша болу тобында баланың болуының онтайлы режимі аптасына 3 рет күніне 1,5 сағаттан 2 сағатқа дейін.

Қазақстанда мектепке дейінгі мекемелердегі инклузивті топтардың әртүрлі мүмкіндіктері бар балаларды әлеуметтендіру факторы сияқты жұмыс істеуі әрі қарай дамуы қажет. Ұлттық түзету педагогикасының ғылыми-практикалық орталығындағы нашар еститін балаларды жақсы еститін балалардың тобына қосу бойынша алғашқы тәжірибесі есту қабілеті бұзылған балалардың әлеуметтік-эмоционалды, тіл және жалпы дамуын ынталандыруға елеулі үлес қосуға мүмкіндік берді. Біріктілген оқу тобын ұйымдастыру кезінде оны топтастыруды проблема туындағы. Ата-аналар есту қабілеті бұзылған балалар үшін арнаулы балабақшалардың қызметтерін қолдануды таңдады және жаңа, оларға беймәлім оқу моделінен бас тартты. Балаларды біріктіріп оқыту топтарында қауіпсіздік, жайлышық, белсенділік және ойында бірлесіп қатысу сияқты білімдік-заттық ортаны ұйымдастырудың қағидаттары ескерілді. Балаларға жақсы еститіндердің арасында қамқорлық жасау және айқындалған ауытқуының деңгейіне қарамастан әрбір баланы оқытудың жеке бағытын әзірлеу аталған континенттегі бөбек жастағы балаларды баламалы білім қызметтерімен қамтуды арттыруға мүмкіндік берді.

Ерекше мұқтаждықтары бар бөбек жастағы балаларды дамып келе жатқан ортаға психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу шешімдерінің бірі ресурстік бөлмелер/орталықтар болып табылады. Балаларды әлеуметтендірудің осындағы нысандарының шеңберінде оның дағдыларына тестілеуді жүргізуінде нәтижелері бойынша әрбір бала үшін жеке білім бағдарламасы әзірленеді. Сондай-ақ балаларды тыторлық сүйемелдеу және отбасымен жүргізілетін жұмыс та көзделеді, бұл ата-аналармен кері байланысты қамтамасыз етеді. Топтарда жеке және жалпы сабактар өтеді. Инклузивті мектепке дейінгі ұйымдағы ресурстік бөлменің шамамен бюджеті

әдістемелік сұйемелдеу мен техникалық қамтуды ескерумен 2 419 400 теңгені құрайды. Ерекше қажеттіліктері бар баланың мектепке дейінгі ұйымның білім және әлеуметтік ортасына сәтті бірігуіне мамандардың, соның ішінде психологтер мен әлеуметтік педагогтердің, медициналық қызметкерлер мен білікті тәрбиелеушілердің жоғары деңгейдегі дайындығы қажет. Халықаралық тәжірибеде оқытуға педагогикалық мамандығы бар студенттерді, мектепке дейінгі мекемелерде дамуында ерекше қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істейтін дефектологтарды тартудың он тәжірибесі бар.

Қазақстанда мектепке дейінгі білімнің педагогикалық кадрлары үлесінің жыл сайынғы өсуіне қарамастан, психологтер, дефектологтер, логопедтер және СӘС инструкторлары сияқты дипломды мамандар әлі де қажет.

Өнірлердің дала зерттеулерінің нәтижелері көрсеткендей, он алтыдан тек жеті балабақшаларында - кәсіби логопедтер, ал он үшінде - психологтер жұмыс істеген. Мектепке дейінгі мекемелердің бастықтары біріктіру/инклузивті оқыту режимінде жұмыс істеу үшін мамандарды қайта дайындау, менеджмент семинарларын ұйымдастыру, аталған санаттағы балалармен жұмыс істейтін тәрбиелеушілерге қосымша ақы төлеуді қарастыру қажеттілігін белгіледі.

Мамандардың кәсіби құзыреттілігінің деңгейін арттыру мақсатында инклузивті білім саласында жұмыстың әдістемесін жетілдіру, инновациялық әзірлеулерді енгізуі тездету және дамуында ерекше қажеттіліктері бар балаларға психодиагностикалық және түзету қызметтерді көрсету бөлігінде мектепке дейінгі, мектептегі және арнаулы білімнің бірізділік жүйесін қамтамасыз ету қажет.

Дамуында ерекше қажеттіліктері бар балаларға олардың отбасының тұратын жеріне және әлеуметтік статусына қарамастан, жаңа туылған кезінен бастап кешенді қолдау көрсету нормативтерін әзірлеу қажеттілігі өзекті болып табылады. Туылған кезінен бастап үш жасқа дейінгі балалар үшін ерте араласу, олардың даму деңгейінің бағалау технологияларының және атап-аналармен өзара әрекеттесуді ұйымдастыру бағдарламаларының жаңа әзірлемелері қажет.

Халықтың әлеуметтік сауалнамасының нәтижелері мүмкіндіктері шектеулі бөбек жастағы балаларды тәрбиелеп жатқан отбасыларға тән проблемалардың шенберін жүйелеуге мүмкіндік берді (5-кесте).

5-кесте. Дамуда ерекше мұқтаждығы бар балаларды тәрбиелейтін ата-аналар арасында жүргізілген сауалнама нәтижелері, 2014

САЛА	ПРОБЛЕМАЛАР
Материалдық-техникалық жабдықтау	Инфраструктуралың ыңғайсыздығы, медициналық қызметтердің және қажетті аппараттардың, мүгедектік креслолардың қымбат бағалары
Медицина	Мамандардың жетіспеушілігі, әсіреле ауылдық жерлерде
Білім	Мектепке дейінгі ұйымдарда логопед, дефектолог, психолог, СӨС инструкторлары-маманарының жетіспеушілігі, аз уақыт және күндіз болу топтардың аздығы
Қоғам	Қоғамның менсінбей қарауы және немқұрайлықпен қарауы
Отбасы	Ата-аналардың психологиялық-медициналық-педагогикалық білімінің төмен деңгейі

Осылайша, дамуында ерекше қажеттіліктері бар бөбек жастағы балаларды әлеуметтендіру деңсаулық сақтау және әлеуметтік қорғау, білім органдарының және ата-аналар қоғамдастығының қатысуымен жүйелі өзгерістер енгізуі және әлеуметтік оналтуды қажет етеді. Ертеден араласу тек аурухана мен отбасы жағдайында ғана ұсынылмауы тиіс. Олар мектепке дейінгі білім жүйесінде де әзірленуі мүмкін. Бұл дамуында ерекше қажеттіліктері бар бөбек жастағы балалардың мектеп жүйесіне органикалық өту жолы.

Жалпы, ана мен бала деңсаулығын сақтау, тиімді тамақтану, дамуында ерекше қажеттіліктері бар бөбек балаларды анықтаудың заманауи дәлелді тәсілдерін енгізу саласындағы іс-шаралардың тиімділігін қамтамасыз ету маңызды. Бағдарламалық іс-шараларды жүзеге асыру 0 жастан 3 жасқа дейінгі балалар өмірінің сапасына және дамуына мүқият мониторинг жүргізуі қажет етеді.

Денсаулық сақтау және білім салаларында ана мен бала деңсаулығын сақтау мәселелерінің кешенді жолдары қажет. Ана мен бала деңсаулығы мәдениетін қалыптастыруды БАҚтың мақсатты қолдауы өте маңызды. Тиімді ведомствоаралық ынтымақтастықты жоғары деңгейі балалар өмірінің сапасының кепілдігін қамтамасыз етуде елдің жинақталған он тәжірибесін кеңейтуге мүмкіндік береді.

2. ТӘРБИЕ МЕН ОҚЫТУ ӘДІСНАМАСЫ

Стандарт пен бағдарламалар негіздемесі

Бөбек жастағы балалардың дамуы қазіргі заманғы жаһандық проблемаларға жатады, оларды шешуге барлық әлем қауымдастыры мүдделі. Бұл өсіп келе жатқан буынның қоғамның тіршілігін кепілдендірудегі және оның келешекте дамуын болжаудағы маңызды рөлімен түсіндіріледі.

2014 жылы ЮНЕСКО жаңа Білім берудің халықаралық стандартты жіктелісін (БХСЖ 2011) қабылдады. БХСЖ 0 деңгейдегі бағдарламалардың екі санаты бірінші рет белгіленді. Бұл туылғаннан екі жасқа дейінгі балаларға арналған даму бағдарламалары (БХСЖ 010) және үш жастан жоғары балаларға арналған мектепке дейінгі және бастапқы білім бағдарламасы бойынша оқыту басталарға дейінгі білім бағдарламалары (БХСЖ 020).

Аталған деңгейдегі бағдарламалар кішкентай жастағы балаларды отбасы жағдайынан алшақтықта ұйымдастырып оқытумен таныстыру үшін кешенді тәсілдің негізінде әзірленеді. Осындай бағдарламалардың мақсатты білім компоненті оқу қызметіне және бастапқы білім бағдарламалары бойынша окуға түсуге дайындау үшін қажетті әлеуметтік-экономикалық дағдылардың дамуын қамтиды.

Бағдарламалардың қатаң құрылымдауы маңызды емес. Осы орайда олар оқу іс-шараларының ұйымдастырулығына және мақсатты бағытталған кешенін қауіпсіз табиғи ортада ұсынуға тартылған. Тәрбиешілердің және персоналдың басшылығымен балалар ойын нысанындағы шығармашылық сабактар арқылы басқа балалармен қарым-қатынаста тәрбиеленеді және оқиды.

Сонымен, БХСЖ 2011 туылғаннан бастап үш жасқа дейінгі жастағы балаларды ерте дамыту стандартының және бағдарламаларының келесі шенберін құрайды:

- әлеуметтік-эмоционалды дағдыларды, физикалық, танымдық, шығармашылық әлеуетін және оқу қызметіне дайындалудың бастапқы дағдыларын дамыту үшін кешенді көзқарас;
- өз ойын білдіруге, тілді менгеруге деген тірекпен дамытатын орта, көруді және сезуді ұғынуды оң ынталандыру;

- ересек адаммен позитивті өзара әрекеттесуі кезінде қиялдау, үйлестіру және қымылдарды дамыту мақсатында белсенді ойнау үшін мүмкіндіктерді қамтамасыз ету;

- дамында ерекшелігі бар балаларды ерте анықтау, қажетті профилактикасы және түзету.

Білім жүйесінің құрылымы заңнамалық деңгейде БХСЖ 2011-ге сәйкес Молдова Республикасында бекітілген. Ерте оқытуға 0 - 3 жасқа дейінгі балалар үшін мектепке дейінгі топтар және дайындық топтарға қоса алғанда, үш жастан 6 (7) жасқа дейінгі балаларға арналған мектепке дейінгі топтар жатады. Молдовада ЮНИСЕФ және Дүниежүзілік банк сарапшыларының қатысуымен әзірленген Туылғаннан бастап 7 жасқа дейінгі балаларды оқыту және дамыту стандарты сәтті жүзеге асырылуда. Аталған құжат туылғаннан бастап мектепке түскенге дейін баланы тәрбиелеу және дамытудың басымдықтарын ғана емес, ал тәрбиешілердің кәсіби құзыреттерін де реттейді.

Халықаралық тәжірибеде балаларды ерте дамыту және оларды бағып күтудің білім бағдарламаларын іске асырудың және стандарттарын сәтті әзірлеудің аз емес тәжірибелер жинақталған (1-кесте).

1-кесте. Ерте жастағы балаларға арналған білім беру бағдарламалары

Мемлекет/жас	0	1	2	3	4	5	6	7
Чили	Ерте жасынан оқыту бойынша ұлттық білім бағдарламасы							
Финляндия	Ерте жасынан оқыту бойынша ұлттық білім бағдарламасының нормативтері						Мектепке дейінгі оқыту бағдарламасы	
Германия (Гамбург)	Мектепке дейінгі ұйымдарда балаларды тәрбиелеу бойынша білім беру ұсыныстары						15 жасқа дейін	
Ирландия	Aistear Балалардың білім беру бағдарламасы							
Жапония	Балаларға қутім көрсететін орталықтарға арналған ұлттық білім беру бағдарламасы							
Шотландия	Перинаталдық кезеңнен үш жасқа дейінгі - педагогикалық кадрлар үшін нұсқаулық		Жетістікке жету бағдарламасы				18 жасқа дейін	
Қазақстан	?	Алғашқы қадам	Зерек бала				Біз мектепке бармыз	

Стандарт/Бағып күту бағдарламалары

Стандарт/Білім беру/бағып күту бағдарламалары

Стандарт/Білім бағдарламасы

Міндетті мектеп жасасы

Дереккөз: Ерте жастан оқыту және тәрбиелеу жөніндегі ЭЫДҰ қоғамдастыры (2013). Ерте жастан оқыту және дамыту сапасының мониторингі бойынша зерттеу

Ирландия, Австралия, Жаңа Зеландия және Сингапур сияқты елдерде ұлттық білім стандарттары ерте тәрбиелеу және оқытудың нормалары мен құндылықтарын, балаларды күтіп бағып және дамыту бойынша педагогтер мен мамандардың қызметін ұйымдастыру шарттарын айқындайды.

Австралияның ұлттық стандарты ерте дамыту және бағып-күтудің бес қағидаттарына негізделеді - өзара құрметтеу, ынтымақтастық, теңдік, мәдени әртүрлілік, үзіліссіз оқыту және рефлекстік тәжірибе. Оқу бағдарламасы бала қамқорлығының маңызды көрсеткішімен оның психологиялық және әлеуметтік дамуын анықтайды. Физикалық және эмоционалды даму, тамақтану дұрыс дағдылары мен гигиенаны қалыптастыру Жаңа Зеландияның оқу бағдарламаларында бала қамқорлығының негізгі компоненттері болып белгіленген.

Жапонияның, Чехияның, Норвегияның және Сингапурдың ұлттық стандарттары баланың денсаулығын, физикалық және әлеуметтік дамуын ерте дамудың ерекше элементтері ретінде қарастырады. Коммуникацияның дағдыларын бөбек жастағы балаларды әлеуметтендіру және оларды қоғамның құндылықтары мен мінез-құлқының нормаларымен таныстыру элементтері ретінде қалыптастыру да аталған елдердің оқу бағдарламаларының маңызды сипаттамаларының бірі болып табылады. Чехияның және Швецияның тәрбиелеу бағдарламалары ерте бастан балаларды рухани құндылықтарға дағдыландыруды назарға алады.

Норвегияның оқу бағдарламасы баланы оқу процесіне тартудың негізі ретінде ойын қызметін қарастырады. Қызметтің ойын түрлерін бөбек жастағы балаларды оқуға баулуды арттыру құралы ретінде қолдану бұрын қарастырылған ЭҮДҰ елдерінің ұлттық стандарттарында байқалады.

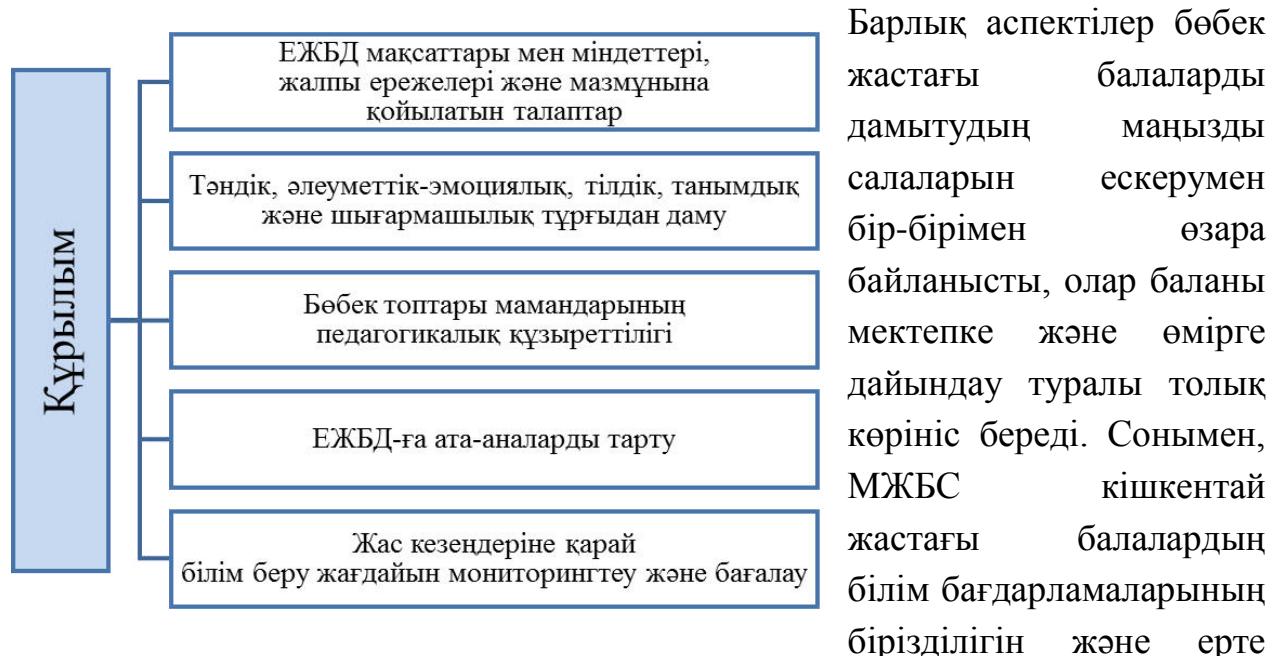
Ирландия мен Чехияның ұлттық стандарттарының мазмұны үш жастық топтар ескеріліп қалыптастырылған - нәрестелік жас (туылғаннан 18 айға дейін), жүріп бастаған балалардың жасы (12 айдан 3 жасқа дейін), сәбилік жас (2,5 жастан 6 жасқа дейін).

Ирландияда нәрестелік жастағы балалар қоғамның маңызды сегменті ретінде қарастылады. Баланы дамытудың ерте кезеңінде баланың өмірінде ересектердің, отбасының және қоғамның рөліне назар қадалады. Қарым-қатынас және ойын қызметі арқылы белсенді оқыту доминанттық болып табылады.

Қазақстанда Мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты (МЖБС, 2012) мектепке дейінгі тәрбиелеу және оқытудың мазмұнын, білім беру салаларының мақсаттарын және мәндік мазмұнын айқындайды. Әрбір жастағы кезеңде дамудың негізгі

құзыреттіктері белгіленген - денсаулықты сақтау, коммуникативті-тілдік, танымдық, шығармашылық және әлеуметтік. Бұл ретте МЖБС-те пәндік-дамытатын ортаның өлшемдері және мектепке дейінгі ұйымдардың педагогтеріне қойылатын талаптар белгіленбекен. Бұдан басқа, 1 жастан 6 жасқа дейінгі тәрбиеленушілерді және оқушыларды дайындау деңгейіне қойылатын талаптар жок. Дәл сонымен, күн тізбесінде ең өзектісі Қазақстанның мектепке дейінгі білім беру бағдарламаларын және стандартын ЮНЕСКО ұсынған жаңа топтамаға сәйкес келтіру қажеттілігі болып табылады. Бұл қолданыстағы МЖБС-қа ЕЖБД-ның бес негізгі аспектілері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізуі қажет етеді (1-сурет).

1-сурет. ЕЖБД-ны ескеретін МЖБС жобасының құрылымы

Колданыстағы МЖБС шеңберін кеңейту білім бағдарламаларды, білімдік-заттық ортаға қойылатын талаптарды, бөбек жастағы балаларды дамытудың әдістемелері мен технологияларды әзірлеу үшін негіз болады.

Колданыстағы МЖБС шеңберін кеңейту өзектілігі халықтың әлеуметтік-экономикалық мүмкіндіктерімен және ата-аналардың бөбек жастағы балаларды дамытуда қажеттіліктермен белгіленген. Нормативтік құжатта баланы дамытуда отбасының, қоғамның және ортаның рөлі маңызды болып табылады. Ата-аналар баланың жан-жақты дамуының өлшемдерін белгілейтін құрал және баланың негізгі құзыреттерінің деңгейін өлшегіш ретінде МЖБС-тың негізгі ережелерін қолдануы мүмкін. Жаңа нормативтерді

енгизу отбасылар, ерте тәрбиелеу жүйесінің тәрбиелеушілері және жұртшылық оларды әрі қарай қолдану мақсатында бағалануға тиіс.

Мектепке дейінгі тәрбиелеу және оқытудың заманауи аспектілері оның көріністерінің жалпы тұлғасына сияқты балаға қойылатын жаңа көзқарастарды әзірлеуді қажет етеді. Мектепке дейінгі білім беру мазмұнының мониторингі кішкентай жастағы балаларды тәрбиелеу және оқытудың білім бағдарламаларының бірізділігінің жоқтығы туралы күеландырады.

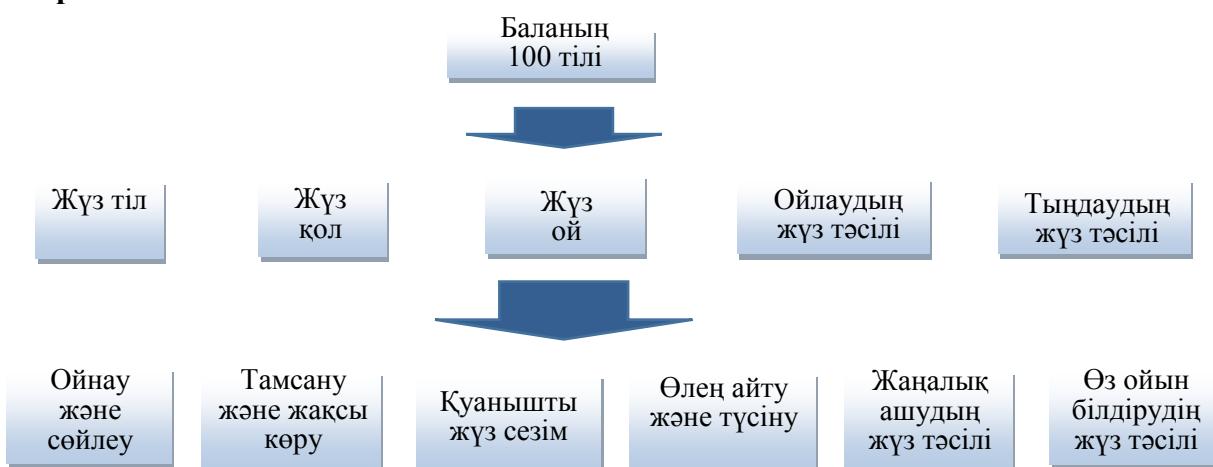
Білім беру бағдарламалар педагогикалық ғылымдағы жаңа жетістіктерге, ерте тәрбиелеу мен оқытудың озық тәжірибесіне, елдің мәдени-ұлттық ерекшеліктеріне және халықаралық тәжірибеге сүйенуге тиіс.

ЮНИСЕФ елдерге келесі жастық кезеңдер үшін білім беру бағдарламаларын әзірлеуді ұсынады - туылғаннан 1 жасқа дейін, 1 жастан 2 жасқа дейін, 2 жастан 3 жасқа дейін (ЕЖБД, ЮНИСЕФ саласында саясатты жоспарлау). Бөбек жастағы балаларды дамытудың сапалы бағдарламалары, егер олар халықты әлеуметтік қорғау және денсаулық сақтау, білім, жеке сектор және азаматтық қоғам салалары қатыса отырып әзірленген жағдайда, капиталды жұмсау өтемділігінің жоғары коэффициентіне ие.

Оқу-әдістемелік кешендерді балалардың эмоционалды қарым-қатынас және пәндік айлалы әрекеті сияқты қызметтің жетекші түрлерінің негізінде қалыптастыру қажет.

ЕЖБД жүйесінде тәрбиелеу бала қамқоршылығының когнитивті және әлеуметтік-эмоционалды білімдік-заттық ортасын құруды көздейді. Дамытуды орта арқылы қолдау балаларға өзінің мүмкіндіктерін көрсетуге мүмкіндік береді «жұз тілдерді, жұз ойлау тәсілдерін және өз ойын білдіруді менгеру» (2-сурет).

2-сурет. Реджио Эмилия педагогикасы - бала тәрбиесіндегі қарым-қатынас тәжірибесі

Осылайша, физикалық орта ата-аналар мен тәрбиелеушілерден кейінгі «үшінші оқытушы» болуға тиіс. Баланың айналасындағы оның психикасын қалыптастыратын барлығы, оның білімінің және әлеуметтік тәжірибесінің көзі болып табылады. Педагогтер білімдік-заттық ортаны және дамытатын кеңістікті үйымдастыруда шығармашылық көзқарасты білдіруі қажет. Осылайша, балаға еркін таңдауға, оның қозғалыс, шығармашылық және ақылой белсенділігін ынталандыруға мүмкіндік беретін жаңа білім беру кеңістіктердің идеологиясы өзекті болады.

Ерте жастағы балалар дамуында қолданылатын педагогикалық технологиялар

Оқу үдерісін жүйелі жоспарлау білім беру тәжірибесінде тиімді педагогикалық технологиялардың қолданылуын көздейді. Туғаннан үш жасқа дейін баланы ерте дамыту кезеңінде білім беру технологиялары үйдегі жағдайдан білек үйымдастырылған оқу жағдайында баланың әлеуметтік-эмоциялық дағдыларын дамытуға арналған. Бұл ретте, балалар, әдеттегідей, шығармашылық сабактар және ойын нысанында өткізілетін сабактар арқылы бір-бірімен қарым-қатынас жасауға үйренеді.

Казақстанның педагогикалық қауымдастыры Монтессори педагогикасы, Step by Step, ӨМШТ-педагогикасы, Г.Доман, З.Дъенеш технологиялары және т.б. сияқты бебек жастағы балаларды тәрбиелеу мен оқытудың жалпы танылған бағдарламалары мен әдістемелерін көп қолданады.

Монтессори педагогикасының бірегейлігі - оның балаға жеке тұлға ретінде қарауында жатыр. Бұл, ең алдымен, баланың жеке оқу дағдысын және өзін-өзі жағымды жағынан бағалаудың дамытатын қызметті таңдау мүмкіндігі. «Баланың сіңіруші ақылы» оған айналадағы дүниені тану процесінде кез келген ақпаратты қабылдауға мүмкіндік береді. Монтессори баланың сол не басқа дағдыларды менгеруінің бес сенситивтік кезеңін айқындаиды.

әлеуметтік дағдылар

ұзақ заттарға
қызығы

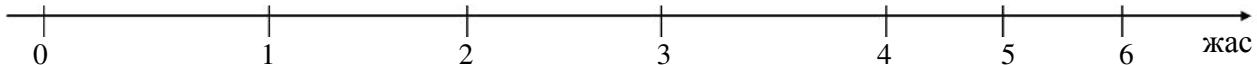
тәртіпке үйрену

сөйлеу қабілетінің дамуы

қабылдау қабілетінің дамуы

Көрсетілген технологиялар алдын ала дайындалған ортада жүзеге асырылады. Бұл ортаның материалдары мен жабдығы баланың жан-жақты дамуына арналған.

Отбасына бағытталған әдістің технологиялары Step by Step халықаралық қауымдастырының 28 елінде іске асырылуда. Бұл бағдарламаның негізгі ережелері ата-аналарды білім беру процесіне белсенді тарту, баланың дара қызығушылығы мен қабілеттің ескере отырып, заттық-дамытатын ортаны жасау болып табылады.

Біртіндеп танымдық іздеу ӨМШТ (өнертапқыштық міндеттерді шешу теориясы) педагогикалық технологиясының негізін құрайды. Бірінші кезеңде педагог балалардың алдына нысанды неше түрлі етіп пайдалану мәселесін қояды. Одан кейін бұл нысандағы қайшылықтарды анықтау қажет (жақсы/жаман). Кейінгі кезеңдерде бала ойын шешімін табады, кез келген қыын жағдайдан шығу амалын іздеуге үйренеді.

Г. Доман технологиясы классикалық әдістемеге қайшы оқу мен санауға үйрету тәртібін ұсынады. Педагог не ата-ана «әріп - буын - сөз - мәтін» дәстүрлі жүйесінің орнына көрnekі құралдарды (суреттері бар карточкалар жиынтығы - оған жазу - дыбыстық аналогы) бір уақытта пайдалана отырып, қарқын сабактарды ұсынады. Аталған технологияны пайдалану баланың екі жасқа толуына қарай лингвистикалық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Болашақта олар нақты ғылымдарды оңай меңгереді.

3. Дъенештің логикалық блоктарын пайдалану нәтижесінде балалар объектілердің нысаны, түсі мен көлемі, математикалық түсініктер және информатика бойынша бастапқы білімдерді тез түсініп, меңгеріп алады. Технология баланың логикалық және аналитикалық ойлау, ақпаратты қабылдау, шығармашылық қабілеттерін, сондай-ақ есті, назар мен қиялды дамытуға мүмкіндік береді. Технологияда эмоциялық-бейнелі және логикалық бастауды жетілдіру және ұсақ моториканы жетілдіру ең маңыздысы болып табылады.

Көрсетілген педагогикалық технологиялардың танымалдығына қарамастан, мектепке дейінгі білім беретін педагогтер оларды пайдалану кезінде бірқатар жүйелі мәселелерге тап болады. Жиі кезде педагогтердің технологиялардың компоненттері туралы білімдері жеткіліксіз, бұл осы технологиялардың түбекейлі идеяларының бүрмалануына әкеп соғады. Мектепке дейінгі ұйымдардың мамандары оқу-тәрбие процесін жобалаудың кәсіби әдіс-тәсілдерін дұрыс білмегендіктен, бұл технологиялар жүйесіз және анда-санда ғана қолданылады.

Оқу технологияларын қолдану үшін педагогтер олардың тұтастай құрылымын назарға алуға тиіс. Әрбір педагогикалық технологияның тұжырымдамалық (психологиялық-педагогикалық идеялары), мазмұндық (мақсаты мен контенті) және процессуалдық (нысандары, әдістері, тәсілдері мен нәтижесі) бөліктері бар.

Осылан орай ЕЖБД-ні ескере отырып, мектепке дейінгі білім беру мамандарын жоғары оқу орындарында дайындаудың арнайы модульдік білім беру бағдарламаларын әзірлеу және енгізу өзекті болып табылады. Қазақстанның педагогикалық жоғары оқу орындары балаларды ерте дамыту ғылыми мен тәжірибелінің біртұтас жүйесін қалыптастыру орындарына айналуы тиіс. Педагогтердің біліктілігін арттыру курстары бағдарламасының мазмұнын сапалы түрде пысықтау қажет. Одан басқа, тәрбиелеудің инновациялық технологияларын қолдану бойынша ең үздік қазақстандық педагогикалық тәжірибелі анықтау, жинақтау және көпшілікке тарату бойынша жұмысты күшету қажет.

Бебек жастағы балаларды тәрбиелеу мен оқытудың мектепке дейінгі үйымдарда жүзеге асырылатын инновациялық технологияларына жүйелі методологиялық және дидактикалық сұйемелдеу қажет.

Осылайша, бебек жастағы балалар үшін дамытатын бағдарламаларды енгізуудің әлемдік беталыстары түрғысынан педагогикалық технологиялардың ұлттық контентін әрі қарай әзірлеу өте маңызды болып табылады.

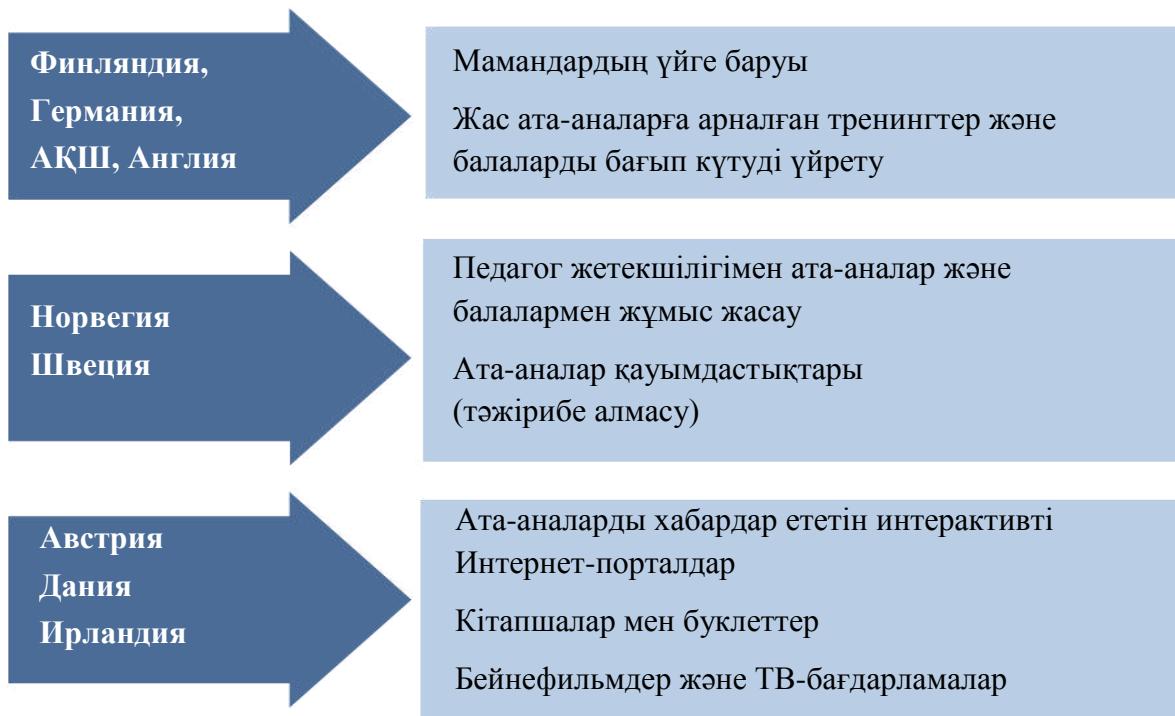
Сондай-ақ білімдік-заттық ортаны үйымдастыруға қажетті жабдықтың өндірілмейтіні педагогикалық процесті технологиялармен толыққанды қамсыздандыруға кедергі жасайды.

Ата-аналар қауымын тарту

Мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқуды жетілдіру баланы тәрбиелеу, дамыту және сауықтыру міндеттерін шешуде отбасына ерекше рөл беруді болжайды. Алайда барлық ата-аналар емес үш жасқа дейінгі балалардың жас ерекшеліктерін ұғып, лайықты педагогикалық әдіс-тәсілдерді табады. Көптеген отбасыларда психикалық процестердің дамуына зиян келтіріп, физиологиялық жетілу және дене мен бойының өсу кезеңі туралы сияқты бебек жасы туралы түсініктер сақталуда.

Финляндия, Германия, АҚШ сияқты әлем елдерінің тәжірибесі де мінсіз ЕЖБД жүйесін құруда ата-аналар қауымының қатысу қажеттілігіне ерекше назар аударады (3-сурет).

4-сурет. ЭҮДҮ елдерінде ата-аналар қауымын оқыту

Дереккөз: OECD (2012). Starting Strong 3: A quality toolbox for early childhood education and care

Ата-аналардың ақпараттық хабардарлығы мен білімі баланың дені сау және жақсы дамуына алғышарттардың бірі болып табылады. ДДСҮ ата-аналармен жұмыс жасау бағдарламасын баланың саламатты дамуын қамтамасыз ету бойынша тиімді шаралардың бірі ретінде белгілейді. ЮНИСЕФ сарапшылары «Қазақстан Республикасындағы әйелдер мен балалардың ахуалын талдау» басылымында (2013) «жоғары білімі бар әйелдердің балаларымен салыстырғанда (3,3%), білім деңгейі төмен әйелдердің балалары арасында жеткіліксіз күтім басым болған (10,2%)» деп белгіледі. Ата-аналар қауымын ЕЖБД жүйесіне тарту қажеттілігін ЭҮДҮ сарапшылары да белгіледі. Германиядағы балаларға күтім көрсету мәселелері бойынша ата-аналарды оқыту тәжірибесіне назар аудару қажет. Толық емес отбасыларға, жас ата-аналарға, көшіп келушілерге консультациялық көмек көрсетуге бағытталған STÄRKE бағдарламасы іске асырылуда. Баланы күту және оның жақсы дамуы бойынша ата-аналар білімдерін арттыру тренингтері де ұсынылады (ЭҮДҮ, 2012).

АҚШ-та ата-аналарды хабардар ету және туғаннан үш жасқа дейінгі балаларды күту мәселелері бойынша ата-аналарға арналған оқытатын бағдарламалардың мазмұнына қойылатын жалпы талаптар «Early Head Start» мектепке дейінгі қолданыстағы бағдарламасы актісінің ережелерімен реттеледі.

«Ата-ана - алғашқы ұстаз» оқыту бағдарламасы (Parents as Teachers Program) (АҚШ, 1981) ата-аналарды тұғаннан бес жасқа дейінгі балаларды күту бойынша қажетті ақпаратпен және қолдаумен қамтамасыз ету мақсатында қабылданды. Аталған бағдарламаны жүзеге асыру мониторингі көрсеткендей, сертификаттары бар педагогтердің үйге, ата-аналарға үнемі баруы және баланың дамуын диагностикалау баланың оқуға дайындық деңгейіне айтарлықтай ықпал етті. Аталған бағдарламамен қамтылмаған 64% балалармен салыстырғанда, аз қамтылған отбасылардан шыққан балалардың тек 82% ғана оқуға дайын еді (Zigler & Pfannenstiel, 2007).

«Өзара әрекеттесу терапиясы: ата-ана және бала» американдық бағдарламасы (Parent - Child Interaction Therapy) 12 айдан бастап 2 жасқа дейінгі баламен араласу дағдыларын қалыптастыруға ата-аналардың оқуына құрылған.

Казақстанда ата-аналармен жұмыс жасау тәжірибесі мектепке дейінгі ұйымдарда кеңінен қолданылады. Оқу аясынан тыс мектепке дейінгі біліммен қамтылмаған балалары бар ата-аналар қалуда. Тұғаннан үш жасқа дейінгі балаларды дамыту кезеңінде отбасыларға психология-педагогикалық көмек көрсету неше түрлі ақпараттық ресурстер арқылы ата-аналарды педагогикалық агарту және оқытудың ұлттық бағдарламасын жасау қажеттілігі өзекті мәселелердің қатарына қосылады.

БАҚ арқылы балалық шақтың аспектілерін зерттеу нәтижелерін жариялау ЕЖБД мәселесінің халық арасында жайылғандығын арттыруға ықпал етеді. Гарвард университетінің «Баланы дамыту орталығы» (Center on the Developing Child, Harvard University) балаға кішкентай кезінен бастап сапалы күтім көрсетудің, оның әлеуметтік, эмоциялық, когнитивтік дамуына ықпалын зерттеу нәтижелері бойынша онлайн-есептерді жариялайды. Ұлттық ерте дамыту зерттеулерінің институты (National Institute for Early Education Research) өзінің веб-сайтында балаға қарау мен оған күтім көрсетудің жаңа әдістері, баланың ерте дамуына инвестиция жасау тәсілдері туралы жазады. Желілік педагогикалық қауымдастықтардың қызметі де бөбек жасындағы балалары бар отбасыларға қолдау көрсетуге мүмкіндік береді.

Ата-аналарды хабардар етудің тиімді құралдарының бірі ретінде тақырыптық радиобағдарламаларды жасау ЕЖБД мәселелерінде ересектердің құзырылығына жақсы септігін тигізеді. Чилидің «Programa de Padres y Hijos» ата-аналарды оқыту бағдарламасы балалардың тәрбиесі туралы білімді арттыру бойынша ата-аналармен жұмыс жасаудың нысаны болып табылады (Evans, 2006).

АҚШ Ерте дамыту және күту консорциумының (The Early Care and Education Consortium) және ВАМ желісі радиосының (BAM Radio Network) бірлескен жұмысы барысында ECEC Radio арнайы радио бағдарламасы құрылды. Бағдарлама ата-аналар және жалпы халық үшін өзекті балаларды дамыту және күту мәселелеріне арналған. Радиобағдарламалар тыңдармандарының үлесі ересек халықтың 40% құрайды (Simpson, 1997).

Қазақстанда да радио эфирді пайдалану тәжірибесі бар. Ересектер мен балалардың арақатынас мәселелері, отбасылық құндылықтар үнемі «Астана» радиосының бағдарламаларында жарияланады.

Ақпараттық нарықтың кең бөлігіне көбінесе мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқудың әдістемелік мазмұнының мәселелерімен айналысатын мамандандырылған журналдар кіреді.

Баланы ерте дамыту секторының ақпараттық қеңістігін талдау балаларға күтім көрсету мәселесінде ата-аналарға көрсетілетін ақпараттық қолдау мен кәсіби консультация берудің тапшылығын айқындады. Сондай-ақ бебек жасындағы балалармен жұмыс жасауда мектепке дейінгі білім беру саласындағы мамандарға ұлттық медиа-қолдаудың аздығы басқа осал жағы болып табылады.

Ақпараттық ресурстер халықтың балаларды ерте дамыту қажеттілігін ұғуына және жақсы көзқарасты қалыптастыруға ықпал етеді. Интернет-ресурстердің заманауи және техникалық мүмкіндіктері арқылы бебек жасындағы балаларды тәрбиелеу әдістемелері және ата-аналарға арналған ақпараттық оқыту бағдарламаларын өзірлеу мен енгізудің маңызы зор болып көрінеді. Оқытушы онлайн-сервис бебек жастағы балаларды тәрбиелеу және дамытатын сабактарды өткізу мәселелері бойынша курстарды, әртурлі бейнесабактарын және вебинарларды қамтуы мүмкін. Ғылыми-көпшілік және бейнефильмдерінің тақырыптық каталогын жасау ата-аналар қауымының өз білімдерін арттыруына ықпал ететін болады.

Жұртшылықтың новацияларға деген көзқарасын қалыптастырудагы БАҚ пәрмендігін пайдалана отырып, қазіргі заманғы қоғамда баланы тиімді әлеуметтендіру үшін баланы ерте дамытуды насихаттау бойынша кең ауқымды кампанияны жүргізу қажет. Ақпараттық қеңістікті кеңейту және Интернет-ресурстерді пайдалану халықтың қеңінен хабардарлығын және балаларды ерте дамыту мәселелері бойынша ата-аналардың білім сапасын арттыруды қамтамасыз етеді.

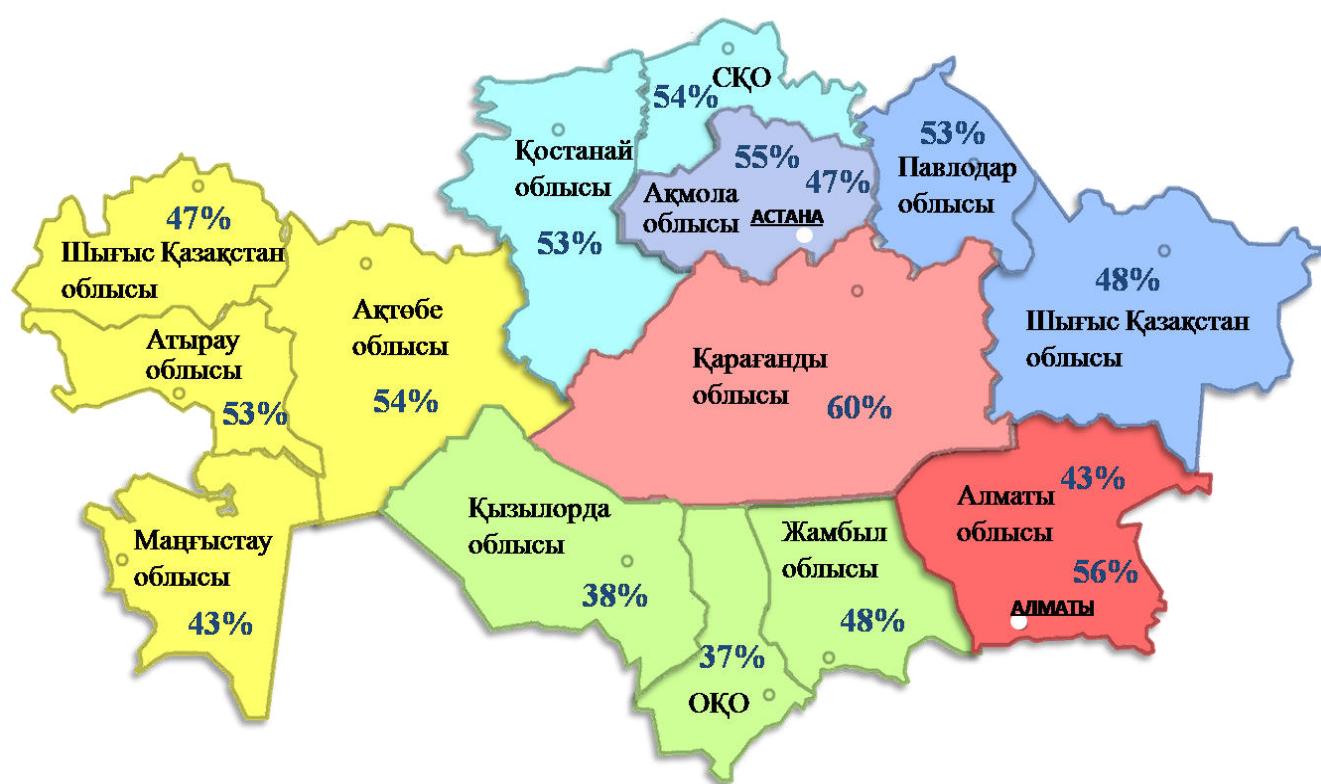
3. КАДРЛЫҚ ҚОЛДАУ

Ағымдағы жағдай

Білім беру сапасы мұғалімдердің кәсіптік құзыреттілігіне тікелей байланысты. Мектепке дейінгі білім беру жүйесінің білікті педагогикалық кадрларының жоғары деңгейі мектепке дейінгі тәрбиенің және оқытудың сапасын арттыру үшін маңызы зор болып табылады. Соңғы жылдары Қазақстанда мектепке дейінгі ұйымдары санының артуы педагогикалық кадрлар қатарының өсу көрсеткіштеріне онды әсер етті.

Мектепке дейінгі білім беру жүйесінде кәсіптік қызметті 67 мың мұғалім жүзеге асырса, соның ішінде 59,3% жоғары біліммен және 36,9% - орта кәсіптік педагогикалық біліммен (1-сурет).

1-сурет. Мұғалімдердің жалпы санына жоғары, I және II санаты бар мектепке дейінгі мұғалімдердің үлесі

Тәрбие берушілердің 20% ғана орта кәсіптік педагогикалық мектепке дейінгі білімі бар, 10-нан 7-і - бейінсіз педагогикалық білім бар. Мектепке дейінгі ұйымның әрбір оныншы мұғалімі - жасы 50-ден асқан адамдар (1-кесте).

1-кесте. Мектепке дейінгі педагогикалық кадрлардың жас құрамы (МДҰ педагогтерінің жалпы санынан %)

Жылдары	20 жасқа дейін	20-25	25-30	30-35	35-40	40-45	45-50	50-55	55-60	60 және одан жоғары
2010	1,5	12,6	15,0	15,5	16,8	13,8	11,7	7,8	4,5	0,8
2011	1,9	12,9	16,5	15,8	16,3	13,6	10,7	7,5	4,3	0,7
2012	1,1	11,9	16,7	15,8	16,0	15,0	11,1	8,2	3,7	0,6
2013	1,8	13,5	16,9	15,7	15,1	14,4	10,6	7,7	3,7	0,8

Дереккөз: ҚР БФМ деректері, 2013

Мектепке дейінгі ұйымдары желілерінің кеңеюі ЕЖБД дипломы бар мамандар қатарының шамалы өсу динамикасымен сипатталады. Мектепке дейінгі білім беру жүйесінде небары 2 546 психолог, 3 695 музика қызметкерлері, 1 759 СӨС нұсқаушыларының, басқа мамандықтағы 4 891 мұғалім жұмыс істейді. ҚР БФМ деректері бойынша мектепке дейінгі ұйымдардың мұндай мамандарға мұқтаждық 2013 жылы 518 адамды қурады.

Тәрбие берудің және оқытудың қазіргі технологиялары мектепке дейінгі ұйымдардың әдіскерінің және тәрбие берушінің қызметтер көлемін кеңейтті. Бұл - психологиялық көмек және түзетуші қолдау, АКТ-құзыреттер және бірнеше тілді білу.

Осыған байланысты мектепке дейінгі ұйымдардың сапалы құрам мәселесі өзекті болып көрінеді. Халықты әлеуметтік сауалнама барысында ата-аналардың 11,1% олардың балалары барып жүрген мектепке дейінгі ұйымдардың білікті тәрбие берушілердің жетіспеушілігін атап көрсетті. Сонымен қатар мұғалімдердің және әдіскерлердің тәрбие берудің және оқытудың жаңа технологияларды әлсіз игеру және тәрбие берушілердің жиі ауысу проблемаларын белгіледі.

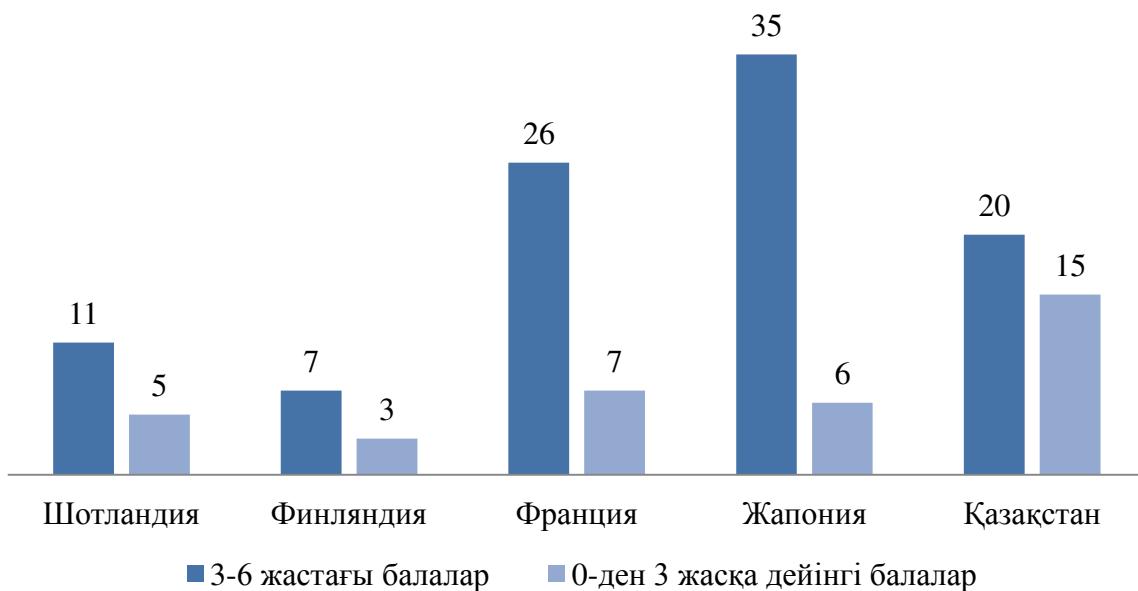
Қазақстанның заңнамасы білім беру ұйымдарының меншік нысанына қарамастан мұғалімдерді даярлауға, біліктілігін арттыруға және еңбек қызметіне жалпы талаптарды бекітеді.

Мектепке дейінгі ұйымдарда бір топта 10 және одан да астам балалары бар топтарда екі тәрбиеші және тәрбиешінің бір көмекшісі жұмыс істейді.

Бір педагогикалық ставкаға жұмыс жасайтын тәрбиешінің жұмыс уақытының ұзақтығы күніне 5 сағат, тәрбиеші көмекшісінің - 8 сағатты құрайды.

Алаңдық зерттеулердің нәтижелері тәрбиеші/тәрбиеленуші көрсеткішінің арақатынасы 25 - 30 балаларды құрайтынын белгілейді, тізбе құрамы кезінде топта 40 балаға дейін. Тәрбиешілерге жүктеменің артуы педагогикалық үрдістің сапасына және әрбір балаға назар аудару мүмкіндігіне әсер етті. ЭҮДҰ елдерінде мектепке дейінгі бір мұғалімге 3-тен 35 балаға дейін келеді (2-сурет).

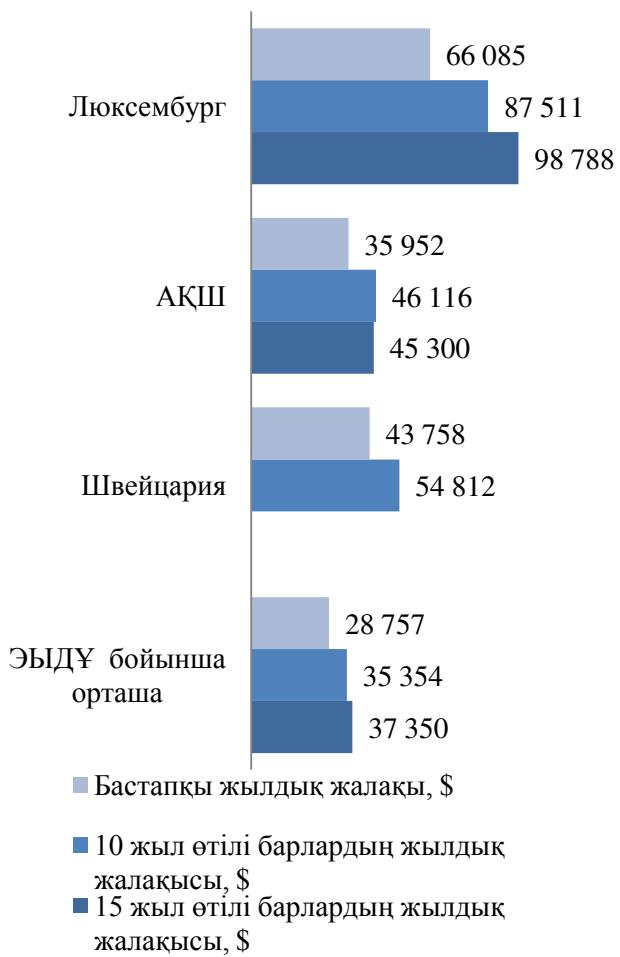
2-сурет. МДҰ-ның 1 педагогіне шаққандағы балалар саны

Дереккөз: OECD (2012). *Starting Strong 3: Quality toolbox for early childhood education and care*

МДҰ мамандардың жалақысы да әлі төмен болып қалуда. Азаматтық қызыметтердің лауазымдық тізілімінде МДҰ тәрбиешілер жалақының төмен деңгейіне жатқызылады (G-10). Тәрбиешінің, соның ішінде мемлекеттік МДҰ ерте топтарының мұғалімдерінің ай сайынғы жалақысы ұйымның түріне, білім деңгейіне, жұмыс өтіліміне және біліктілігіне байланысты. Орташа алғанда ол мемлекеттік секторда - 45 - 70 мың теңгені, тәрбиеші көмекшісінің жалақысы - 35 мың теңгені, мемлекеттік емес секторда - 50 - 150 мың теңгені, тәрбиеші көмекшісінің - 35 - 60 мың теңгені құрайды. «Білім туралы» ҚР Заңының 53-бабына сәйкес ауылдық жерлерде жұмыс істейтін МДҰ мұғалімдерге жалақыларына 25% кем емес мөлшерде қосымша үстемсақылар белгіленеді.

2-сурет. МДҮ педагогтерінің бір жылғы жалақысы

Дереккоз: OECD (2014). *Education at a Glance: OECD indicators*

білім беру жүйелерінде бәсекеге қабілеттілік мұғалімдердің бастапқы жалақыларын құрайды.

Мектепке дейінгі мұғалімдердің кәсіптік қызметінің тиімділігін ынталандыру ерте дамыту жүйесінің кадрлық қолдаудың кешенді шешімін талап етеді. Мектепке дейінгі мұғалімдердің кәсіптік мәртебесін мемлекеттік қолдауды көрсету мүмкіндігін қарастыру керек. Мектепке дейінгі үйымдардың тәрбиешілерінің және мамандардың жалақы төлеу жүйесі елдегі орташа жалақымен салыстырмалы болуға тиісті. Мектепке дейінгі үйымдардың жетекшісінің және тәрбиешілердің жалақысының нормативті бекітілген арақатынасын өзгерту керек. Бөбекжай менгерушісінің жалақысы жоғары санаты бар тәрбиешінің жалақысынан 10%-ға тәмен. Кәсіптік қызмет кезеңінде жетекшінің жалақысы шамамен 20%, тәрбиешінің - 57%, тәрбиеші көмекшісінің - 15% артады.

МДҮ мұғалімдердің орташа жалақыларының халықаралық көрсеткіштері Қазақстанның тәрбиешілерінің еңбекақысын төлеу жүйесінен 10 есе артық. Финляндияда мектепке дейінгі үйымның мұғалім мамандығы өте мәртебелі болып табылады. Мәртебелілігі жалақыларының перспективасына байланысты (салықты есептемегендеге жылына 17 мың евроға жуық) (2-сурет). Осылайша, МДҮ мұғалімдерінің жалақы қоры мектепке дейінгі тәрбиенің және оқытуудың жоғарғы деңгейіне қойылатын талаптарға жеткілікті шамада сәйкес келмейді. Барлық тиімді

Азаматтық қызметкерлердің жалақысының жаңа үлгісі жобасына мұғалімнің және тәрбиешінің, мектеп директорының және балабақша менгерушісінің жалақысын теңдестіру арақатынас нормасын көздеу орынды болып көрінеді.

«Тиімді келісімшарт» форматына аудиосуды қарастыруға ұсынылады (жұмыс сапасының көрсеткішіне қарай жалақы мөлшерінің тәуелділігі). Бұл ретте, мектепке дейінгі ұйымның мұғалімінің негізгі құзыреттілігін анықтайтын кәсіптік стандартымен сәйкес тәрбиешінің және әдіскердің еңбегін бағалаудың нақты өлшемдер жүйесін әзірлеу қажет.

Топтағы балалардың нормативтен тыс саны үшін тәрбиешіге қосымша өтемақыны бекітудің маңызы зор болып табылады. Аталмыш норма мектепке дейінгі білім берудің сапалы қызметтерін ұсыну жағынан әділ болып көрінеді.

Ерте білім беру жүйесінде жас мамандандырылған педагогтерді бекіту мотивациясы мектепке дейінгі ұйымдардың мұғалімдерін әлеуметтік қамсыздандырудың жаңа нормативтерін қарau талап етіледі. Жас мұғалімдерді бекіту мақсатында мектепке дейінгі ұйымдарға тәрбиешілердің балаларын бірінші кезектегі жеңілдікпен қабылдау мүмкіндігін қарастыруға ұсынылады.

Мемлекеттік білім беру жинақтау жүйесінің бағдарламасы шенберінде «Мектепке дейінгі тәрбие және оқыту» мамандығы бойынша оқитын балалардың қазақстандықтарға нысаналы сыйақы көздеу орынды.

Жас мамандардың бастапқы жалақысын арттыру бірінші үш жыл ішінде балабақшада үздіксіз жұмыс өтілімі үшін депозит түрінде үстеме бекіту есебінен мүмкін. Жас мұғалімнің атына депозит шотын ашу, есептеу және барлық соманы төлеу Қыргызстан Республикасында арнайы бағдарламамен көзделеді. Бірінші жыл үшін ай сайын 2000 сомнан, екінші жыл үшін - 2500 сом және үшінші жыл үшін - 3000 сом есептеледі. Осылайша, Қыргызстанның Білім және ғылым министрлігі жас маманға \$ 2 мың жуық төлейді.

Ресейде «Колжетімді ипотека» жобасы шенберінде МДҰ мұғалімдер үшін несие сомасынан мемлекеттік бюджет қаражаттары есебінен жарнаның бастапқы 20% субсидиялау көзделген.

Англияда үлкен қоғамдық кампанияны жүргізу және әртүрлі әлеуметтік жеңілдіктер үсыну арқылы мұғалім мамандығы педагогикалық университеттің тұлектері арасында ең мәртебелі болып табылады.

Осылайша, мектепке дейінгі мұғалімдердің сапалы еңбегін ынталандыру үшін ерте даму жүйесін кадрлық қолдау саласындағы бар проблемалардың барлық спектрін шешуге кешенді түрде келу керек. Негізгі міндеп - мектепке дейінгі мұғалімдердің әлеуметтік жоғары, қоғамдық, кәсіптік мәртебені жасау үшін мемлекеттік кепілдерді әзірлеу керек.

Маман даярлаудың жаңа үлгісі

Қазақстан мектепке дейінгі тәрбие және оқыту саласы үшін кәсіптік кадрларды даярлаудың нақты құрылымына және толықтай жүйесіне ие. «Мектепке дейінгі тәрбие және оқыту» мамандығы бойынша кадрларды даярлау Қазақстанның 31 коледждерінде және 32 ЖОО жүзеге асырылады. 2013 жылы мемлекеттік тапсырыс бойынша педагогикалық мамандықтар бойынша барлығы 25 500 студент білім алған. Және олардың ішінен 5 000 астамы ғана - «Мектепке дейінгі тәрбие және оқыту» мамандығы бойынша. Аталмыш мамандық бойынша білім алатын студенттердің саны өздерінің жеке қаржаттары есебінен үш есе көп. Осылайша, коледждердің ақылы педагогикалық топтарында 14 800 адам оқиды.

2014 жылы коледждерден және ЖОО-дан мектепке дейінгі білім 6 600 мұғалімі шығару жүзеге асырылған. Бұл барлық тұлектерді жұмыспен қамту кезінде мұқтаждықтың 17%-ын ғана қамтиды. Мемлекеттік тапсырыс есебінен мектепке дейінгі арнайы білімі бар мұғалімдердің тапшылығын азайту алдын ала есептер бойынша жыл сайын 13,3 млрд. теңгені талап етеді (30 000 орын - қажеттілік X 443,3 мың теңге - педагогикалық мамандықтарға мемлекеттік тапсырыс бойынша жылына 1 студенттің оқыту бағасы).

Білім бағдарламасын орнын басу аспектісінде шығыны аз және өте ауқымды бағыт - мектепке дейінгі және бастауыш білім мамандарын интеграцияланған оқытуды енгізу үсынылады.

Осыған байланысты, «0-ден бастап 4 жасқа дейінгі балаларды дамыту бойынша мұғалім» және «4-тен бастап 10 жасқа дейінгі балаларды дамыту бойынша мұғалім» мамандарын даярлау бойынша орта және жоғары кәсіптік

білім беру мамандарының қолданыстағы топтастырылуына өзгерістер енгізу орынды болып көрінеді. Мұндай мамандардың негізгі құзыреттерін қәсіптік стандарттарда бекіту және педагогикалық жоғары оқу орындарының, колледждердің және БАИ үлгілік оқу жоспарларының және оқу бағдарламаларының орнын басуын қамтамасыз ету қажет.

Балаларды ерте дамыту бағдарламаларының және бастауыш білімнің ауқымды орнын басу аспектісінде мұғалімдерді келісілген және біріктірілген даярлау және қайта даярлау ЭҮДҰ елдерінде жүзеге асырылады. Нидерланд және Финляндия университеттері мектепке дейінгі және бастауыш білім беру мұғалімдерін Халықаралық Бакалавриаттың бір бағдарламасы бойынша даярлайды.

Қазақстан Болон декларациясын және Біліктіліктің Ұлттық жүйелерін қабылдаған көптеген елдердің бірі болып табылады. Осыған байланысты, мектепке дейінгі білім беру және бастауыш мектеп мұғалімдерін интегративтік даярлау тетіктері біліктіліктің ұлттық және салалық шеңберінде, қәсіптік стандарттарда, мамандық топтастыруды және қәсіптік даярлықты бағалау және маманның біліктілікке сәйкестікке растау жүйесінде анықталуы тиіс.

Мектепке дейінгі және бастауыш білім беру мамандарын «Мектепке дейінгі тәрбие және бастауыш сынып мұғалімі» біліктілігін берумен мамандарды шоғырландырып оқыту жан-жақты қарауды талап етеді.

Мектепке дейінгі ұйым мұғалімінің қәсіптік стандарттарының болмауы анық емес мақсаттарды және педагогикалық кадрларды даярлау міндеттерін қояды. Табысты білім беру жүйелерінде олар бағытты және қәсіптік дамытудың болжамды нәтижелерін айқындайды.

Кадрларды даярлаудың қәсіптік стандарттары ЕЖБД саласында жетекші халықаралық сарапшыларын тартумен педагогикалық қоғам адамдарының қатысуымен тікелей өзірленуі қажет.

Мазмұндық басымдық мектепке дейінгі білім беру мұғалімін даярлау, қәсіптік даму және қызметін бағалау үлгісін өзгертудің басты факторы ретінде оқыту болуы керек.

Күтілетін нәтижелерді белгілеу ұсынылады - оқыту кезеңін аяқтаған соң болашақ маман немесе еңбек қызметінің әртүрлі кезеңдерінде мұғалім нені білуге тиісті, нені түсінуі және/немесе білу керек.

Халықаралық ЕЖБД қағидаттарын енгізу кішкентай жастағы балаларды жастық кезеңінің есебімен мектепке дейінгі мұғалімдердің кәсіптіліктің жоғары деңгейін талап етеді (2 - 3 айында ересек адаммен өзара қарым-қатынаста қажеттілік, 3 - 10 айында танымдық қарым-қатынас, 10 айында - 1,5 жасында вербалды/вербалдық емес, 1,5 - 3 жасында ойын және іскерлік қарым-қатынас).

Мектепке дейінгі тәрбиешілердің және әдіскерлердің педагогикалық шеберлігі баламен және ата-анасымен белсенді өзара әрекеттесу, баланың эволюциясын бағалау дағдысы қағидаттың негізделген (зияткерлік және психофизиологиялық үрдіс, баланың денсаулығындағы және тамақтанудағы өзгерістер туралы ата-анасын және медициналық ұжымды ұдайы хабарландырып тұру) (2-кесте).

2-кесте. Мектепке дейінгі мұғалімнің негізгі құзыреті

Мектепке дейінгі мұғалім	Құзыреттің мазмұны
	Әр баланы көру және позитивті жағынан өзара қатынасу
	Ата-анамен кәсіптік өздігінен білім алу және жұмыс жасауды жобалау мен жүзеге асыру
	Баланың ерте дамуының мақсаттарына, индикаторларына және көрсеткіштеріне бағытталған білім үрдісін құру
	Білім беру үрдісінің басқа субъекттерімен байланыс орнату - бөбекжай серіктерімен және қауымдастығымен
	Педагогикалық мақсаттарда білім ортасын жасау және пайдалану (мекеме кеңістігі)

Кәсіптік стандарттардың мұндай парадигмасы мектепке дейінгі ұйым мұғалімінің карьерасын құрудың нақты қағидаттың және педагогикалық еңбек тиімділігінің жаңа жалпыға танылған өлшемдерді орнатуға мүмкіндік береді.

Дамыған елдерде көрсетілетін қызметтер стандарттарына тиімділікті және сәйкестікті бағалау мектепке дейінгі білім беру мұғалімінің қызметін өлшеу және зерттеу арқылы жүргізіледі. Сингапурдың, Гонконгтың, Ұлыбританияның және Финляндияның білім беру қызметтерінің сапасын

бақылаудың тиімді жүйелері әлсіз жақтарын анықтауға ғана емес, сондай-ақ өз жұмысының нәтижесі үшін мұғалімдердің жауапкершілігін анықтау бойынша тетіктерді әзірлеуге мүмкіндік береді.

Осыған байланысты барлық мұдделі тараптарды, соның ішінде кәсіптік стандарттардың, педагогикалық даярлау бағдарламаларының әзірлеушілерін және мектепке дейінгі ұйымдардың қызметіне мониторинг жүргізуді және бағалауды жүзеге асыратын органдардың үйлестіру керек.

Мектепке дейінгі ұйымдардың атtestаттауын жүргізу кезінде мұғалімнің кәсіптік құзыреттіліктің жаңа зерттеу өлшемдерін пайдалану қажет. Нұсқау материалдары зерттеу рәсімдерінің алынған нәтижелерінің талдау әдістемесін қамтуы тиіс.

Ерте даму бағдарламаларын табысты жүзеге асыру мектепке дейінгі мұғалімдерінен балалардың ерте дамуының нәтижелеріне және көрсеткіштеріне қол жеткізу үшін топтық қызметті және корпоративтік жауапкершілікті талап етеді. Түзетуші топтардағы баламен жеке жұмыс жасау үшін тәрбиешінің (баламен топта жұмыс жасайды), логопедтің (түзету жұмысын жүргізеді), дene шынықтыру бойынша нұсқаушының, педагог-психологтің іс-қимылдарын келісімі керек. Мамандардың бірлескен жұмысы бала дамуының тиімді жеке бағытын әзірлеуге, әрбір маманның қатысу және жауапкершілік дәрежесін анықтауға мүмкіндік береді.

Мұғалімнің жұмысында ерте білім берудің қазіргі онды нысандары, әдістері, құралдары барынша жақсы үйлесуі керек, ол кезінде әрбір баланың ата-ананың және отбасының қатысуымен тұлғасы қалыптасады.

Сонымен бірге мектепке дейінгі білім беру мұғалімдерінің біліктілігін арттыруға жаңа бағыттардың әзірленуін қарастыру орынды болып көрінеді. Бұл ЕЖБД-ны енгізу аспектісінде мектепке дейінгі тәрбие және оқыту жүйесінің мұғалімдерінің біліктілігін арттырудың деңгейлік бағдарламаларын әзірлеуді және енгізуі талап етеді.

Халықаралық тәжірибеде мұғалімдерді куәландыру біліктілікті арттыру жүйесімен байланысты ғана емес. Кәсіптік дамуға және педагогикалық шеберлікті арттыруға тәжірибелердің, ғалымдардың және жұмыс берушілердің қатысуымен тәуелсіз үкіметтік емес кәсіптік қауымдастықтар көп ықпал етеді.

Денгейлік бағдарламалардың жүзеге асыруды өзінің педагогикалық шеберлігін және біліктілігін арттыруға ішкі саналы ынтасының есебімен мектепке дейінгі ұйымдардың куәландырылған әдіскерлеріне және тәрбиешілеріне жалақысын және қосымша ұстеме ақысын төлеу жүйесімен қарауга ұсынылады.

Педагог мәртебесі мен беделі

Мектепке дейінгі мамандықтарға өту балдары педагогикалық мамандықтар арасында жыл сайын төмендеуде. Атырау облысындағы аландақ зерттеулер нәтижелері 2013 - 2014 оқу жылындағы мектеп түлектерінің 4 мыңынан мектептегі ұлгерімнің орташа деңгейі бар 400 балағана мұғалім мамандығын таңдағанын көрсетті. Бұл ретте, бірде бір түлек мектепке дейінгі білім беру мұғалімі мамандығына бару ниетін білдірмепті. «Алтын белгі» белгісіне 149 ұміткерлерінен бірде біреуі педагогикалық салаға қызығушылықты танытпады.

Осыған байланысты, мектеп оқушылары арасында кәсіпті таңдау жұмысын күшету орынды болып көрінеді. Халықаралық тәжірибеде орта мектептің жоғары сыныптарында бейіндік оқытудың үлкен тәжірибесі жинақталған. Швецияда тәрбиешілер мен бала күтүшілер орта мектептерде балалардың жастық психологиясы және күту бойынша негізгі білім алу мүмкіндігіне ие. Сингапур университеттерінде педагогикалық мамандықтар студенттеріне оқу кезінде жоғары стипендия түріндегі қолдау көрсетіледі.

Мектепке дейінгі ұйымдардың жас мұғалімдері үшін кәсіптік қауымдастықтар ең үлкен қолдау көрсетуі мүмкін. Әлемнің көптеген елдерінде мұғалімдер бірнеше кәсіптік қауымдастықтардың қызметтерінде белсенді қатысады.

Қазақстанның мектепке дейінгі ұйымдардың педагогикалық құрамында тек әйелдер ғана жұмыс жасайды. Педагогикалық корпустың арасында еркектер қатары 0,1%-ы ғана құрайды, оның себебі төмен жалақы болып табылады.

Халықаралық тәжірибеде гендерлік паритеттің қағидаттарын сақтаудың занды нормативтері орнатылған. Норвегияның әрбір мектепке дейінгі ұйымдарында мектепке дейінгі ұйымдар ұжымының 20%-ын жас ер адамдар

құрайды. Швецияда балабақшаларда және мектептерде оқу-тәрбиелік үрдісте 40%-ынан кем емес ер мұғалімдердің қатысусы талап етіледі. Жапонияда ер адам тәрбиешілерінің қатары бүкіл ұжымнан 25%-ынан кем емес. АҚШ-та әрбір топта кем дегенде бір ер адам тәрбиелеуші болуға тиісті.

Мектепке дейінгі ұйымдардың педагогикалық үрдісінің феминизациясын еңсеру бойынша басқа елдердің тәжірибесі есебімен халық арасында балабақша тәрбиешісі мамандығын танытудың ақпараттық компаниясын әзірлеу және жүргізу ұсынылады.

Сонымен қатар мектепке дейінгі ұйымның мұғалім мамандығының мәртебесін көтеру БАҚ-та кеңінен ақпараттық танытуды талап етеді. Педагогикалық әuletтердің отбасылық дәстүрлерін насиҳаттау және жетекші тәрбиелеуші-мамандардың тәжірибесін көрсету өзекті болып көрінеді.

Сондай-ақ педагогикалық қоғам кәсіптік мереке - Қазақстанның мектепке дейінгі қызметкер құні мерекесін белгілеу мүмкіндігін қарастыру ұсынылады. Кәсіптік мереке ретінде мектепке дейінгі қызметкер құні Франция, АҚШ, Мексика және Бразилия сияқты елдерде қолдау тапқан. Ресей Федерациясында Мектепке дейінгі қызметкер құні 10 жыл бойы 27 қыркүйекте тойланады.

Оның үстіне, педагогикалық және азаматтық қоғамдастықтың, үкіметтік емес ұйымдардың және БАҚ шоғырланған өзара әрекеттесуі қажет. Мектепке дейінгі мұғалімдер мен мектепке дейінгі ұйымдардың көрсетілетін қызметтердің сапасы арасындағы өзгеріс күмәнсіз. Мұғалімдердің және мамандардың кәсіптік қасиеттері ерте жастағы балаларды дамытудың бастанқы мүмкіндіктерін көрсетеді. Мектепке дейінгі сапалы, табысты мамандарсыз осы бағыттағы білім жүйесінің құрылмайтыны сияқты, тиімді білім жүйесінің бәсекеге қабілетті елді құру да мүмкін емес.

Мектепке дейінгі мұғалімдердің мәртебесі, абыройы мен беделі, оларды әлеуметтік қолдау, мақсатқа лайықты кәсіптік стандарттардың болуы мен ынтасы, кадрлардың біліктілігін арттыру мен даярлаудың білім бағдарламаларының, мектепке дейінгі ұйымдардың қызметін әдіснамалық сүйемелдеудің болуы адамның өмір кезеңінің басқа кезеңдерінде табыстылық факторы ретінде ерте жастағы балалардың зияткерлік даярлықтың жоғары деңгейін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

4. ИНФРАҚҰРЫЛЫМ

Қазіргі таңда Қазақстанда білім беруді қамту бойынша мақсатты іске асырумен бірге баланың туылуынан үш жасқа дейінгі балаларды қабылдау есебі мен мектепке дейінгі ұйымдардың инфрақұрылымына және архитектурасына қойылатын стандарттарды сапалы қарау қажеттілігі туындалады.

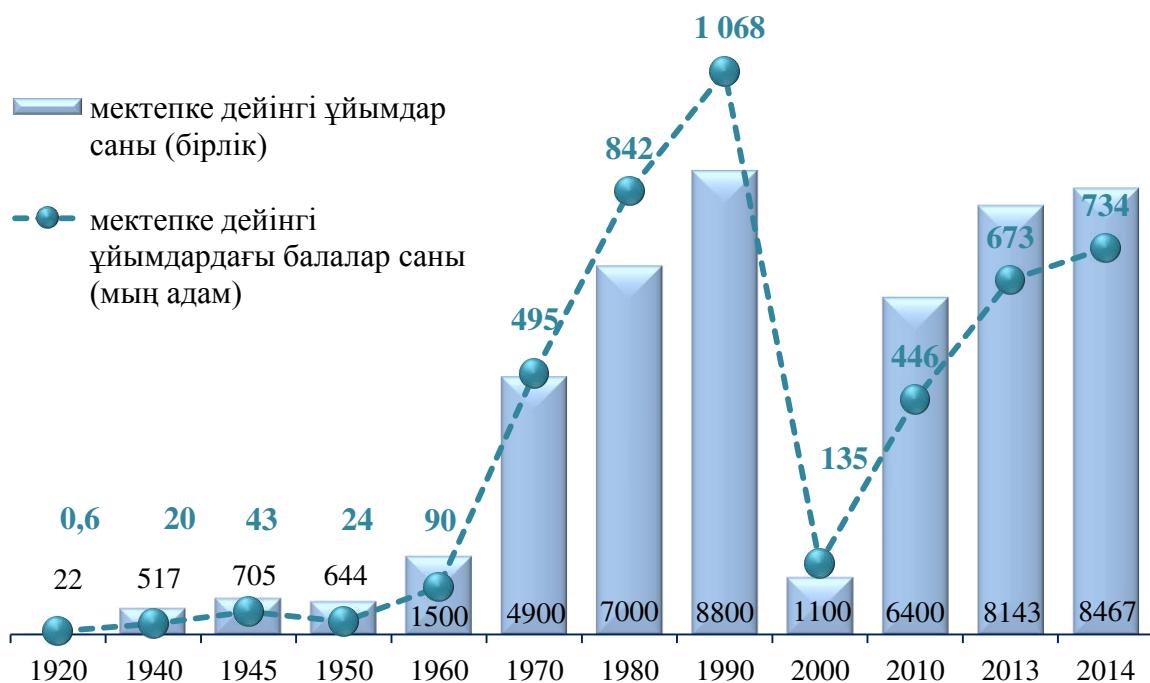
Әлемдік тәжірибеде балалардың менталды және дене дамуына инфрақұрылымның және қоршаган ортаның әсеріне баса назар аударылады.

Ретроспективті талдау Қазақстанда мектепке дейінгі ұйымдардың құрылу үрдісін кезеңімен көруге мүмкіндік береді. Верный қаласындағы (1917 жыл) 300 орынға бірінші бала алаңынан бастап, ауылдық жерде желінің дамуы (1920 жылдар), ерте жастағы балалар үшін тағайындалған үлгілі және «бұқаралық» мекемелердің таралуымен (1930 жылдар), балалардың денсаулығын нығайту үшін әскери уақыттағы қызын жағдайларда сауықтыру және шипажайлық мекемелерді жасау (1940 жылдар).

XX ғасырдың 50 жылдарында 140 және 280 орынға типтік балабақшаларының белсенді құрылышы тың жерлерді игеру кезеңіндегі еңбек қоныс аударумен байланысты. 1980 жылдардан бастап жобалау шешімдері және барынша жабдықтау және мектепке дейінгі мекемелердің материалдық-техникалық базасын жақсарту мәселелері әзірленеді. 1990 жылдарда мектепке дейінгі мекемелердің желілері қысқартылған, олардың бір бөлігі жекешелендірілген және басқа мақсаттарға пайдаланылған.

2000 жылдан бастап экономикалық және демографиялық көрсеткіштердің өсуі әлеуметтік саланың дамуына ықпал етті. Мектепке дейінгі ұйымдардың бірнеше түрлерін, соның ішінде мемлекеттік-жеке серіктестікті дамыту арқылы орындардың тапшылығын қысқарту бойынша шаралар қабылданған. Желінің қарқынды дамуына Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасына енгізілген балаларды мектепке дейінгі тәрбиемен және оқытумен қамтамасыз ету жөніндегі «Балапан» бағдарламасын іске асыру ықпал етті (1-сурет).

1-сурет. Қазақстан: мектепке дейінгі білім беру ұйымдарының желісі және контингенті

Республиканың мектепке дейінгі білім беру жүйесі мектепке дейінгі ұйымдардың әр түрін қамтиды, соның ішінде балабақша, бөбекжай, отбасылық бөбекжай, шипажайлық бөбекжай, «мектеп-балабақша» кешені, сондай-ақ балаларды толық және жарты күнге қалдыратын мектепке дейінгі шағын орталықтар.

Қазақстанда мектепке дейінгі және орта білім беру объектілеріне қойылатын санитарлық-эпидемиологиялық талаптар, оларды жабдықтармен және жиһазбен қамсыздандыру нормалары бірыңғай нормативтік құқықтық актімен реттеледі. Бұл ретте, мектепке дейінгі білім беру объектілеріне қойылатын құрылыш нормативтері және ережелері жеке құжатта белгіленген. Кеңістікті оңтайландыру бойынша шаралар қабылдануда, соның ішінде мектепке дейінгі ұйымдарда орындар санының нормативтері (350-ден бастап 500-ге дейін) ұлғайтылған және 3 жасқа дейінгі топтар үлесінің көрсеткіші белгіленген (25%-дан артық емес) («Нормативтік-техникалық құжаттарға өзгерістер енгізу туралы» ҚР ӨДМ Құрылыш және тұрғын-коммуналдық шаруашылық істері жөніндегі комитетінің 2014 жылғы 7 сәуірдегі № 130-НҚ бұйрығы (11.07.2014 жылғы өзгерістермен)»).

Әлемнің көптеген елдерінің заңнамалық базасы мектепке дейінгі білім беру объектілеріне барынша аз талаптарды бекіtedі. Эыідұ елдерінде бір

балаға үй ішінде кеңістік көрсеткіштері балабақша/мектеп алды сыныптар үшін орташа алғанда $2,9\text{ m}^2$ және $3,6\text{ m}^2$ - балаға күтім бойынша орталықтар үшін. Тұрғын үйден тыс ауданның есебі балабақша үшін 7 m^2 және балаға күтім бойынша орталықтар үшін $8,9\text{ m}^2$ белгіленген (ЭҮДҰ, 2012).

Қазақстанда топтық (оыйндық) алаңға (бөбекжайдағы 1 балаға $2,5\text{ m}^2$ және мектепке дейінгі топтарда $2,0\text{ m}^2$) және ұйықтау бөлмелеріне (бөбекжайдағы 1-балаға $1,8\text{ m}^2$ және мектепке дейінгі топта 2 m^2 кем емес) қойылатын белгіленген талаптар ЭҮДҰ елдерінің орташа көрсеткіштеріне сәйкес келеді. Бұл ретте Қазақстанның нормативтері ЕЖБД үшін жағдайлар көздейтін жеке объектілерге қойылатын талаптардың жіктелуін ұйғармайды.

Сонымен бірге халықаралық зерттеулердің нәтижелері баланың шығармашылық дағдыларына, тәрбиесіне және мәдени мұдделеріне әсер ететін факторлар ретінде мектепке дейінгі ұйымдарда (дизайн, жұмыс жасау аймақтары, ұжым-бала көрсеткішінің қатынасы және т.б.) ерте жастағы балалардың болу жағдайларын жаңғырту қажеттілігі туралы куәландырады (Dearing, E., K. McCartney, B.A. Taylor, 2009).

АҚШ, Мериленд штатында бір балаға топ бөлмелерінің стандарттарын есептеу әдістемесі жалпы ауданды ғана емес, сондай-ақ қозғалмайтын жиһаз берін жабдықтардың алатын орнын ескереді.

Жапония мектепке дейінгі мекемелерінің аудандық стандарттары кеңістік ресурстерін ұтымды пайдаланудың мысалы болып табылады. Бір балаға бөлменің аудан көрсеткіштері ерте жастағы балалардың жастық санаттары бойынша бөлінген (0-ден бастап 1 жасқа дейін - $1,95\text{ m}^2$ және $1,65\text{ m}^2$ - 1 жастан жоғары балалар үшін).

Жаңа Зеландияның «Context-Architects» сәулет бюросының «Mother-Duck» балабақшасының кеңістігін барынша пайдалану тәжіриbesі топтық алаңдарды жабдықтауға қойылатын нормаларды қолдану бөлімінде ерекше болып табылады. Мысалы, көлеңке шатырлар ғимараттың ішкі ойын алаңына шығыс қабырғасына біріктіліп салынған. МобиЛЬДІ құрылатын-жиналатын ашық жақтаулар кеңістікті өзгертуге және балаларды құннен, желден және жауыннан қорғауға мүмкіндік береді (2-сурет). Ал Қазақстанда жұмыс жасайтын аймақтарға қойылатын белгіленген талаптар объектінің жер участкесін ұтымды пайдалануын көзdemейді.

2-сурет. Жаңа Зеландия: «Mother-Duck» балабақшасы

Бұғынгі күні елімізде мектепке дейінгі мекемелер ғимараттарын жобалау тек желідегі қажеттілік әрі табиғи-климаттық жағдай сияқты факторларды ескереді. Бұл ретте, жалпы еліміз және елді мекендер бойынша болжамдық демографиялық көрсеткіштерді есепке алу жүйесі жоқ. 3 - 6 жас аралығындағы балаларды қамту көрсеткішіне байланысты 1 - 3 жастағы балаларға қарау, күту және дамыту қызметтерін ұсыну мүмкіндігінде өнірлік айырмашылықтар бар.

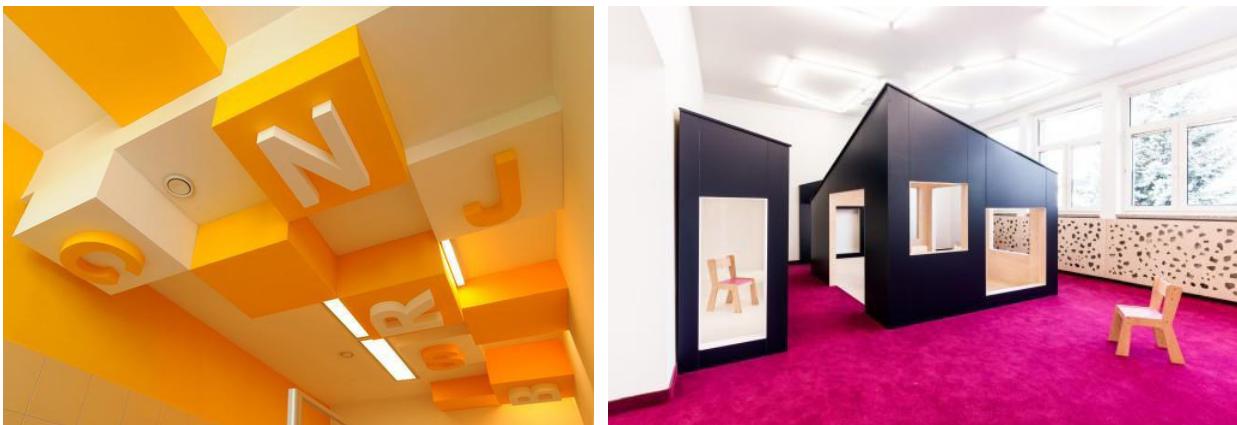
Сондай-ақ социологиялық зерттеулердің нәтижелері де ел халқының институционалдырылған орта жағдайында баланы күту және ерте жасынан бастап тәрбиелеу бойынша қызметтеріне жоғары сұранысы туралы куәландырады. Мысалы, 3 жасқа дейінгі балалары бар ата-аналардың 86% бала 1 жасқа толғаннан кейін бөбектер топтарында ЕЖБД қызметтерін алғысы келеді. Бұл ретте мектепке дейінгі мекемелер жүйесінде туғаннан бастап 1 жасқа дейінгі балаларды арнайы ортаның (бөлмелер мен жабдықтың, білікті педагогикалық және медициналық кадрлардың болмауына байланысты) тәрбиелеудің қажеті жоқ деп санайды.

Осыған байланысты ЕЖБД үшін жаңа оқу жоспарлары мен әдістемелеріне арнап оқытушы ортаның бейімделуін ескере отырып балабақшалар ғимараттарының жобалау шешімдері өзекті болып табылады. Уақыт талабына сай балалармен жұмыс жасаудың инновациялық нысандарын, оның ішінде бөбек жастағы балаларды тәрбиелеу технологияларын ескере отырып мектепке дейінгі мекемелердің сәулет-жоспарлау құрылымдарын қайта қарау қажет.

ӘҮДҰ елдерінде колористка мектепке дейінгі мекемелердің заманауи сәулетінің жобасын әзірлеуде стандарт пен қажетті шарт ретінде бекітіледі. Осы шартқа сәйкес ғимараттардың қасбеті мен ішкі интеръері балалардың ой-өрісі мен қиялын дамытуды ынталандыру үшін жарқын болуы керек.

Осыған байланысты «орта - үшінші ұстаз» қағидасының енгізілуі бөек жастағы балалардың әлемді белсенді тану кеңістіктік орта ретінде қарастырылады. Сондай-ақ сәйкестендіру функцияларын дамытуға ғимарат алды мен интерьерінің дизайнында біріктірілген, сәулеттегі педагогиканың инновациялық бөліктеріне көмектеседі. Топтық сабактар үшін ашық кеңістікпен қатар жеке демалу, оку және тынығу орындарын да қарастыруға болады (3-сурет).

3-сурет. Педагогикадағы сәулет өнері

Кеңістікті барынша тиімді пайдалану мақсатында дәліздердің күрделі жүйелерін ашық конфигурациядағы көп функционалдық кеңістіктерге ауыстыруды көздейтін балалардың мектепке дейінгі мекемелерінің жобаларын әзірлеу ұсынылады.

Танымдық кеңістік және мәдени-дамытатын шараларды өткізу орны ретінде мұндай құрылымдарды пайдаланудың зор екендігін ЭҮДҰ және Дүниежүзілік банкінің сарапшылары белгілейді. Сан алуан түрлі және бай білімді ортаға тез өзгеретін ойын бөлмелерінің кластерлері балалардың белсендерлілігі мен өз бетімен окуына ықпал етеді. Ұтқыр балалар жиһазын пайдалану да кеңістікті өзгертуге көмектеседі (4-сурет).

4-сурет. Кеңістікті түрлендіру

Іс жүзінде нормативтер жас топтарына қарай оқу үстелдері мен орындықтарының өлшемдерін реттейді. Сонымен қатар, мектепке дейінгі мекемелерге әртүрлі жастағы балаларға арналған жабдықты сатып алу шығынын азайтуға мүмкіндік беретін балалардың физиологиялық мұқтаждықтарына сәйкес «өсетін жиһазды» пайдалану ұсынылады.

Жапонияның мектепке дейінгі мекемелері ғимараттың мүмкіндіктерін барынша пайдалана отырып, балалар үшін дамытатын ортаның техникалық шешімдерін енгізуде. Құрылыш нормалары мамандандырылған үй-жайлар ретінде мансарда қабаттарын пайдалануды көздейді. Балалардың тек ойнауға ғана емес, ал сонымен бірге, физикалық дағдыларын тексеру мүмкіндігі бар (сырғанау, секіру, қолдардың жармасқыштығы және икемділік).

«Moriyuki Ochiai Architects» жапон фирмасының «Prix Hall» жобасы қалыпты топтық үй-жайлардан басқа мектепке дейінгі жастағы балаларға қарым-қатынас жасау, шығармашылық және өзін-өзі көрсете білу дағдыларын баулу үшін жабдығы бар көп функционалдық кеңістікті ұсынады. ЭҮДҰ дамыған елдерінің мектепке дейінгі мекемелері объектілерінің заманауи жобалау шешімдері қауіпсіз ортаның аспектілерін ескереді (экологиялық таза материалдар, ойын аландарының жабыны және т.б.) (5-сурет).

5-сурет. Ортаның дамытушы әлеуетін арттырудың техникалық шешімдері

Мектепке дейінгі мекемелерде бебек жастағы балаларды күту мен тәрбиелеу жағдайын жасау кезінде экологиялық және үнемділік, табиғи ресурстерге ұқыпты қарau аспектілеріне ерекше назар аударылады. «Энергия тиімді балабақша және жаңа қоғамдық кеңістік» бағдарламасы аясында жобаланған «Экополис плаза» әртүрлі жастағы балаларға арналған балабақша (Мадрид, Испания, 2010) мектепке дейінгі жастағы балалардың экологиялық санасын қалыптастыруын және табиғатпен байланыстырып тәрбиелеу мен оқудың үздік ортасын құруды болжайды. Халықаралық сарапшылар

«Биофилия әсері» жобасын үздік деп таныған - балабақшаның үй-жайында табиғаттың біріктілген бөліктері бар арнайы ортаны жасау (Lidwell, Holden, Butler, 2010) (6-сурет).

6-сурет. Экологиялық бағдардағы балабақша

ӘҮДҰ бірқатар елдерінде мектепке дейінгі мекемелер нысандарының энергия ресурстарын ұтымды пайдалануға арнайы талаптар әзірленді. Қазақстанда «Энергияны үнемдеу және энергия тиімділігін арттыру туралы» ҚР заңына сәйкес объектілердің, оның ішінде білім беру нысандарының құрылымы жобаларында міндепті түрде энергия үнемдейтін материалдарды пайдалану қажет. Бұл ретте, еліміздің кейбір өнірлерінде дизель отынындағы дербес жылыту жүйелерін пайдалану, блоктық типтік балабақшалары мектепке дейінгі ұйымдар үшін ресурстар жағынан шығынды болып табылады.

Халықаралық тәжірибеде кішкентай жастағы балаларды, әсіресе бебек жастағы балаларды дамыту ортасын бағалаудың арнайы әдістемелері қабылданды (ITERS-R).

Аталған рейтингтік шәкілдердің бірегейлігі олардың методологиясында жатыр. Негізгі өлшемдері дамытатын ортаның факторларын, оның ішінде танымдық, шығармашылық және тілдік дағдыларды ескере отырып, функционалдық аймақтардың ерекшеліктері болып табылады.

Дәл осылайша ЕЖБД қызметтерін ұйымдастыру мектепке дейінгі мекемелерді балалардың қауіпсіз және жайлы болуы үшін тиісті жабдықпен жарақтандыру талап етеді. Қазақстанда мектепке дейінгі ұйымдарды жабдықпен жарақтандыру жөнінде нормативтік талаптары туғаннан бір жасқа дейінгі балаларды күту және дамыту үшін жабдық тізімін көзdemейді.

Бұл ретте, зерттеулер нәтижелері бала өмірінің алғашқы жылдарында менталдық белсенділікті қалыптастыру маңыздылығы туралы куәландырады. Кереует пен бесік үстіндегі әртүрлі дыбыс шығаратын және түрлі-түсті ілінетін көлемді ойыншықтар арқылы 2,5 - 6 айында баланың сенсорлық-тактильді тәжірибесін дамытуға елеулі назар аударылады.

Тағайындалуы 1 жасқа дейінгі балаларды күту мен дамыту болып табылатын мектепке дейінгі ұйымдардағы бөбек топтары дара және топтық пайдаланудағы манеждермен жабдықталуы тиіс. Мамандар 6 айдан бастап 1 жасқа дейінгі жас кезеңдерінде белгілі бір өлшемдері бар сан алуан түрдегі манеждерді пайдалануды ұсынады.

Бөбек жастағы балаларға арналған үй-жайлар сылау мен үқалауды, гимнастиканы жүргізу үшін арнайы үстелдермен, шарбақтары мен төбешіктері бар көпірлермен жабдықталуы тиіс. Жабдықтың ұсынылатын материалдары - ағаш не пластмасса. Бала 1 жасқа толған кезде балаларға арналған баспалдақ қажет болады (7-сурет).

7-сурет. Бөбек топтарындағы жабдық

Әдістемелік кешенмен бірге дұрыс таңдалған жабдық балаларға физиологиялық рұқсат етілген салмақты ескере отырып қозғалыстың табиғи мүқтаждығын қанағаттандыру тиіс (жүгіру, секіру, үстінен аттау).

Мектепке дейінгі ұйымдардың жатын бөлмелеріндегі жиһаздың қолданыстағы

санитарлық нормалары нақты қауіпсіздік өлшемдерімен туғаннан 6 айға дейінгі және 6 айдан бастап 1 жасқа дейінгі балалар үшін стационарлық кереуеттердің өлшемдерін жіктеуді көзdemейді. Санитарлық ережелер тек 3 жасқа дейінгі (120x60) және 3 - 7 жастағы (140x60) балаларға арналған жатын жиһазына қойылатын талаптарды көздейді

ӘҮДҰ елдерінде мектепке дейінгі білім беру нысандарының жобалау шешімдерін әзірлеу кезінде, оның ішінде бөбек жастағы балаларды күту және тәрбиелеу үшін жағдай жасау кезінде ұтқырлық және денсаулық сақтауды үнемдеу қағидалары басым болады. Кеңістікті тиімді пайдалану мақсатында балабақшаларда және баланы күту орталықтарында жылжымалы кереуеттер көп қолданылады. Бұл ретте, жатын бөлмелеріндегі жиһаздың өлшемдері мен стандарттарын қатаң реттеу басымдық болып табылмайды (8-сурет).

8-сурет. Жатын бөлмелердің жабдығы

Осылайша, Қазақстанда туғаннан 3 жасқа дейінгі балаларды күту мен дамытуға арналған ортаны жасау үшін ОКӨЭК (Ортандың дамытушы рөлі, кеңістікті тиімді пайдалану, өмір қауіпсіздігі, энергия үнемі және колористика) заманауи қағидаларын ескере отырып, мектепке дейінгі мекемелердің инфрақұрылымын жетілдіру өзекті болып қала беруде.

Осы қағидаларды жүзеге асыру мынадай міндеттердің шешілуін талап етеді:

- ұтқырлы трансформация мүмкіндігі және кеңістікті пайдалы қолданудың максималдық коэффициентімен үй-жайлардың көп функционалдығы;
- бебек жастағы балаларға инновациялық әдістемелік кешендерді ескере отырып функционалдық аймақтарды бейімдеу;
- нысан аумағында және одан тыс жерде қауіпсіз ортандың стандарттарын жетілдіру;
- экологияға бағдарланған және энергия тиімді ғимараттарды жобалау;
- балалардың шығармашылық қабілеттерін дамыту факторы сияқты колористика негіздерін қолдану;
- жылжымалы жиһаз бен жабдықты пайдалану.

Жалпы алғанда бебек жастағы балаларды дамыту қағидаларын енгізу көзқарасынан мектепке дейінгі мекемелердің инфрақұрылымын жетілдіру кешенді түрде - сәулеттік жоспарлау және құрылыш, денсаулық сақтау және білім беру саласындағы мамандардың қатысуымен іске асырылуы тиіс.

Дәл осылайша Қазақстанда орнықты даму мақсаттары бойынша БҮҰ Бас Ассамблеясының жұмыс тобы дайындаған «2015 жылдан кейінгі кезеңде балалардың түрмисына ыңғайлы әлем» баяндамасында ұсынылатын міндет - «баланың мұдделерін ескере отырып оқу мекемелерін салу және жаңарту және тиімді дамытатын ортанды қамтамасыз ету» міндеті жүзеге асырылмақ. Болашақта бебек жастағы балаларға арналған жайлар дамытатын ортанды жағдайын жасау Қазақстанға Мыңжылдықтың даму мақсаттарына қол жеткізу бойынша қабылданған міндеттемелерді орындауға мүмкіндік береді.

5. ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ

Дүниежүзілік тәжірибеде бөбек жасындағы балаларды дамыту үшін қажетті жағдай жасау мәселелерін реттейтін, өте ауқымды заңнамалық негіз құрылған. Бұл қоғамның өмір қабілеттілігіне кепілдік беруде және оның келешектегі дамуын болжауда өскелең ұрпақтың елеулі рөлімен түсіндіріледі.

ЮНЕСКО мектепке дейінгі тәрбиелеуді және кіші жастағы балаларды оқытуды балалардың денсаулығы, тамақтану және гигиена аспектілерін қоса алғанда, балалардың өсуіне, дамуы мен оқуына ықпал ететін әрекеттер сияқты айқындайды.

Әдетте ЕЖБД жағдайларын жасау әлеуметтік қызметтердің, денсаулық сақтау, білім беру органдарының құзыретінде жатыр. Ата-аналардың қалауына сәйкес балаларды күту мектепке дейінгі тәрбие Әлеуметтік қамсыздандыру не денсаулық сақтау министрлігінің қарамағында болған елдерде көзделген. ЕЖБД жағдайын жасауда мемлекеттік денсаулық сақтау және білім беру органдарының өзара келісілген әрекеттері шет елдерінің құқық қолдану тәжірибесінде белгіленген (1-кесте).

1-кесте. ЕЖБД мәселелері бойынша уәкілетті ведомстволар

Мемлекет	Баланың жасы	Орталық деңгейдегі уәкілетті ведомстволар
Германия	0 - 5	Отбасы, егде адамдар, әйелдер және жастар істері жөніндегі федералдық министрлік
Жаңа Зеландия	0 - 4	Денсаулық сақтау және бала істері жөніндегі департаменті
	4 - 6	Білім және ғылым департаменті
Италия	0 - 3	Еңбек және әлеуметтік саясат министрлігі, Министрлер кеңесі жанындағы отбасылық саясат департаменті
	3 - 6	Білім, университеттер және ғылыми зерттеулер министрлігі
Корея	0 - 6	Гендерлік теңдік және отбасы институты министрлігі
	3 - 6	Білім және адами ресурстерді дамыту министрлігі
Нидерланды	0 - 4	Әлеуметтік қамсыздандыру министрлігі
	4 - 6	Білім, мәдениет және ғылым министрлігі
Финляндия	0 - 6	Мәдениет және білім министрлігі
Франция	0 - 3	Әлеуметтік қамсыздандыру және денсаулық сақтау министрлігі
	3 - 6	Ұлттық білім министрлігі

Жапония	0 - 6	Денсаулық сактау, еңбек және әлеуметтік қамсыздандыру министрлігі
	3 - 6	Білім, мәдениет, спорт, ғылым және технологиялар министрлігі

Дереккөз: Ерте жастан оқыту және тәрбиелеу жөніндегі ЭҮДҰ қоғамдастыры (2013). Ерте жастан оқыту және дамыту сапасының мониторингі бойынша зерттеу

Әлемнің көптеген елдерінде жүргізілген зерттеулер көрсеткендей (Картал, 2007; Херлинг, 2006), баланың ерте дамуына салым ұзақ мерзімді әлеуметтік және білім беру тиімділігі көзқарасынан ең пайдалы.

Австралияда Баланы ерте дамыту және күту жөніндегі ұлттық стратегия (Investing in the Early Years - A National Early Childhood Development Strategy, 2009) құрсақ ішіндегі даму кезеңінен бастап 8 жасқа дейін баланы жан-жақты дамыту, қамқорлық көрсету, әлеуметтік теңсіздікті қысқарту үшін балаларды қолдау, баланы дамытудағы тәуекелдерді азайту, үкіметтік емес ұйымдардың қызметтерін енгізу, балалар арасындағы айырмашылықты құрметтеу қағидаларына негізделген.

Ерте дамыту саласындағы мамандарға заңнамалық бастамалар (Early Childhood Workforce Initiatives) туғаннан үш жасқа дейінгі балаларды күту бойынша педагогикалық кадрларды қаржыландыру, әлеуметтік қолдау, дайындау және қайта дайындау бағдарламаларын қамтиды. Педагогтерге «Ерте дамыту кезеңінде математикалық сауаттылық және оқу: жақсы тәжірибелі қалыптастыру» әдістемелік ресурсі арналған (The Early Childhood Literacy and Numeracy: Building Good Practice).

Баланы тәрбиелеу және ерте оқыту сапасын қамтамасыз етудің ұлттық негізі (National Quality Framework for Early Childhood Education and Care - NQF, 2012) тәрбиешілер мен балалар саны қатынасының стандарттарын, персоналға қойылатын біліктілік талаптарын, ата-аналарға ұсынылатын қызметтердің сапасы туралы шынайы ақпаратты алуға мүмкіндік беретін провайдерлер рейтингін регламенттейді.

Австралия үкіметі, штаттары және аумақтары арасында Ерте жастан білімге жалпы ортақ қолжетімдік туралы ұлттық әріптестік келісім (National Partnership Agreement on Universal Access to Early Childhood Education, 2013) ата-аналар қауымының қажеттіліктерін ескере отырып, ЕЖБД бағдарламаларымен әлеуметтік қауқарсыз отбасылардағы балаларды қамтамасыз етуге бағытталған.

Финляндияның «Негізгі білім туралы» заңы (Basic Education Act) білім беру жүйесінің, оның ішінде ерте дамыту секторының құрамдас бөлігі сияқты мектепке дейінгі білім беру жүйесінің негізгі қағидаларын айқындайды. Атааналардың міндеттері және азаматтық жұртшылықтың ерте жасынан күту мен қарауды қажет ететін балаларды қолдау мектепке дейінгі білім беруде ұлттық саясатты айқындау бойынша ұқімет резолюциясында белгіленген (Finland's government Resolution Concerning National ECEC Policy).

«Баланы күту туралы» заңы (The Act on Children's Day Care) балаларды мектепке дейінгі білім беру мекемелеріне қабылдау тәртібін және ЕЖБД сапалы қызметтерін көрсетуде жергілікті билік органдарының жауапкершілігін айқындайды. Балалармен жұмысты ұйымдастырудың тақырыптық мазмұны мен нысандары Ұлттық ерте дамыту және күту оқу бағдарламасында айқындалған (The National Curriculum Framework for Early Childhood Education and Care in Finland, 2003).

«Бар ынта балаға» қағидасы Сингапурдың мемлекеттік саясатының басымдықтарының бірі болып табылады. Мектепке дейінгі ұйымдарды аккредиттеу тұжырымдамасы (The Singapore Pre-school Accreditation Framework, SPARK, 2010) балалардың жан-жақты дамуын одан да бетер жетілдіруге ұмтылатын мектепке дейінгі білім беретін мекемелерді мадақтауға арналған. Сондай-ақ баланы бөбек жасынан күту «Баланы күту туралы акт» (The Child Care Centres Act) және «Балаларды күту бойынша орталықтарға арналған нормалар» (Child Care Centre Regulations) сияқты негізгі заңнамалық актілермен реттеледі. ЕЖБД негіздері «Бөбек жастағы балаларды тәрбиелеу: балабақшалар үшін оқу бағдарламасының негізі» ұлттық білім беру стандартында қарастырылған (Nurturing Early learners: A curriculum Framework for kindergartens).

Баланы күту және ерте дамыту секторы жеке заңнамалық базамен реттелмейді, ол Италияда, Норвегияда, Исландияда, Словенияда, Швецияда және Венгрияда мектепке дейінгі білім беру бойынша актілерге бөлек-бөлек енгізіледі.

Халықаралық актілердің, оның ішінде Баланың құқықтары туралы конвенцияның және Бала құқықтары декларациясының негізгі ережелері мен қағидалары Қазақстанның құқық қолдану тәжірибесінде көрсетілген. Балалардың денсаулықты сақтауға және әлеуметтік қолдауға, білімге деген конституциялық құқықтары заңнамалық деңгейде реттеледі (2-кесте).

2-кесте. ЕЖБД мәселелерін реттейтін ҚР заңнамалық базасы

Күжаттың атауы	Күшіне ену күні
Қазақстан Республикасының Конституциясы	1995 жылғы 30 тамыз
«Білім туралы» Қазақстан Республикасының Заны	2007 жылғы 27 шілде
«Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» Қазақстан Республикасының Заны	2002 жылғы 8 тамыз
«Қазақстан Республикасындағы тіл туралы» Қазақстан Республикасының Заны	1997 жылғы 11 шілде
«Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы» Қазақстан Республикасының Заны	2002 жылғы 11 шілде
«Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы» Қазақстан Республикасының Кодексі	2009 жылғы 18 қыркүйек
«Балалы отбасыларға мемлекеттік жәрдемақылар туралы» Қазақстан Республикасының Заны	2005 жылғы 28 маусым
«Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» Қазақстан Республикасының Кодексі	2011 жылғы 26 желтоқсан
Қазақстан Республикасының денсаулық сақтау саласын дамытудың 2011 - 2015 жылдарға арналған «Саламатты Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы	2010 жылғы 29 қараша
Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011 - 2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы	2010 жылғы 7 желтоқсан
Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты	2012 жылғы 23 тамыз
Қазақстан Республикасын әлеуметтік дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасы	2014 жылғы 24 сәуір

Қазақстан Республикасының денсаулық сақтау саласын дамытудың 2011 - 2015 жылдарға арналған «Саламатты Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы перинаталдық медицинаны, скринингтік бағдарламаларды, ерте жастағы балаларды антенаталдық күту мен бақылауды жетілдіруді басым бағыттардың бірі ретінде белгіледі. Балаға әлеуметтік төлемдер мен жәрдемақылардың түрлері «Балалы отбасыларға мемлекеттік жәрдемақылар туралы» Қазақстан Республикасының Заңымен кепілдендірілген.

«Білім туралы» Қазақстан Республикасының Заңы алты (жеті) жасқа дейінгі балаларды отбасыда тәрбиелеуді не тек 1 жастан бастап мектеп жасына жеткенше мектепке дейінгі ұйымдарда тәрбиелеуді көздейді. Қызметтегі заңнаманың ұғымдық аппараты «баланы ерте дамыту» анықтамасын қамтымайды.

2020 жылға қарай 3 - 6 жастағы балаларды мектепке дейінгі тәрбиемен және оқумен толық қамту Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011 - 2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасының нысаналы көрсеткіші болып табылады. Бұл ретте, аталған құжат туғаннан 3 жасқа дейінгі балаларды мектепке дейінгі ұйымдармен қамту көрсеткіштерін қамтымайды.

Осылайша, шет елдердің үздік тәжірибесін және ұлттық заңнаманы талдау Қазақстанда ЕЖБД жағдайын жасау бөлігінде нормативтік базаны жетілдіру қажеттілігі туралы куәландырады.

ЕЖБД міндеттерін жүзеге асыруда мүдделі тұлғалардың тиімді өзара әрекеттің қамтамасыз ету мақсатында Салааралық нормативтік құқықтық құжатты әзірлеуге болады. ЕЖБД кешенді сүйемелдеу денсаулықты үнемдейтін заманауи технологиялардың енгізілуін, білікті медициналық, психологиялық және педагогикалық көмектің көрсетілуін, мемлекеттің, бизнес-қауымдастырының және қоғамдық ұйымдардың ерекше қамкорлығын қажетсінетін балаларға бірдей мүмкіндіктерді қамтамасыз етуді болжайды.

Дәл осылайша мектепке дейінгі тәрбие мен оқу жүйесінде жинақталған тәжірибелі ескере отырып, бебек жасындағы балаларды дамытуда отбасының, мектеп пен қоғамның әлеуметтік тапсырысын қанағаттандыру үшін қосымша шаралар қабылданбақ.

ҚОРЫТЫНДЫ

2015 жылдан кейінгі кезеңде әлем елдерінің орнықты дамуының жаңа көрсеткіштерін әзірлеу қарсаңында Тұжырымдамалық негіздер баланы ерте жастан дамытудың негізгі аспектілерін іс жүзіне асыруды белгілейді.

«Адамның өміріндегі әлеуетіне өмірдің алғашқы кезеңдерінде жасалған инвестициялар ықпал етеді. Бала кезінде дамуының кенжеленуі адамның қалған өміріне қатты әсер етуі мүмкін, оның ішінде жақсы жұмыс жасау мүмкіндігіне, өскен сайын өзіне деген сенімсіздік туындауды және ұрпақтан ұрпаққа қарай осалдығы берілуі мүмкін» («Адамзаттың орнықты өркендеуін қамтамасыз ету: осалдықты азайту және өміршендігін қалыптастыру» адами даму туралы баяндама, 2014).

Бүкіл өмір бойы денсаулық сақтауға және сапалы білім беру қызметтеріне қолжетімдік деген адамның конституциялық құқықтарын қамтамасыз ету мемлекеттік сектор мен азаматтық қоғамдастықтың құштерін шоғырландыруды талап етеді.

ЕЖБД басты жақтарын, қазақстандық болмысты ескере отырып ең үздік халықаралық тәжірибелі талдау баланы ерте дамыту жөніндегі заңнамалық ережелерді қайта қарауға мүмкіндік береді. БҮҰ болжамдық базасына сәйкес 2030 жылға қарай Қазақстанда 4 жасқа дейінгі балалардың саны 1 365 мың адам болады. Бұл іс жүзінде 2015 жылдың болжамымен бірдей - 1 631 мың бала. Халықтың ЕЖБД қызметтеріне сұранысы және денсаулық сақтау мен білім беру құрылымдарының ведомствоаралық үйлестіру қызметтеріне сұраныс ұлғаяды.

Дәл осылайша мемлекеттік органдардың, үкіметтік емес ұйымдар мен ата-аналар қауымының тиімді өзара әрекеті қажет. Білім, денсаулық сақтау және әлеуметтік қорғау саласындағы саясаттың қолданыстағы ережелерін қайта қарау, оларды үйлестіру және бөбек жастағы балаларды дамытудың бірыңғай саясатын әзірлеу ұсынылады.

Қазақстан Республикасында балаларды ерте дамытудың тұжырымдамалық негіздері қоғамның тұрмыс-тіршілігінің әлеуметтік стратегиясын және оны дамыту болашағын жүзеге асыруда өзара келісілген ұжымдық әрекеттерді біріктіру платформасына айналады.

БИБЛИОГРАФИЯ

Қазақстан Республикасының Конституциясы, 1995

«Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы» Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 18 қыркүйектегі № 193-IV Кодексі

«Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011 - 2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2010 жылғы 7 желтоқсандағы № 1118 Жарлығы

«Қазақстан Республикасының денсаулық сақтау саласын дамытудың 2011 - 2015 жылдарға арналған «Саламатты Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2010 жылғы 29 қарашадағы № 1113 Жарлығы

«Қазақстанның әлемнің ең дамыған 30 мемлекетінің қатарына кіруі жөніндегі тұжырымдама туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 17 қаңтардағы № 732 Жарлығы

«Білім туралы» Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319-III Заны

«Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 8 тамыздағы № 345-II Заны

«Ананы қорғау туралы 1952 жылғы (қайта қаралған) конвенцияны қайта қарастыру туралы конвенцияны ратификациялау туралы» Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 14 ақпандағы № 554-IV Заны

«Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы» Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 11 шілдедегі № 343 Заны

«Білім берудің тиісті деңгейлерінің мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 23 тамыздағы № 1080 қаулысы

«Мектепке дейінгі және орта білім беру саласындағы мемлекеттік көрсетілетін қызметтер стандарттарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2014 жылғы 9 маусымдағы № 633 қаулысы

«Тиісті үлгідегі білім беру ұйымдары қызметінің үлгілік қағидаларын, оның ішінде балаларға арналған қосымша білім беру бағдарламаларын іске асыратын білім беру ұйымдары қызметінің үлгілік қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2013 жылғы 17 мамырдағы № 499 қаулысы

«Балалар мен жасөспірімдерді тәрбиелеу мен білім беру объектілеріне қойылатын санитариялық-эпидемиологиялық талаптар» санитариялық қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2011 жылғы 30 желтоқсандағы № 1684 қаулысы

«Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі, жергілікті атқарушы органдар көрсететін мектепке дейінгі және орта білім беру саласындағы мемлекеттік көрсетілетін қызметтер стандарттарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2014 жылғы 23 мамырдағы № 538 қаулысы

«Қазақстан Республикасын әлеуметтік дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын және Әлеуметтік жаңғыртудың 2016 жылға дейінгі кезеңге арналған жоспарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2014 жылғы 24 сәуірдегі № 396 қаулысы

«Дамуда мүмкіндіктері шектеулі балаларды орталықтандырылған есепке алууды жүргізу тәртібі туралы қағидаларды бекіту туралы» ҚР БФМ 2007 жылғы 4 қазандағы № 470 бұйрығы

«Дамуда мүмкіндіктері шектеулі балалар үшін арнайы білім беру ұйымдарының қызмет түрлерінің үлгі ережелерін бекіту туралы» ҚР БФМ 2013 жылғы 4 шілдедегі № 258 бұйрығы

Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің ахуалы мен дамуы туралы ұлттық баяндама, 2014

Бала құқықтарының декларациясы. БҰҰ Бас Ассамблеясының № 1386 (XIV) қаравымен қабылданған, 1959

Международный стандарт классификации образования (МСКО), ЮНЕСКО 2011

Диагностика раннего развития по шкалам Н. Бейли, WordPress 2014.
http://neurocorrection.com.ua/diagnostika_rannego_razvitiya_bayley/

«Бала құқықтары туралы конвенцияны ратификациялау туралы» Қазақстан Республикасының Жоғарғы Кеңесінің 1994 жылғы 8 маусымдағы қаулысы

Масару Ибука «После трех уже поздно» (пер. с англ. - Н. Перова).
М.: Альпина нон-фикшн, 2011

ЭЫДҰ (2014). Кірістер теңсіздігі саласындағы трендтер және оның экономикалық өсуге ықпалы

Әлем бойынша балалардың жағдайы: кемтар балалар, ЮНИСЕФ 2013

«Адамзаттың орнықты өркендеуін қамтамасыз ету: осалдықты азайту және өміршеңдікті қалыптастыру» адами даму туралы баяндама, БҰҰДБ, 2014

Эмили Варгас-Барон (Emily Vargas-Baron) «Планирование политики в области развития детей раннего возраста: Практическое руководство», ЮНЕСКО 2006

U.S. Department of Health and Human Services. (2007). HEAD START ACT as amended 42 USC 9801 et. seq.

Australian Government. Department of Education and Training. Early Childhood Workforce Initiatives. <http://education.gov.au/early-years-workforce-strategy>

Australian Government. Department of Education and Training. National Quality Framework for Early Childhood Education and Care. <https://www.education.gov.au/national-quality-framework-early-childhood-education-and-care>

Brochures of the Ministry of Social Affairs and Health 2004:14. The National Curriculum Framework for Early Childhood Education and Care in Finland. http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=28707&name=DLFE-4196.pdf&title=Early_Childhood_Education_and_Care_in_Finland_en.pdf

Cabrera, D., & Cotosi, L. (2010). "The World at our Fingertips." *Scientific American Mind*, 21(4), 49 - 55

Calder, P. (1996). Methodological reflections on using the Early Childhood Environment Rating Scale as a measure to make cross-national evaluations of quality. *Early Childhood Development and Care*, 126, 27 - 37

Canadian council on learning (CCL) (2006) «Why is high - quality child care essential? The link between quality child care and early learning», *Lessons in learning*, CCL, Ottawa

Center on developing child, Harvard University http://developingchild.harvard.edu/library/inbrief_the_science_of_early_childhood1/

Center on developing child, Harvard University

Childhood Resource and Research Unit (2004), "Quality targets in services for young children" working document for the quality by design project, Toronto

Code of state regulation 30-62.082 Physical Requirements of group day care homes and day care centers (Missouri State Government)

Commonwealth of Australia (2009). *Investing in the Early Years - A National Early Childhood Development Strategy*. An initiative of the Council of Australian Governments

Cooper, J.L., Rachel, A. & Vick, M.J. (2009). Social-emotional Development in Early Childhood: What Every Policymaker Should Know. NCCP

Corel, JL. (1975). *The postnatal development of the human cerebral cortex*. Cambridge, MA: Harvard University Press

Council of Australian Governments. (2013). *National Partnership Agreement on Universal Access to Early Childhood Education*. http://www.federalfinancialrelations.gov.au/content/npa/education/early_childhood/national_partnership.pdf

Dearing, E., K. McCartney and B.A. Taylor (2009) "Does Higher quality Early child care promote low-income children math and reading achievement in middle childhood", *Child development*, Vol.80 No.5 pp. 1329 - 1349

Dombrowski, S.C., Timmer, S.G, Blacker, D.B., & Urquiza, A.J. (2005). A positive behavioural intervention for toddlers: Parent-Child Attunement Therapy. *Child Abuse Review*, 14, 132 - 151.

Evans, J.L. (2006/7). Strong foundations: early childhood care and education Parenting programmes: an important ECD intervention strategy. Background paper prepared for the Education for All Global Monitoring Report

Eyberg, S.M. & Robinson, E.A. (1982). Parent-child interaction training: effects on family functioning. *Journal of Clinical Child Psychology*, 11, 130 - 137

Facilities: new construction and renovation guidance (the New Jersey Department of Education)

Finland (1998). Basic Education Act 628/1998. <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1998/en19980628.pdf>

Goldin-Meadow, S. (2010, September/October). «Hands in the Air». *Scientific American Mind*, 21(4), 49 - 55.

Grierson, H. (2000). Early Childhood Education and Care Policy in Finland. Background report prepared for the OECD Thematic Review of Early Childhood Education and Care Policy <http://www.oecd.org/finland/2476019.pdf>

H.R. 1804 (103rd): Goals 2000: Educate America Act

Herling, D. (2006). Investment in Early Childhood Shows High Rate of Return. *Montana Business Quarterly*, 44(3), 10 - 15

Johnson-Martin N., Jens K., Attermeier S., Hacker B. The Carolina Curriculum for Infants and Toddlers with Special Needs. - Paul H.Brooks Publishing Co., 1991

Kartal, H. (2007). Investments for Future: Early Childhood Development and Education. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 7(1), 543 - 554

McCormick, M.C., Brooks-Gunn, J., Buka, S.L., Goldman, J., Yu, J., Salganik, M., Scott, D.T., Bennett, F.C., Kay, L.L., Bernbaum, J.C., Bauer, C.R., Martin, C., Woods, E.R., Martin, A., & Casey, P.H. (2006). Early intervention in low birth weight premature infants: results at 18 years of age for the Infant Health and Development Program. *Pediatrics*, 117(3), 771 - 780.

OECD (2011). Designing for Education: Compendium of Exemplary Educational Facilities. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264112308-en>

OECD (2012). Starting Strong 3: A quality toolbox for early childhood education and care. Policy Area 3: Parental and Community Involvement <http://www.oecd.org/edu/innovation-education/44824366.pdf>

Schiller, P. (2010). Early brain development research review and update. <https://www.childcareexchange.com/library/5019626.pdf>

Sheridan, S., Giota, Y.M. Han, and Kwon J.Y. (2009). A cross-cultural study of preschool quality in South Korea and Sweden: ECERS evaluations. The early childhood research quarterly, 24, pp. 142 - 156

Shulruf, B., O'Loughlin, C. & Tolley, H. (2009). Parenting education and support policies and their consequences in selected OECD countries. Children and Youth Services Review, 31, 526 – 532

Singapore. Nurturing Early learners: A curriculum Framework for kindergartens. <http://www.moe.gov.sg/education/preschool/files/kindergarten-curriculum-framework.pdf>

The Singapore Pre-school Accreditation Framework. <https://preschool.edu.sg/SPARK>

The Institute for early childhood education and research <http://earlychildhood.educ.ubc.ca/community/research-practice-brain-development-and-early-childhood-education-what-connection>

The Urban Child Institute. <http://www.urbanchildinstitute.org/why-0-3/baby-and-brain>

UNICEF (2001). "The Effects of Armed Conflict on Early Childhood." State of the World's Children New York

Lidwell, W., Holden, K., Butle, J. (2010). Universal Principles of Design: 125 Ways to Enhance Usability, Influence Perception, Increase Appeal, Make Better Design Decisions, and Teach Through Design

Zigler, E. & Pfannenstiel, J. (2007). The Parents as Teachers program: its impact on school readiness and later school achievement. A Research Summary

Министерство образования и науки Республики Казахстан
АО «Информационно-аналитический центр»

**КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ
РАННЕГО РАЗВИТИЯ ДЕТЕЙ
В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН**

АСТАНА 2014

СОДЕРЖАНИЕ

СПИСОК СОКРАЩЕНИЙ	72
ВВЕДЕНИЕ	73
АКТУАЛЬНОСТЬ РАННЕГО РАЗВИТИЯ ДЕТЕЙ	75
1. ОСНОВЫ ЗДОРОВОГО ДЕТСТВА	
Здоровье матери и ребенка.....	78
Рациональное питание	80
Комплексные услуги поддержки детей с особыми потребностями в развитии	83
Раннее выявление детей с отклонениями в развитии	86
Социализация детей с ограниченными возможностями в развитии	90
2. МЕТОДОЛОГИЯ ВОСПИТАНИЯ И ОБУЧЕНИЯ	
Рамочные основы стандарта и программ	94
Педагогические технологии в раннем развитии детей	99
Вовлечение родительской общественности	101
3. КАДРОВАЯ ПОДДЕРЖКА	
Текущая ситуация.....	105
Новая модель подготовки специалистов	110
Статус и престиж педагога.....	114
4. ИНФРАСТРУКТУРА	116
5. ПРАВОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ	126
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	131
БИБЛИОГРАФИЯ.....	132

СПИСОК СОКРАЩЕНИЙ

ВОЗ	Всемирная организация здравоохранения
ГОСО	Государственный общеобязательный стандарт образования
ДО	Дошкольные организации
ИКТ	Информационно-коммуникационные технологии
ИПК	Институт повышения квалификации
МОН РК	Министерство образования и науки Республики Казахстан
МРР	Министерство регионального развития
МСКО	Международная стандартная классификация образования
ООН	Организация Объединенных Наций
ОЭСР (OECD)	Организация экономического сотрудничества и развития
ПРООН	Программа развития Организации Объединенных Наций
РРД	Раннее развитие детей
СМИ	Средства массовой информации
ЮНИСЕФ	Детский фонд Организации Объединенных Наций
ЮНЕСКО	Организация Объединённых Наций по вопросам образования, науки и культуры
CDI, KIDS	(Child Development Inventory) (Kent Inventory of developmental skills) Родительский опросник для оценки и наблюдения за психофизическим развитием детей раннего возраста
DDST	(Denver Developmental Screening Test) скрининг-тест развития ребенка
DIAL-R	(Developmental Indicators for the Assessment of Learning-Revised) индикатор раннего развития
ITERS-R	(Infant Toddler Environment Rating Scale - Revised) – Шкала рейтинговой оценки среды развития детей ясельного возраста – с изменениями

ВВЕДЕНИЕ

Дошкольное воспитание и обучение в Казахстане является одним из приоритетных направлений государственной образовательной политики. В целях обеспечения полного охвата детей от трех до 6 лет качественным дошкольным образованием открываются детские сады, ведется подготовка педагогических кадров и обновляется содержание образовательных программ.

При этом из всех периодов развития детей наименьшее внимание удалено детям от 0 до 3 лет. Охват детей ранним воспитанием и обучением значительно ниже среднего показателя стран ОЭСР (Казахстан - 16,4%, ОЭСР - 32,6%). Фокус в системе служб для детей в возрасте от рождения до трех лет смещен в сторону первичного здравоохранения и социального обеспечения.

Стартовые возможности успешной социализации детей формируются именно в первые годы жизненного цикла. В раннем детстве закладываются особенности личности, определяются направления развития интеллектуальных, эмоциональных и физических способностей.

Правительства многих стран создают высококачественную систему и разрабатывают национальные стратегии раннего развития детей на основе устойчивой инвестиционной политики. Вклад в раннее развитие ребенка имеет самый высокий уровень рентабельности из всех видов инвестиций в социально-экономическую среду.

Мировые тенденции свидетельствуют о необходимости создания правовой основы здорового детства, воспитания и обучения детей от рождения до трех лет. Целостность и системность ключевых направлений сферы социального обеспечения и здравоохранения, образования и гражданского сообщества позволяют создать качественную и эффективную систему РРД в Казахстане.

Концептуальные основы раннего развития детей разработаны в рамках реализации Концепции социального развития Республики Казахстан до 2030 года на основе анализа национальной практики и международного опыта. В рамках разработки Концептуальных основ проведены полевые исследования и социологические исследования общественного мнения по вопросам РРД. Проработаны рекомендации международных экспертов

ЮНИСЕФ, ОЭСР и Всемирного банка. Согласно принятым в международной практике рамочным установкам планирования политики РРД обозначены ключевые аспекты создания условий успешного развития личности.

Целью Концепции является формирование единой комплексной эффективной модели раннего развития детей в Казахстане, направленной на обеспечение высокого уровня стартовых возможностей успешной социализации, и развитие уникальности каждого ребенка.

Для достижения цели необходимо сконцентрировать усилия на пяти приоритетных задачах:

- совершенствование механизмов здоровьесбережения в соответствии с международными стандартами ВОЗ,
- обновление методологического сопровождения согласно МСКО 2011,
- повышение профессиональной компетентности кадровых ресурсов,
- внедрение современных инфраструктурных решений,
- создание платформы правового взаимодействия заинтересованных сторон.

Ожидаемые результаты. Реализация Концептуальных основ позволит разработать комплекс мероприятий по созданию системы раннего развития детей в Казахстане.

Будут претворены международные принципы равного доступа и качества социальных услуг здравоохранения и образования для детей раннего возраста в соответствии с Целями Развития Тысячелетия. Полный охват детей дошкольным воспитанием и обучением в различных формах заложит основу для обучения в течение всей жизни.

Будут выполнены международные обязательства страны в построении инклюзивного общества. Показатели охвата детей раннего возраста дошкольным образованием будут соответствовать уровню стран ОЭСР.

Основным результатом явится создание качественной преемственности между образовательными уровнями и приближение образовательных стандартов Казахстана к развитым странам. К 2030 году Казахстан войдет в 30-ку стран с наилучшими показателями по Международной программе оценки образовательных достижений учащихся (PISA).

Казахстан будет позиционироваться в числе стран с очень высоким уровнем Индекса Человеческого Развития рейтинга ПРООН.

АКТУАЛЬНОСТЬ РАННЕГО РАЗВИТИЯ ДЕТЕЙ

ПРООН на повестку дня глобальной международной конференции в Сеуле (сентябрь 2015 года) вносит новые приоритеты. Это семь показателей прогресса страны в области образования, в том числе «Процент детей в стране, имеющих доступ к программам раннего развития».

ЮНИСЕФ классифицирует 4 основных начальных периода жизни ребенка - от пренатального периода до поступления в начальную школу.

Обзор научных исследований по проблемам РРД свидетельствует о значительном интересе зарубежных ученых к одному из важных этапов жизненного цикла человека. Научные исследования Института ребенка США и Центра развития ребенка Гарвардского Университета США отмечают активное формирование именно в первые годы жизни огромного количества нейронов и нейронных связей (синапсов) мозга человека. При этом интенсивное развитие когнитивных способностей ребенка происходит поэтапно (табл.1).

Таблица 1. Этапы формирования мозга

Возраст	Особенности формирования мозга
0-1 год	<p>Мозг ребенка развивается с огромной скоростью. Мозжечок, развивающий моторные навыки ребенка, увеличивается в три раза. Рост зрительных отделов мозга стимулирует развитие зрения. Происходит рост гиппокампа (часть лимбической системы головного мозга), участвующего в механизмах формирования эмоций, консолидации памяти.</p> <p>Формируются языковые навыки под влиянием слуховых образов. В течение первых месяцев ребенок способен понимать звуки родной речи и иностранной. При этом к концу года мозг ребенка адаптируется к пониманию речи, которую ребенок слышит чаще.</p>
1-2 года	Значительные изменения в языковых отделах мозга с поэтапным увеличением словарного запаса ребенка. Способность мозга решать более сложные задачи. Формирование самосознания ребенка.
2-3 года	Развитие количества синапсов составляет 200% от объема взрослого человека. Формирование более сложных когнитивных способностей ребенка.

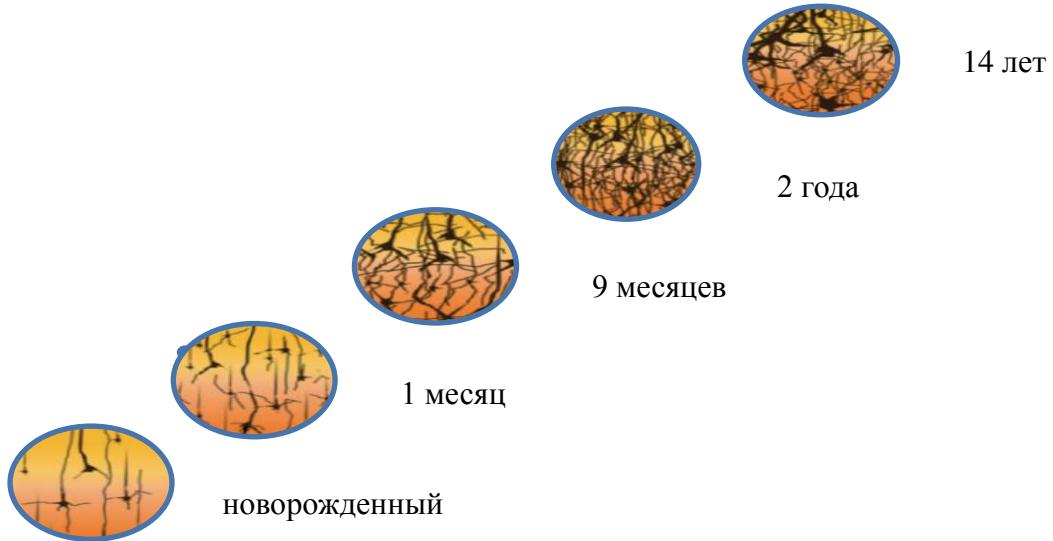
Источник: Институт ребенка США (The Urban Child Institute), 2015

Прямую зависимость развития памяти ребенка от формирования нейронных связей (синапсов) отмечает также и Канадский Институт исследований раннего развития детей (The Institute of Early Childhood

Development and Research). Отсутствие системного ухода и необходимых условий РРД в первые годы жизни является одной из причин низкого уровня развития интеллектуальных навыков и способностей к успешному обучению.

Первый опыт познания ребенком окружающего мира и участие в нем взрослых способствует укреплению синапсов, необходимых для развития когнитивных способностей ребенка (рис.1).

Рисунок 1. Развитие клеток мозга от рождения до 14 лет

Источник: Corel, J. (1975). *The postnatal development of the human cerebral cortex*. Cambridge, MA: Harvard University Press

Более сложные умственные процессы начинаются с физического контакта с окружающими. Такие выводы сделаны по итогам исследований Кэбрера и Котоси (2010), Сьюзэн Голдин-Мидоу (2010).

Низкое вовлечение ребенка в музыкальные виды деятельности отражается на недостатке развития языковых навыков. По мере взросления ребенка музыка и пение усиливают формирование его коммуникативных компетенций.

Результаты научных исследований развития детей от рождения до трех лет доказывают необходимость активного целенаправленного вовлечения ребенка в различные и многообразные виды деятельности для развития навыков успешного обучения в школе и общения со сверстниками. Интенсивная познавательная деятельность укрепляет синапсы, незначительная – ведет к ослаблению и разрушению нейронных связей.

Вовлечение детей в программы РРД способствует более высокому коэффициенту интеллекта. Это подтверждается исследованиями ученых в течение 15 лет одной и той же группы детей. Лучшие учебные достижения

по математике и читательской грамотности продемонстрировали дети, охваченные программами раннего развития.

Результаты исследований Колумбийского университета свидетельствуют о том, что дети, получившие программы раннего развития, меньше совершают уголовных преступлений (70% заключенных не посещали детсады) и более успешны в жизни (трудоустройство и заработка).

ОЭСР акцентирует внимание государств: «Обеспечение раннего развития и ухода за детьми, социальное равенство с раннего возраста должны стать приоритетным направлением образовательной политики всех стран для поддержания долгосрочного экономического роста» (ОЭСР, «Тренды в области неравенства доходов и его влияние на экономический рост», 2014).

Правительства ведущих стран мира осознают факт высокого коэффициента окупаемости капиталовложений от условий, созданных для развития детей в раннем возрасте. Успешные страны активно реализуют стратегические программы РРД.

Неформальные услуги РРД в мировой практике предоставляются общественными и частными организациями. Наряду с традиционными институтами дошкольного воспитания и обучения широко распространены такие формы ухода и присмотра за детьми как центры раннего развития ребенка, родительские клубы, неформальные центры поддержки уязвимых семей.

В этой связи актуальным является расширение доступности социальных услуг раннего развития и заботы о детях. Необходимо создать платформу взаимодействия заинтересованных сторон, в том числе государственных органов, неправительственных организаций и СМИ. Солидарность всего гражданского сообщества позволит сформировать единую модель структурного взаимодействия в создании системы РРД.

Впервые ПРООН одним из показателей обеспечения устойчивого прогресса страны обозначил индикатор «Валовой коэффициент охвата населения дошкольным образованием» (Доклад о человеческом развитии «Обеспечение устойчивого прогресса человечества: Уменьшение уязвимости и формирование жизнестойкости», 2014).

Таким образом, ведущими международными организациями сделан акцент на приоритетность инвестирования в раннее развитие детей. Отсутствие социальной, медицинской и образовательной поддержки ребенка в раннем возрасте повлечет увеличение затрат на последующих жизненных этапах.

1. ОСНОВЫ ЗДОРОВОГО ДЕТСТВА

Здоровье матери и ребенка

В концептуальном документе «Стратегия Казахстана - 2050» защита материнства и детства обозначена как «важнейшая составная часть социальной политики на новом этапе».

Конституционные права женщин и детей на охрану здоровья и помощь в перинатальный период регламентируются рядом стратегических документов в сфере здравоохранения, в том числе и Кодексом Республики Казахстан «О здоровье народа и системе здравоохранения».

Реализуются системные меры по совершенствованию перинатальной медицины, скрининговых программ и наблюдения за детьми с рождения в рамках реализации Государственной программы развития здравоохранения Республики Казахстан «Саламатты Қазақстан» на 2011 - 2015 годы.

С участием международных организаций реализуются программы по вопросам охраны здоровья матерей и детей, в том числе «Обеспечение безопасной беременности», «Планирование семьи», «Клиники, дружественные к детям» и другие.

С 2008 года в Казахстане приняты «Международные критерии живорождения», рекомендованные Всемирной организацией здравоохранения. Эксперты ВОЗ отмечают, что применение международных норм живорождения позволяет сохранить жизнь детям в 80% случаев.

Тем самым системой здравоохранения страны за годы независимости проведены значительные улучшения в области охраны здоровья матери и ребенка. В целом отмечается положительная тенденция снижения показателей материнской и младенческой смертности. Вместе с тем в сравнении с ведущими странами мира данные показатели все еще остаются высокими и превышают международные в 6 раз (см. рис. 1 и 2).

Все еще актуальными остаются вопросы здоровья женщин репродуктивного возраста, доступность качественных и своевременных консультационных услуг в неонатальный и постнатальный периоды. Эксперты ВОЗ констатируют, что использование эффективных мер охраны здоровья при родах и в течение первой недели жизни ребенка может предотвратить до двух третей случаев смерти новорожденных.

**Рисунок 1. Материнская смертность
(на 100 тыс. живорожденных)**

**Рисунок 2. Младенческая смертность
до 1 года (на 1 тыс. живорожденных)**

Источник: Мировая статистика здравоохранения, 2013

ЮНИСЕФ в исследовании «Анализ положения детей и женщин в Республике Казахстан» (2012) обозначил «основными причинами смертности среди детей 1-4 лет такие заболевания как пневмония и диарея» и отметил, что только 22,2% женщин могут различить признаки пневмонии у ребенка до своевременного обращения к врачу.

В этой связи необходимо актуализировать систему услуг информированности родителей по уходу и присмотру за детьми младенческого возраста. Требуется разработка комплекса целенаправленных мер снижения демографических рисков, в том числе и в сельской местности, через расширение социальной инфраструктуры и информированности родительской общественности об уходе за детьми раннего возраста.

Второе место в структуре младенческой смертности занимают врожденные патологии. В этой связи необходимо обеспечить качество и эффективность реализуемых скрининговых программ ранней диагностики беременных женщин и ускорить внедрение современных технологий и оборудования при оказании первичной медико-санитарной помощи.

Рождение здорового ребенка имеет прямую зависимость от многих факторов, в том числе и оказания высокопрофессиональной помощи женщинам и детям. Профессиональная подготовка медицинского персонала - неотъемлемая часть сферы здравоохранения. Специалистам, сопровождающим женщин и детей в перинатальном периоде, принадлежит особая роль. Оказание своевременной помощи и поддержки в области

охраны матери и ребенка требует высокого уровня профессиональной компетентности и навыков владения современными технологиями медицины и основами психологии.

В этой связи целесообразным представляется разработка новых профессиональных стандартов подготовки высококвалифицированных специалистов, организация стажировок на базе национальных медицинских кластеров, проведение мастер-классов с участием ведущих зарубежных врачей в области охраны материнства и детства.

Представляется актуальным проведение широкомасштабных мероприятий в информационном пространстве, освещение в СМИ своевременной вакцинации и профилактических осмотров. Это является предупреждающим фактором возможного урона здоровью ребенка и минимизирует коррекционную поддержку в более поздние периоды его жизни.

В целом, важно обеспечить комплексное сопровождение матери и ребенка в первые годы его жизни во взаимодействии сферы социальной защиты и здравоохранения, образования и родительской общественности, СМИ и неправительственных организаций. Согласованная и всесторонняя поддержка материнства и детства станет залогом воспитания полноценного физического и интеллектуального ребенка, успешного на всех уровнях жизненного цикла.

Рациональное питание

Вопросы качества питания детей раннего возраста международными экспертами рассматриваются как одно из важных условий устойчивого социально-демографического развития страны.

ПРООН в очередном Докладе о человеческом развитии «Обеспечение устойчивого прогресса человечества: уменьшение уязвимости и формирование жизнестойкости» (2014) обозначил: «...почти 156 млн. детей имеют задержку роста в результате недостаточного питания, которое является одной из причин летального исхода в 35% случаев смерти от кори, малярии, воспаления легких и диареи. Воздействие этого фактора является наиболее сильным, если депривация происходит в раннем детстве».

Наиболее уязвимыми к белково-энергетической недостаточности оказываются дети в период грудного вскармливания и первых лет жизни.

ВОЗ рекомендует обязательное соблюдение принятых международным сообществом норм питания грудных детей и детей раннего возраста. В Казахстане в целом отмечается положительная динамика количественных показателей рекомендаций ведущих международных экспертов в области материнства и детства (табл.1).

Таблица 1. Рекомендации ВОЗ по питанию детей

Рекомендации ВОЗ	Практика в Казахстане		
	1995 г.	2006 г.	2010 г.
Раннее прикладывание к груди (первые 30 минут после рождения)	10%	64%	68%
Исключительно грудное вскармливание (первые 6 месяцев жизни)	12%	17%	32%
Продолжение грудного вскармливания до 2-х лет (20 - 23 месяца)	11%	16%	26%
Введение прикорма с 6 месяцев	-	39%	48%

Источник: Страновой офис ВОЗ в Казахстане, 2010

Пропаганда исключительно грудного вскармливания в течение первых шести месяцев является приоритетной целью Инициативы ВОЗ и ЮНИСЕФ «Клиники, дружественные к детям». В данном проекте, как стартовые возможности для каждого ребенка, обозначены десять шагов к правильному грудному вскармливанию, в том числе наличие письменного документа в учреждениях здравоохранения, отражающего политику пропаганды грудного вскармливания, обучение медперсонала необходимым навыкам, поддержка матерей по сохранению лактации при временном нахождении ребенка в комнатах интенсивной терапии.

В международной практике в качестве основного индикатора благополучия детского населения используют не только показатель здоровья детей (младенческая и детская смертность), но и питательный статус (соотношение рост/в возраст). Индекс развития ребенка, разработанный Международной организацией «Спасите детей», включает процент детей младше пяти лет с массой тела умеренно или значительно ниже нормы как один из составляющих благополучия ребенка.

Стратегические общегосударственные приоритеты в сфере обеспечения детей грудного и раннего возраста высококачественным

и безопасным детским питанием определены на Украине специальным Законом «О детском питании».

В Российской Федерации в отличие от казахстанских общих нормативов детского и школьного питания разработаны специальные эпидемиологические требования к организации питания детей от рождения и до семи лет в дошкольных учреждениях. Регламентированы технологические карты питания, нормы физиологических потребностей в энергии и пищевых веществах для детей от рождения и до семи лет, правила личной гигиены работников пищеблока, дошкольных организаций и др.

Особое внимание питанию в детских садах уделяется в Японии. Меню тщательно разрабатывается и обязательно включает в себя молочные продукты, овощи и фрукты. Рассчитывается витаминно-минеральный состав блюд и их калорийность.

Обеспечение здорового питания населения и профилактика заболеваний, зависимых от питания, является одной из приоритетных целей развития сферы здравоохранения Казахстана. Физиологические нормы потребления пищевых веществ детского питания в стране превышают показатели, рекомендуемые ВОЗ (табл.2).

Таблица 2. Нормы суточного потребления пищевых веществ (гр/день)

Возраст, лет	Великобритания	США	Евросоюз	ВОЗ	Россия	Казахстан
1-3	14,5	16	14,7	14,5	53	53
4-6	19,7	24	19	19,7	68	68

Источник: *Методические рекомендации для Европейского региона ВОЗ с особым акцентом на республики бывшего Советского Союза (№ 87), 2003*

Вместе с тем, как показывает международная практика, для многих стран мира все еще важным остается совершенствование механизмов здорового питания детей раннего возраста.

В сфере дошкольного образования страны актуальным является обеспечение детских садов и мини-центров соответствующими специалистами. В штатном расписании не предусмотрены единицы врача-диетолога и технологов. Меню составляется медицинскими работниками, прошедшими кратковременные курсы сестер-диетологов без учета нормативной потребности в физиологических нормах питания и пищевых

веществах (белки, жиры и углеводы). Тем самым недостаточная компетентность диетических сестер в вопросах организации рационального питания приводит к тому, что нормы выборки продуктов определяются только в количественном соотношении без учета качества продукта и сезонной необходимости.

Целесообразным является разработка региональных технологических карт питания с учетом эндемичных зон (климатические условия и экологическая ситуация). Это подтверждается и позицией международных экспертов по итогам исследований оценки влияния экологии на питание детей (NEAT).

В целях совершенствования нормативной основы организации питания детей актуальным является разграничение санитарно-эпидемиологических требований с учетом типа/вида организации и уровня образования, а также разработка паспорта пищеблока дошкольных организаций.

Требуют отдельной проработки вопросы информационной пропаганды правильного питания детей дошкольного возраста среди родительской общественности в условиях семьи. Одним из таких подходов в международной практике являются диагностические инструменты рационального питания (Опросник для родителей «Оценка питания детей с особыми потребностями по медицинским показаниям», PEACH). Разработка информационных буклетов и различных видов полиграфической продукции позволит повысить уровень информированности родителей об организации правильного питания детей дошкольного возраста.

Комплексные услуги поддержки детей с особыми потребностями в развитии

Тенденция максимально возможного вовлечения детей с особыми потребностями в развитии определяет уровень социальной культуры в развитых странах. На законодательном уровне заложены основы государственной политики по созданию необходимых условий поддержки детей с особыми потребностями в развитии. Инклюзивное общество через создание благоприятной среды для всех уязвимых групп является одним из приоритетов Концепции социальной модернизации Республики Казахстан до 2030 года.

В сфере социальной политики реализуются новые подходы в создании безбарьерной зоны для детей с ограниченными возможностями в развитии.

Запущены механизмы вовлечения в образовательный процесс детей от трех до 6 лет. По данным МОН РК в стране функционируют 39 дошкольных организаций специального назначения, в том числе для детей с нарушением речи, с задержкой психического развития и других.

Вместе с тем в системе дошкольного образования все еще низкими остаются показатели охвата детей раннего возраста с особыми потребностями в развитии. Так, согласно статистическим сведениям Республиканской психолого-медицинско-педагогической комиссии, в 2013 году из 8065 детей от рождения до трех лет с ограниченными возможностями в развитии посещают дошкольные учреждения всего 534 ребенка (6,6%). Одновременно низким является показатель охвата коррекционной помощью детей от 0 до 3-х лет (1 329 человек) и дошкольного возраста (6 529 человек), оказываемой кабинетами психолого-педагогической коррекции.

Успешность развития детей раннего возраста вне зависимости от уровня физического и интеллектуального развития определяется фактором взаимодействия сферы здравоохранения, образования и гражданской общественности в оказании комплексных услуг раннего выявления и коррекционной помощи. В мировой практике есть прецеденты разработки проектов «комплексного вмешательства» (услуги здравоохранения, социальной защиты и образования, консультирование родителей и их обучение). Результаты такой первой комплексной программы Колумбийского института, Гарвардской школы здравоохранения и Фонда проведения полномасштабных исследований в области образования стали основой для реализации специальной политики в таких странах, как США, Канада, Турция, Индия и Филиппины.

Опыт ведущих стран мира демонстрирует комплексный подход с включением таких аспектов, как обеспечение непрерывного ухода за детьми от дородового периода до трех лет, раннее выявление детей с особыми потребностями в развитии, предоставление полного пакета услуг на дому и в специальных центрах, образование родителей и кадровые ресурсы.

В Казахстане также созданы предпосылки для создания новой интегрированной структуры, объединяющей организации здравоохранения, образования и социальной защиты. Функционирование Службы развития детей раннего возраста с ограниченными возможностями в развитии, в том

числе от рождения до трех лет, позволит максимально реализовать их реабилитационный потенциал и обеспечить включение в образовательный процесс. Основными направлениями деятельности должны стать совершенствование системы охраны здоровья матери и ребенка, защиты прав детей с ограниченными возможностями раннего возраста на качественное образование за счет интегрированного использования ресурсов государственных и неправительственных организаций. Это потребует системного воздействия специалистов разных профилей, способных в процессе межведомственного подхода разработать стратегию и содержание психолого-педагогического сопровождения, комплексно и эффективно решать проблемы ребенка с особыми потребностями в развитии. Основным принципом деятельности должны стать индивидуально-ориентированный подход к каждой семье, воспитывающей ребёнка с особыми образовательными потребностями.

Актуальной также является разработка комплексной системы мониторинга социального и медико-педагогического сопровождения детей с ограниченными возможностями в развитии. «К началу 2013 года 127 стран и Европейский союз ратифицировали Конвенцию о правах ребенка, тем самым демонстрируя свою ответственность перед своими гражданами. Но одной ратификации недостаточно; для практической реализации обязательств потребуется не только неустанное обеспечение их выполнения, но также строгий мониторинг, подотчетность и адаптация. Данный процесс потребует усилий со стороны национальных правительств, местных органов власти, работодателей, организаций инвалидов и ассоциаций родителей» (ЮНИСЕФ, Положение детей в мире, 2013).

В этой связи необходимы комплексные меры в создании информационной базы управления достоверными статистическими данными. Это позволит обеспечить более системный подход в успешной социализации и возможности самореализации детей раннего возраста с особыми потребностями в развитии.

В целом, результаты социологического опроса, проведенного среди населения, позволили обобщить предложения родителей, воспитывающих детей раннего возраста с ограниченными возможностями в развитии. Респонденты считают необходимым рассмотреть возможность увеличения размера социальных пособий, организации транспортных услуг семьям,

воспитывающим детей с особыми потребностями, повышения активности социальных служб и поддержки родителей на месте работы (гибкий рабочий график).

Раннее выявление детей с отклонениями в развитии

Наиболее критическим моментом интенсивного развития психических и моторных функций организма ребенка является период от внутриутробного развития до трех лет. Именно в этот период важно выявлять любые отклонения в развитии ребенка.

Своевременно оказанная консультационная помощь родителям позволяет не только снизить показатели уровня детской смертности, но и в дальнейшем способствует успешному интеллектуальному развитию детей раннего возраста.

В Казахстане выявление детей от 0 до 18 лет с ограниченными возможностями в развитии, их психолого-медицинско-педагогическое обследование и сопровождение осуществляется службами раннего вмешательства на базе реабилитационных центров и кабинетов психолого-медицинско-педагогической коррекции (ПМПК). Сегодня функционируют 57 ПМПК (1 - республиканская, 14 - областных, 42 - городских и районных).

Вместе с тем численность таких кабинетов и реабилитационных центров в стране не удовлетворяет имеющийся спрос населения. Так, за последние пять лет в стране зафиксировано увеличение численности детей раннего возраста, требующих особого внимания государства и гражданской общественности (табл. 3).

Таблица 3. Сведения о детях от рождения до трех лет с особыми потребностями в развитии

Категория детей с особыми потребностями	Годы				
	2009	2010	2011	2012	2013
	Человек				
С задержкой психического развития	819	1162	1230	1222	1204
С легкой и умеренной умственной отсталостью	124	111	65	80	72
С тяжелой и глубокой умственной отсталостью	18	16	39	26	27
Неслышащие	51	54	62	83	82

Слабослышащие	147	134	85	200	81
Незрячие	30	39	27	35	29
Слабовидящие	298	340	203	248	190
Со слепоглухотой	1	0	2	2	1
С нарушениями опорно-двигательного аппарата	2016	2322	2596	2864	3062
С нарушениями речи	1650	2484	3335	3299	3273
С расстройствами эмоционально-воловой сферы и поведения (аутизмом)	4	10	15	17	44

Источник: Данные Республиканской психолого-педагогической комиссии, 2013

На законодательном уровне предусмотрено стандартизированное обследование детского населения в возрасте от рождения до трех лет с целью выявления детей с риском отклонений в психофизическом развитии (скрининг).

По данным МОН РК в 2013 году зарегистрировано 5,8% детей от рождения до трех лет с особыми потребностями в развитии. При этом показатели выявляемости детей до трех лет меньше в сравнении с численностью других возрастных категорий (рис. 3).

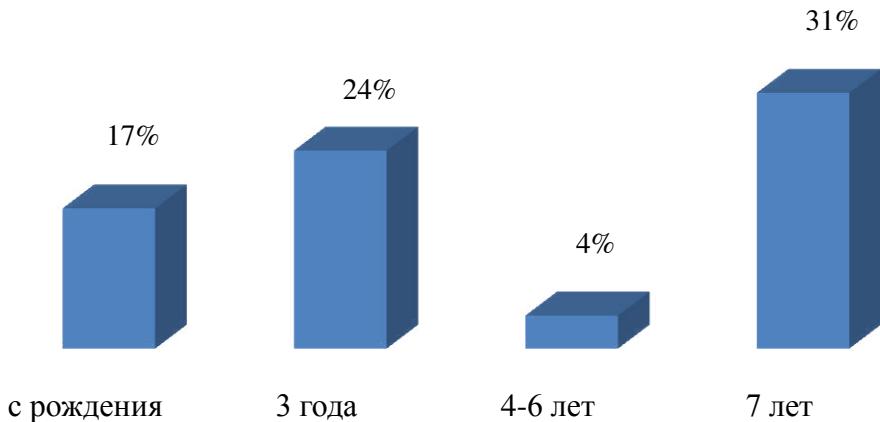
Рисунок 3. Казахстан: показатели выявляемости детей с особыми потребностями в развитии

Источник: МОН РК

Результаты полевых исследований также свидетельствуют о необходимости проведения системной работы в информировании родительской общественности о раннем выявлении отклонений в развитии детей младшего возраста. Так, о необходимости оказания коррекционной помощи ребенку основная доля родителей узнала только перед поступлением в 1-й класс (рис. 4).

Рисунок 4. Результаты анкетирования родителей

Источник: Социологическое исследование о состоянии раннего вмешательства, развитии инклюзивного образования и ресурсах регионов, 2014

При этом руководители и специалисты ПМПК отмечают слабую активность родителей детей группы риска в стремлении изучить особенности его развития. Активность родителей специалисты оценили в 1,05 балла.

Создание условий оказания комплексной психолого-педагогической поддержки родителям, воспитывающим детей с особыми потребностями в развитии, требует ускоренной разработки и проектирования новых педагогических технологий и индивидуальных развивающих программ обучения для детей раннего возраста. Высокий уровень методического сопровождения деятельности кабинетов психолого-педагогической коррекции, основным направлением которых является оказание коррекционной поддержки детям от 0 до 3-х лет и детям от 3-х до 6 (7) лет, не посещающих специальные дошкольные организации, позволит обеспечить больший охват детей профессиональной поддержкой коррекционного обучения.

В мировой практике накоплен достаточно большой потенциал различных программ раннего выявления детей с особыми потребностями в развитии.

Широкое признание среди экспертов получила методика «Шкала развития Нэнси Бейли» (Beyley Scales of Infant Development). Уникальность оценочной шкалы заключается в возможности раннего выявления сенсорных и неврологических нарушений, эмоциональных расстройств и отрицательного влияния окружающей среды на развитие детей в возрасте от 2 до 30 месяцев (табл. 4).

Таблица 4. Шкала развития Нэнси Бейли

Шкала	Направление
Умственная	Способность ребенка следовать инструкциям. Результат измерения - «Индекс умственного развития» (MDI)
Моторная	Уровень мышечной координации и манипулирования. Результат измерения - «Индекс психомоторного развития» (PDI)
Запись о поведении ребенка	Эмоциональная реакция и социальное проявление поведения ребенка

Источник: Диагностика раннего развития по шкалам Н. Бейли, WordPress, 2014

Разработанная в США специальная программа для младенцев и детей от 3 месяцев до 2-х лет со специальными нуждами предусматривает составление индивидуального плана вмешательства и обслуживания семьи по итогам оценки сенсорно-двигательного развития и познавательной сферы, коммуникативных и социальных навыков.

Широкой популярностью пользуются методы профилактического осмотра детей раннего возраста в медицинских учреждениях в качестве основы программ вмешательства - скрининг-тест развития ребенка (DDST) и индикатор раннего развития (DIAL-R).

Семья является наиболее значимой средой развития ребенка. Своевременное выявление нарушений психофизического развития непосредственно зависит от компетенций родителей. В Казахстане уже разработаны национальные версии зарубежных психодиагностических методик-опросников для родителей (KIDS и CDI). Применение таких оценочных шкал способствует раннему выявлению детей группы риска их родителями.

Программа ранней педагогической помощи Центра специального образования (Австралия) «Маленькие ступеньки для детей от 0 до 4-х лет» ориентирована, прежде всего, на родителей и является практическим руководством для занятий с ребенком в домашних условиях. Содержание программы позволяет оценить развитие ребенка с помощью проверочных таблиц нормативов развития речи, моторики, самообслуживания и социальных навыков.

Комплексные нормативы помощи детям в возрасте до трех лет в условиях семьи, организациях здравоохранения и образования закреплены в Законе Республики Беларусь «Об образовании лиц с особенностями психофизического развития (специальном образовании)» (2004). Институционализированы программы оказания помощи детям первых трех лет жизни с нарушениями в развитии или риском их появления в Российской Федерации. Такие программы раннего выявления отклонений в развитии детей определяют принципы сенситивности, участия родителей, эффективности индивидуальных программ и качества оказываемых услуг (мониторинг).

Социализация детей с ограниченными возможностями в развитии

В раннем возрасте у детей развиваются основные способности, закладывается основа собственных ценностей и социального поведения. Результаты научных исследований свидетельствуют о необходимости абилитации (адаптации) ребенка с первых дней жизни. Тем самым это позволяет исключить или максимально минимизировать коррекционную поддержку.

В большинстве развитых стран процесс абилитации ребенка с особыми потребностями в развитии сопровождается сферой образования. Это связано с приоритетом психолого-педагогических методов успешной социализации в детском возрасте.

Принятая в Великобритании модель интеграции включает системные занятия с детьми раннего возраста с целью максимального развития потенциальных возможностей. Программа «Каждый ребёнок важен» (Every Child Matters, 2004) нацелена на профилактику и раннюю помощь для детей из социально-язвимых семей. Тем самым политика «социальной эксклюзии» направлена на реализацию пяти приоритетов - здоровье, безопасность, самоактуализация, реализация личностного потенциала и экономическое благополучие.

При этом модели интегрированного воспитания и обучения детей с особыми потребностями основаны на принципах полной интеграции (один или максимум двое детей с диагностированными первичными нарушениями в развитии). Временная интеграция предусматривает специальные группы для детей с отклонением в развитии для приобретения начального опыта общения в среде здоровых сверстников. Функционирование смешанных

групп предусматривает интеграцию в общую среду не более одной трети детей с особыми потребностями в развитии. Общая наполняемость группы не должна быть более 12-15 детей.

В мировой практике также распространение получают такие формы социализации детей раннего возраста с особыми потребностями в развитии, как организация групп кратковременного пребывания. В таких группах созданы специальные условия и для детей-инвалидов в возрасте от 3 месяцев до 7 лет. Оптимальный режим пребывания ребенка в группе кратковременного пребывания 3 раза в неделю от 1,5 до 2,5 часов в день.

В Казахстане функционирование инклюзивных групп в дошкольных учреждениях как фактора социализации детей с различными стартовыми возможностями требует дальнейшего развития. Первый опыт Национального научно-практического центра коррекционной педагогики по включению слабослышащих детей в группу слышащих позволил внести значительный вклад в стимулирование социально-эмоционального, речевого и общего развития детей с нарушением слуха. При организации группы интегрированного обучения возникла проблема ее комплектования. Родители предпочитали пользоваться услугами специальных детских садов для детей с нарушениями слуха и отказывались от новой, незнакомой им модели обучения. В группах интегрированного обучения детей были учтены такие принципы организации образовательно-предметной среды как безопасность, комфорт, активность и совместная деятельность в игре. Патронаж детей среди слышащих и разработка индивидуального маршрута обучения каждого ребенка вне зависимости от степени выраженности отклонений позволили увеличить охват детей раннего возраста данного контингента адекватными образовательными услугами.

Одним из решений психолого-педагогического сопровождения детей раннего возраста с особыми потребностями в развивающую среду являются также ресурсные комнаты/центры. В рамках таких форм социализации детей разрабатывается индивидуальная образовательная программа для каждого ребенка по итогам проведения тестирования его навыков. Предусматривается также тьюторское сопровождение детей и работа с семьей, что обеспечивает обратную связь с родителями. Проводятся как индивидуальные, так и общие занятия в группах. Примерный бюджет ресурсной комнаты в инклюзивной дошкольной организации составляет 2 419 400 тенге с учетом методического сопровождения и технического обеспечения.

Успешность интеграции ребенка с особыми потребностями в образовательную и социальную среду дошкольной организации требует высокого уровня подготовки специалистов, в том числе психологов и социальных педагогов, медицинских работников и квалифицированных воспитателей. В международной практике имеется положительный опыт привлечения к обучению студентов педагогических специальностей, дефектологов, работающих в дошкольных учреждениях с детьми с особыми потребностями в развитии.

В Казахстане, несмотря на ежегодный рост доли педагогических кадров дошкольного образования, все еще сохраняется потребность в таких дипломированных специалистах как психологи, дефектологи, логопеды и инструкторы ЗОЖ.

Результаты полевых исследований регионов показали, что только в семи детских садах из шестнадцати работали профессиональные логопеды, в тринадцати - психологи. Руководители дошкольных организаций отметили необходимость переподготовки специалистов для работы в режиме интегрированного/инклюзивного обучения, организации семинаров менеджмента, рассмотрения возможности установления доплаты воспитателям, работающим с детьми данной категории.

В целях повышения уровня профессиональной компетентности специалистов необходимо усовершенствовать методологию работы в сфере инклюзивного образования, ускорить внедрение инновационных разработок и обеспечить систему преемственности дошкольного, школьного и специального образования в части оказания психодиагностических и коррекционных услуг детям с особыми потребностями в развитии.

Актуальной является необходимость разработки нормативов оказания комплексной поддержки детям с особыми потребностями в развитии с младенческого возраста, независимо от места проживания и социального статуса семьи. Необходимы новые разработки программ раннего вмешательства для детей от рождения до трех лет, оценочных технологий уровня их развития и организации взаимодействия с родителями.

Результаты социологического опроса населения позволили систематизировать круг проблем, характерных для семей, воспитывающих детей раннего возраста с ограниченными возможностями (табл. 5).

Таблица 5. Итоги анкетирования родителей, воспитывающих детей с особыми потребностями в развитии, 2014

СФЕРА	ПРОБЛЕМЫ
Материально-техническое оснащение	Неприспособленность инфраструктуры, высокая стоимость медицинских услуг и необходимых аппаратов, инвалидных кресел
Медицина	Недостаточность специалистов, в особенности в сельской местности
Образование	Неукомплектованность дошкольных организаций специалистами-логопедами, дефектологами, психологами, инструкторами ЗОЖ; малочисленность групп кратковременного и дневного пребывания
Социум	Пренебрежительное и равнодушное отношение общества
Семья	Невысокий уровень психолого-медицинско-педагогических знаний родителей

Таким образом, социализация детей раннего возраста с особыми потребностями в развитии требует проведения системных преобразований социальной реабилитации с участием органов здравоохранения и социальной защиты, образования и родительской общественности. Услуги раннего вмешательства должны предоставляться не только в условиях больницы или семьи. Они могут быть проработаны и в системе дошкольного образования. Это путь органичного перехода детей раннего возраста с особыми потребностями в школьную систему.

В целом представляется важным обеспечить эффективность мер в области охраны здоровья материнства и детства, рационального питания, внедрения современных доказательных методов выявления детей раннего возраста с ограниченными возможностями в развитии. Реализация программных мероприятий требует проведения тщательного мониторинга качества жизни и развития детей от 0 до 3-х лет.

Необходим комплексный подход сферы здравоохранения и образования в вопросах охраны материнства и детства. Критически важна целенаправленная поддержка СМИ в формировании культуры здоровья матери и ребенка. Высокий уровень эффективного межведомственного сотрудничества позволит расширить накопленный положительный опыт страны в обеспечении гарантий качества жизни детей.

2. МЕТОДОЛОГИЯ ВОСПИТАНИЯ И ОБУЧЕНИЯ

Рамочные основы стандарта и программ

Развитие детей раннего возраста относится к глобальным проблемам современности, в решении которых заинтересовано все мировое сообщество. Это объясняется важной ролью подрастающего поколения в гарантировании жизнеспособности общества и прогнозировании его будущего развития.

В 2014 году ЮНЕСКО принял новую Международную стандартную классификацию образования (МСКО 2011). Впервые обозначены две категории программ уровня МСКО 0. Это программы развития для детей от рождения до двух лет (МСКО 010) и программы дошкольного образования для детей с трех лет и до начала обучения по программе начального образования (МСКО 020).

Программы данного уровня разрабатываются на основе комплексного подхода для знакомства детей младшего возраста с организованным обучением в отрыве от семейной обстановки. Целевой образовательный компонент таких программ содержит развитие социально-эмоциональных навыков, необходимых для подготовки к учебной деятельности и к поступлению на обучение по программам начального образования.

Программы не обязательно жестко структурированы. При этом они призваны предоставить организованный и целенаправленный комплекс учебных мероприятий в безопасной естественной среде. Дети под руководством воспитателей и персонала воспитываются и обучаются в общении с другими детьми посредством творческих занятий в игровой форме.

Тем самым МСКО 2011 задает следующие рамки стандарта и программ раннего развития детей в возрасте от рождения до трех лет:

- комплексный подход для развития социально-эмоциональных навыков, физического, познавательного, творческого потенциала и первоначальных навыков подготовки к учебной деятельности;
- развивающая среда с опорой на самовыражение, овладение речью, позитивная стимуляция зрительного и чувственного восприятия;
- обеспечение возможности для активной игры с целью развития воображения, координации и моторики при позитивном взаимодействии со взрослым;

- раннее выявление, необходимая профилактика и коррекция существующих проблем у детей с особенностями в развитии.

На законодательном уровне структура системы образования в соответствии с МСКО 2011 закреплена в Республике Молдова. Раннее образование включает преддошкольные группы для детей от 0 до 3-х лет и дошкольные группы для детей от трех до 6 (7) лет, включая подготовительные группы. В стране успешно реализуется Стандарт обучения и развития детей от рождения до 7 лет, разработанный с участием экспертов ЮНИСЕФ и Всемирного банка. Данный документ не только определяет приоритеты воспитания и развития ребенка от рождения до поступления в школу, но и регламентирует профессиональные компетенции воспитателей.

В международной практике наработан немалый опыт успешной разработки стандартов и реализации образовательных программ раннего развития и ухода за детьми (табл.1).

Таблица 1. Образовательные программы развития детей раннего возраста

Страна/лет	0	1	2	3	4	5	6	7
Чили	Национальная образовательная программа раннего обучения							
Финляндия	Нормативы национальной образовательной программы по раннему обучению						Программа предшкольного обучения	
Германия (Гамбург)	Образовательные рекомендации по воспитанию детей в дошкольных организациях						До 15 лет	
Ирландия	Образовательная программа раннего детства Aistear							
Япония	Национальная образовательная программа для центров по уходу за детьми							
Шотландия	Период от пренатального и до трех лет – руководство для педагогических кадров		Программа достижения успеха				До 18 лет	
Казахстан	?	Алғашқы қадам		Зерек бала		Біз мектепке барамыз		

- Стандарт/Программа по уходу
- Стандарт /Программа образования/ухода
- Стандарт/Программа образования
- Обязательный школьный возраст

Источник: Сообщество ОЭСР по раннему обучению и воспитанию (2013). Исследование по мониторингу качества раннего обучения и развития

В таких странах как Ирландия, Австралия, Новая Зеландия и Сингапур национальные образовательные стандарты определяют нормы и ценности раннего воспитания и обучения, условия организации деятельности педагогов и специалистов по уходу и развитию детей.

Национальный стандарт Австралии базируется на пяти принципах раннего развития и ухода - взаимное уважение, сотрудничество, равенство, культурное разнообразие, непрерывное обучение и рефлекторная практика. Учебная программа значительным показателем благополучия ребенка определяет его психологическое и социальное развитие.

Физическое и эмоциональное развитие, формирование здоровых привычек питания и гигиены обозначены как составные компоненты благополучия ребенка в учебных программах Новой Зеландии.

Национальные стандарты Японии, Чехии, Норвегии и Сингапура рассматривают здоровье, физическое и социальное развитие ребенка как особые элементы раннего развития. Формирование навыков коммуникации как элементов социализации детей раннего возраста и ознакомления их с нормами поведения и ценностями общества также является одной из важных характеристик учебных программ данных стран. Воспитательные программы Чехии и Швеции акцентируют внимание на привитии духовных ценностей ребенка на раннем этапе.

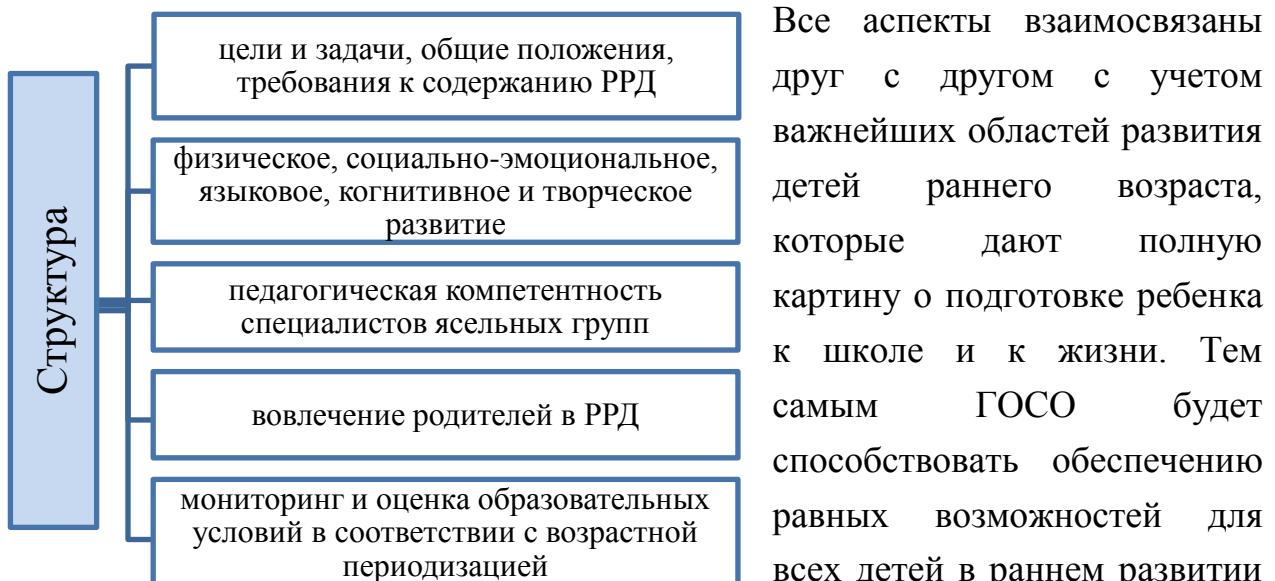
Учебная программа Норвегии рассматривает игровую деятельность в качестве основы вовлечения ребенка в образовательный процесс. Использование игровых видов деятельности как инструмента повышения мотивации детей раннего возраста к обучению прослеживается во всех ранее рассмотренных национальных стандартах стран ОЭСР.

Содержание национальных стандартов Ирландии и Чехии сформировано с учетом трех возрастных групп - младенческого возраста (от рождения до 18 месяцев), возраста детей, начинающих ходить (от 12 месяцев до трех лет) и раннего возраста (от 2,5 до 6 лет). В Ирландии дети младенческого возраста рассматриваются как важный сегмент общества. На раннем этапе развития ребенка акцентируется внимание на роли взрослых, семьи и общества в жизни ребенка. Доминантным является активное обучение через общение и игровую деятельность.

В Казахстане Государственный общеобязательный стандарт дошкольного воспитания и обучения (ГОСО, 2012) определяет содержание дошкольного воспитания и обучения, цели и предметное наполнение

образовательных областей. На каждом возрастном этапе установлены базовые компетентности развития - здоровьесберегающая, коммуникативно-языковая, познавательная, творческая и социальная. При этом в ГОСО не обозначены критерии предметно-развивающей среды и не установлены требования к педагогам дошкольных организаций. Кроме того, требования к уровню подготовки воспитанников и обучающихся только от 1 до 6 лет. Тем самым на повестке дня актуальной является необходимость приведения стандарта и образовательных программ дошкольного образования Казахстана в соответствие с новой рекомендуемой ЮНЕСКО классификацией. Это потребует внесения изменений и дополнений в действующий ГОСО по пяти ключевым аспектам РРД (рис.1).

Рисунок 1. Проект структуры ГОСО с учетом РРД

и преемственности образовательных программ детей младшего возраста. В содержании будет более полно учитываться возрастная периодизация и индивидуальные особенности ребенка.

Расширение рамок действующего ГОСО станет основой для разработки образовательных программ, требований к образовательно-предметной среде, методик и технологий развития детей раннего возраста.

Актуальность расширения рамки действующего ГОСО определена социально-экономическими возможностями населения и потребностями родителей в развитии детей раннего возраста. Важным в нормативном документе является роль семьи, общества и среды в развитии ребенка. Родители могут использовать основные положения ГОСО как инструмент, определяющий критерии всестороннего развития детей и измеритель уровня базовых компетенций ребенка. Внедрение новых нормативов должно быть

оценено с целью их дальнейшего использования семьями, воспитателями системы раннего воспитания и общественностью.

Современные аспекты дошкольного воспитания и обучения требуют разработки новых подходов к ребенку как к целостной личности во всем многообразии ее проявлений. Мониторинг содержания дошкольного образования свидетельствует об отсутствии преемственности образовательных программ воспитания и обучения детей младшего возраста.

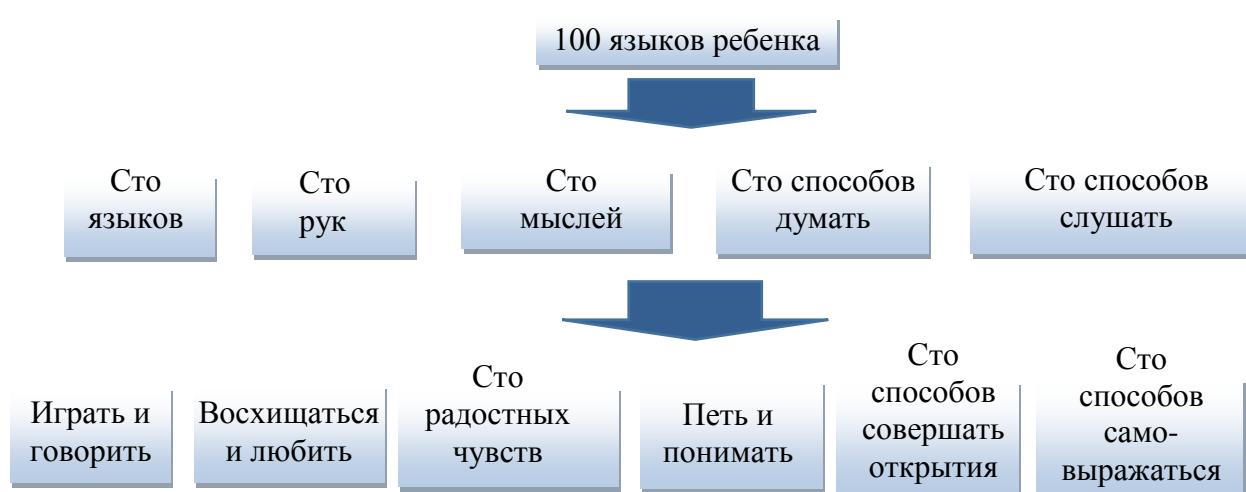
Образовательные программы должны опираться на новые достижения в педагогической науке, передовой практике раннего воспитания и обучения, культурно-национальные особенности страны и международный опыт.

ЮНИСЕФ рекомендует разработать странам образовательные программы для следующих возрастных периодов - от рождения до 1 года, от 1 года до 2 лет, от 2 лет до 3 лет (Планирование политики в области РРД, ЮНИСЕФ). Качественные программы развития детей в раннем возрасте имеют высокий коэффициент окупаемости капиталовложений при условии их разработки с участием сферы социальной защиты населения и здравоохранения, образования, частного сектора и гражданского общества.

Учебно-методические комплексы следует формировать на основе таких ведущих видов деятельности детей как эмоциональное общение и предметная манипуляция.

Воспитание в системе РРД предполагает создание образовательно-предметной среды когнитивного и социально-эмоционального благополучия ребенка. Поддержка развития через среду позволит детям проявить свои способности «обладать сотней языков, сотней способов мышления и самовыражения» (рис. 2).

Рисунок 2. Педагогика Реджио Эмилия - опыт отношения к воспитанию детей

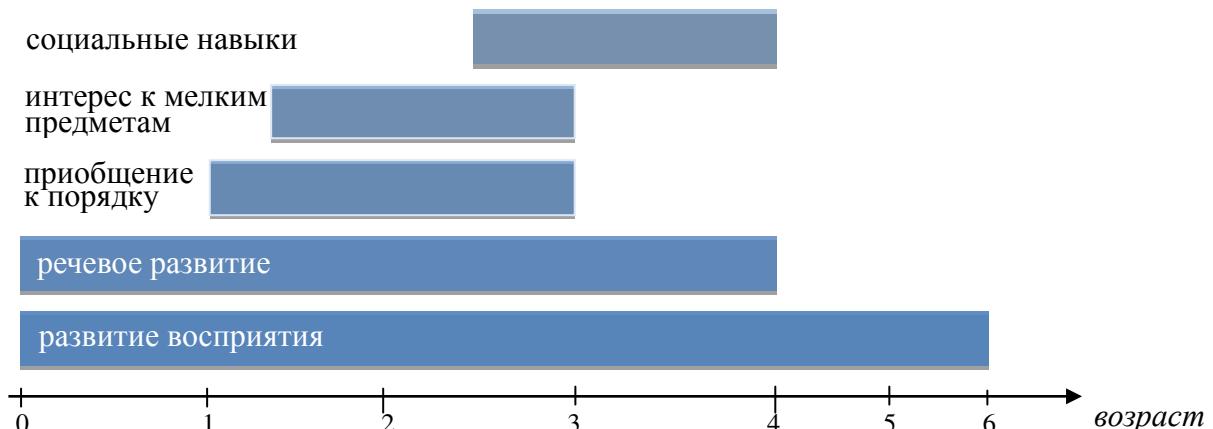
Таким образом, физическая среда должна стать «третьим учителем» после родителей и воспитателей. Все, что окружает ребенка, формирует его психику, является источником его знаний и социального опыта. Педагогам необходимо проявить творческий подход в организации образовательно-предметной среды и развивающего пространства. Тем самым актуальна идеология новых образовательных пространств, предоставляющих ребенку свободу выбора, стимулирование его двигательной, творческой и интеллектуальной активности.

Педагогические технологии в раннем развитии детей

Системное планирование процесса обучения предусматривает применение в образовательной практике эффективных педагогических технологий. На этапе раннего развития ребенка от рождения до трех лет образовательные технологии призваны развивать социо-эмоциональные навыки детей в условиях организованного обучения в отрыве от семейной обстановки. При этом дети обучаются в общении друг с другом, как правило, посредством творческих занятий и занятий в игровой форме.

Педагогическим сообществом Казахстана широко используются такие общепризнанные программы и методики воспитания и обучения детей младшего возраста как педагогика Монтессори, Step by Step, ТРИЗ-педагогика, технологии Г.Домана, З.Дьенеша и др.

Уникальность педагогики Монтессори заключается в отношении к ребенку как самостоятельной личности. Это, прежде всего, возможность выбора ребенком деятельности, развивающей навыки самостоятельного обучения и положительную самооценку. «Впитывающий разум ребенка» позволяет ему воспринимать любую информацию в процессе познания окружающего мира. Монтессори определяет несколько сенситивных периодов освоения тех или иных навыков ребенком.

Овладение навыками происходит в специально подготовленной среде. Материалы и оборудование этой среды побуждают ребенка проявить возможности его собственного развития через самостоятельную деятельность, соответствующую его индивидуальности.

Технологии семейно-ориентированного подхода реализуются в 28 странах Международной ассоциацией Step by Step. Основными положениями данной программы являются активное вовлечение родителей в образовательный процесс, создание предметно-развивающей среды с учетом индивидуальных интересов и способностей детей.

Поэтапный познавательный поиск составляет основу педагогической технологии ТРИЗ (теория решения изобретательских задач). На первом этапе педагог подводит детей к проблеме многофункционального использования объекта. Далее следует выявление противоречий в нем (хорошо/плохо). На следующих этапах ребенок решает игровые задачи, участвуя в изобретательской деятельности и находить выход из любой сложной ситуации.

Технология Г.Домана предлагает обратный классической методике порядок обучения чтению и счету. Традиционной системе «буквы - слоги - слова - текст» альтернативно предлагаются интенсивные занятия с одновременным использованием наглядных пособий (набор иллюстративных карточек - надпись к ним) и озвучивания слов. Использование данной технологии позволяет развить у ребенка лингвистические способности уже к двум годам. В будущем дети проще постигают точные науки.

Использование логических блоков З.Дьенеша доступно знакомит детей с формой, цветом и размером объектов, с математическими представлениями и начальными знаниями по информатике. Технология позволяет развить у детей логическое и аналитическое мышление, творческие способности, а также восприятие, память, внимание и воображение. Наиболее важным в технологии является развитие эмоционально-образного и логического начала и совершенствование мелкой моторики.

Несмотря на популярность указанных педагогических технологий, их использование педагогами дошкольного образования имеет ряд системных проблем. Педагоги зачастую слабо осведомлены в компонентах технологий, что приводит кискажению их концептуальных идей. Технологии используются фрагментарно и эпизодически вследствие

недостаточного владения специалистами дошкольных организаций профессиональными навыками проектирования учебно-воспитательного процесса.

Педагогам для применения технологий обучения необходимо принимать во внимание их целостную структуру. Каждая педагогическая технология включает концептуальный (психолого-педагогические идеи), содержательный (цель и контент) и процессуальный компоненты (формы, методы, средства и результат).

В этой связи актуальным является разработка и внедрение специальных модульных образовательных программ вузовской подготовки специалистов дошкольного образования с учетом РРД. Педагогические вузы Казахстана должны стать флагманами формирования целостной системы науки и практики раннего развития детей. Необходимо качественно проработать содержание программ курсов повышения квалификации педагогов. Кроме того, усилить работу по выявлению, обобщению и трансляции лучшего казахстанского педагогического опыта применения инновационных технологий воспитания.

Необходимо системное методологическое и дидактическое сопровождение реализуемых в дошкольных организациях инновационных технологий воспитания и обучения детей раннего возраста.

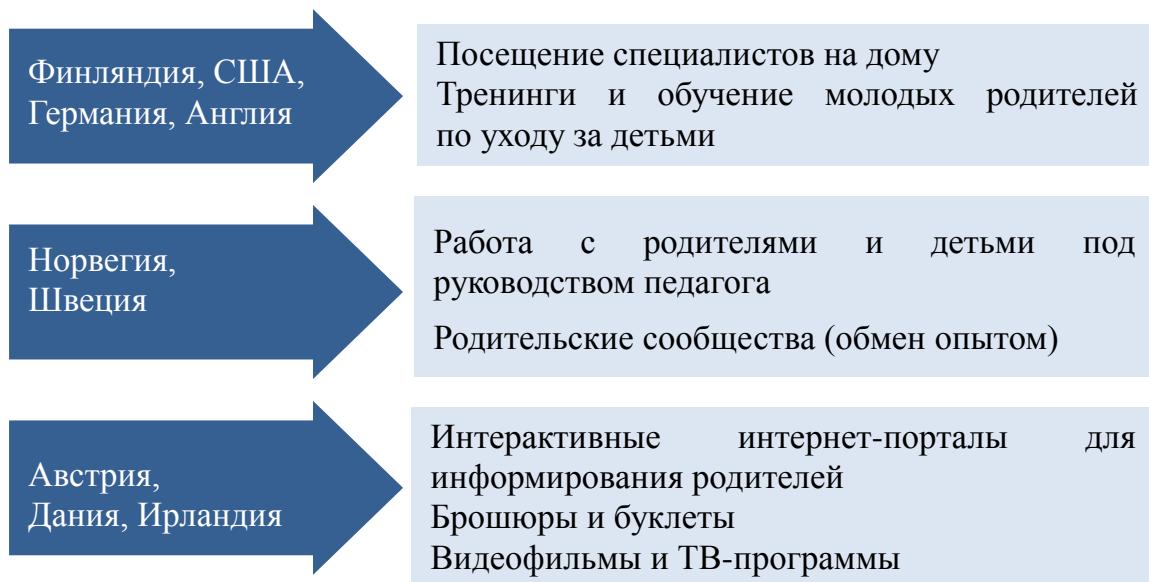
Таким образом в аспекте мировых тенденций внедрения развивающих программ для детей раннего возраста актуальным представляется дальнейшая разработка национального контента педагогических технологий.

Вовлечение родительской общественности

Модернизация дошкольного воспитания и обучения предполагает отведение семье исключительной роли в решении задач воспитания, развития и оздоровления ребенка. Однако далеко не все родители понимают возрастные особенности детей до трех лет и находят адекватные педагогические подходы. В большинстве семей сохраняются представления о раннем возрасте как о периоде физиологического созревания и физического роста в ущерб развитию психических процессов.

Опыт таких стран мира как Финляндия, Германия, США также акцентирует внимание на необходимости участия родительской общественности в создании идеальной системы РРД (рис.3).

Рисунок 4. Обучение родительской общественности в странах ОЭСР

Источник: OECD (2012). Starting Strong 3: A quality toolbox for early childhood education and care

Информационное просвещение и образование родителей является одной из предпосылок здорового и благополучного развития ребенка. ВОЗ отмечает программу работы с родителями как одну из эффективных мер по обеспечению здорового развития ребенка. Эксперты ЮНИСЕФ в издании «Анализ положения детей и женщин в Республике Казахстан» (2013) обозначили, что «недостаточный уход превалировал среди детей, чьи матери имели более низкий уровень образования (10,2%) в отличие от детей, чьи матери имели высшее образование (3,3%)».

Необходимость вовлечения родительской общественности в систему РРД обозначена экспертами ОЭСР. Заслуживает внимания практика обучения родителей по вопросам ухода за детьми в Германии. Реализуется программа STÄRKE, направленная на оказание консультационной помощи неполным семьям и молодым родителям, иммигрантам. Одновременно предлагаются тренинги повышения родительских знаний по уходу за ребенком и его благополучному развитию (ОЭСР, 2012).

В США информирование родителей и общие требования к содержанию обучающих программ для родителей по вопросам ухода за детьми от рождения до трех лет регламентируется положениями Акта действующей дошкольной программы «Early Head Start» (Ранний Рывок Вперед).

Программа обучения «Родитель как первый учитель» (Parents as Teachers Program) (США, 1981) принята с целью обеспечения родителей необходимой информацией и поддержкой по уходу за детьми от рождения

до пяти лет. Мониторинг реализации данной программы показал, что регулярные посещения родителей на дому сертифицированными педагогами и диагностика развития детей значительно повлияли на уровень подготовки ребенка к обучению. Среди детей из малообеспеченных семей 82% были готовы к обучению против 64% детей, не охваченных данной программой (Zigler & Pfannenstiel, 2007).

Американская программа «Терапия взаимодействия: родитель-ребенок» (Parent - Child Interaction Therapy) построена на обучении родителей формированию навыков общения с ребенком в возрасте от 12 месяцев до 2-х лет.

В Казахстане опыт работы с родителями широко практикуется в дошкольных организациях. Вне рамок обучения остаются родители с детьми, неохваченных дошкольным образованием. Оказание психолого-педагогической помощи семьям в период развития детей от рождения до трех лет актуализирует необходимость создания национальной программы педагогического просвещения и обучения родителей посредством разнообразных информационных ресурсов.

Освещение результатов исследований аспектов раннего детства через СМИ может способствовать повышению популярности вопроса РРД. Центр по развитию ребенка Гарвардского Университета (Center on the Developing Child, Harvard University) публикует онлайн отчеты по результатам исследований влияния качественного раннего ухода за ребенком на его социальное, эмоциональное и когнитивное развитие. Национальным институтом исследований раннего развития (National Institute for Early Education Research) на вебсайте освещаются новые методы присмотра и ухода за детьми, способы инвестирования в раннее развитие детей. Функционирование сетевых педагогических сообществ также позволяет осуществлять поддержку семьям с детьми раннего возраста.

Создание тематических радиопрограмм как один из эффективных инструментов информирования родителей оказывает положительное влияние на компетентность взрослых в вопросах РРД. Программа обучения родителей Чили «Programa de Padres y Hijos» является формой работы с родителями по повышению осведомленности о воспитании детей (Evans, 2006).

В ходе совместной работы Консорциума раннего развития и ухода США (The Early Care and Education Consortium) и Радио сети ВАМ

(BAM Radio Network) создана специальная радиопрограмма ESEC Radio. Программа сфокусирована на вопросах раннего ухода и развития детей, актуальных для родителей и населения в целом. Доля слушателей радиопередач составляет 40% взрослого населения (Simpson, 1997).

В Казахстане также имеется опыт использования радиоэфира. Вопросы взаимоотношения взрослых и детей, семейные ценности регулярно освещаются в программах радио «Астана».

Обширный сегмент информационного рынка представляют специализированные журналы, освещающие в основном проблемы методического содержания дошкольного воспитания и обучения.

Анализ информационного пространства сектора раннего развития детей показал недостаток профессионального консультирования и информационной поддержки родителей по вопросам ухода за детьми. Другой слабой стороной является недостаточное количество национальной медиа-поддержки специалистов дошкольного образования в работе с детьми раннего возраста.

Информационные ресурсы способствуют созданию позитивного отношения и понимания населением необходимости раннего развития детей. Представляется актуальной разработка и внедрение информационных обучающих программ для родителей и методик воспитания детей раннего возраста посредством современных технических возможностей интернет-ресурсов. Обучающий онлайн сервис может включать курсы, различные видеоуроки и вебинары по вопросам воспитания и проведения развивающих занятий для детей младшего возраста. Создание тематического каталога научно-популярных и видеофильмов будет способствовать самообразованию родительской общественности.

Используя действенность СМИ в формировании отношения общественности к новациям, необходимо вести широкомасштабную кампанию по пропаганде раннего развития детей для эффективной социализации ребенка в современном обществе. Расширение информационного пространства и использование интернет-ресурсов обеспечат широкую информированность населения и повышение качества образования родителей по вопросам раннего развития детей.

3. КАДРОВАЯ ПОДДЕРЖКА

Текущая ситуация

Качество образования прямо зависит от уровня профессиональной компетентности педагогов. Высокий уровень квалифицированных педагогических кадров системы дошкольного образования является критически значимым для повышения качества дошкольного воспитания и обучения. Увеличение количества дошкольных организаций в Казахстане за последние годы способствовало положительным тенденциям показателей роста численности педагогических кадров.

В системе дошкольного образования профессиональную деятельность осуществляют 67 тысяч педагогов, в том числе 59,3% с высшим и 36,9% - средним профессиональным педагогическим образованием (рис.1).

Рисунок 1. Доля дошкольных педагогов с высшей, I и II категорией к общему количеству педагогов

Только 20% воспитателей имеют среднее профессиональное педагогическое дошкольное образование, 7 из 10 - непрофильное педагогическое образование. Каждый десятый педагог дошкольной организации - в возрасте старше 50-ти лет (табл.1).

Таблица 1. Возрастной состав педагогических кадров ДО (% от общего числа педагогов ДО)

Годы	до 20 лет	20-25	25-30	30-35	35-40	40-45	45-50	50-55	55-60	60 и более лет
2010	1,5	12,6	15,0	15,5	16,8	13,8	11,7	7,8	4,5	0,8
2011	1,9	12,9	16,5	15,8	16,3	13,6	10,7	7,5	4,3	0,7
2012	1,1	11,9	16,7	15,8	16,0	15,0	11,1	8,2	3,7	0,6
2013	1,8	13,5	16,9	15,7	15,1	14,4	10,6	7,7	3,7	0,8

Источник: данные МОН РК, 2013

Расширение сети дошкольных организаций сопровождается незначительной динамикой роста численности дипломированных специалистов РРД. Всего в системе дошкольного образования работают 2 546 психологов, 3 695 музыкальных работников, 1 759 инструкторов ЗОЖ, 4 891 педагогов других специальностей. По данным МОН РК потребность в таких специалистах дошкольных организаций в 2013 году составила 518 человек.

Современные технологии воспитания и обучения расширили объем функциональных обязанностей методиста и воспитателя дошкольных организаций. Это - психологическая помощь и коррекционная поддержка, ИКТ-компетенции и знание нескольких языков.

В этой связи актуальным представляется проблема качественного состава дошкольных организаций. В ходе социологического опроса населения 11,1% родителей отметили неукомплектованность дошкольных организаций, которые посещают их дети, квалифицированными воспитателями. Обозначены также проблемы слабого владения педагогами и методистами новыми технологиями воспитания и обучения, и частая сменяемость воспитателей.

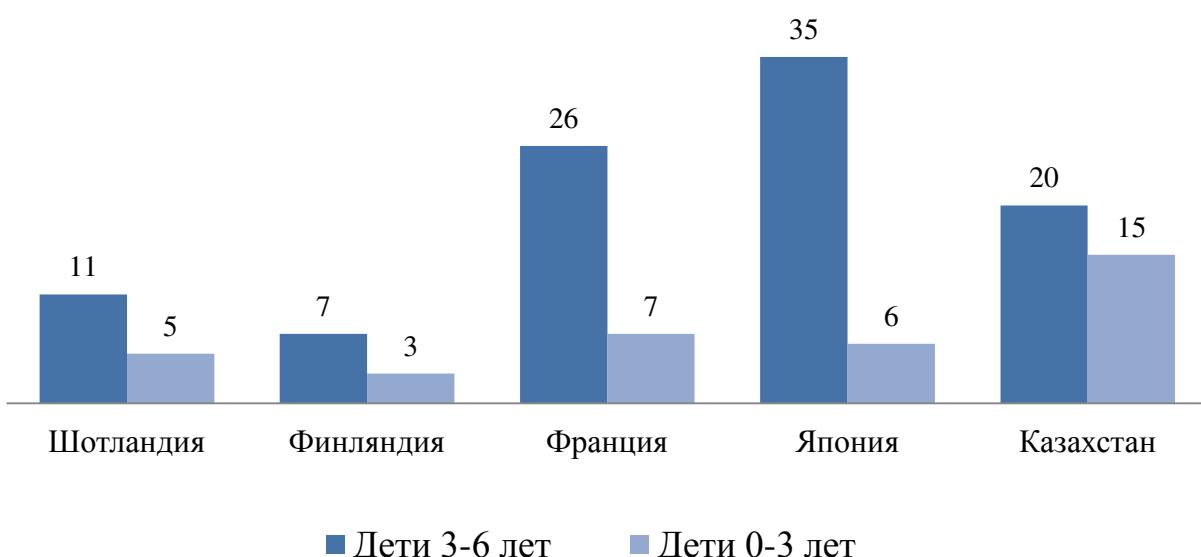
Законодательство Казахстана регламентирует общие требования к подготовке, повышению квалификации и трудовой деятельности педагогов вне зависимости от форм собственности образовательных организаций.

В дошкольных организациях с контингентом 10 и более детей в одной группе посменно работают два воспитателя и один помощник воспитателя.

Продолжительность рабочего времени воспитателя, работающего на одну педагогическую ставку, составляет около 5 часов в день, помощника воспитателя - 8 часов.

Результаты полевых исследований свидетельствуют, что соотношение показателя воспитатель/воспитанник составляет 25-30 детей, при списочном составе до 40 детей в группе. Увеличение нагрузки на воспитателей оказывается на качестве педагогического процесса и возможности уделить внимание каждому ребенку. В странах ОЭСР на одного педагога ДО приходится от 3-х до 35 детей (рис. 1).

Рисунок 2. Количество детей на 1 педагога ДО

Источник: OECD (2012). Starting Strong 3: Quality toolbox for early childhood education and care

Все еще низкой остается заработная плата специалистов ДО. В Реестре должностей гражданских служащих воспитатели ДО отнесены к более низкому уровню оплаты труда (G-10). Ежемесячная заработная плата воспитателя, в том числе педагогов ранних групп государственных ДО, зависит от типа организации, уровня образования, стажа работы и квалификации. В среднем она составляет в государственном секторе - 45 - 70 тысяч тенге, заработка плата помощника воспитателя - 35 тысяч тенге; в негосударственном секторе - 50 - 150 тысяч тенге, помощника воспитателя - 35 - 60 тысяч тенге. Согласно статье 53 Закона РК «Об образовании» педагогам ДО, работающим в сельской местности, устанавливаются дополнительные надбавки к окладам в размере не менее 25%.

Рисунок 2. Заработка педагогов ДО в год

Источник: OECD (2014).
Education at a Glance: OECD indicators

в достаточной степени требованиям, предъявляемым к высокому уровню дошкольного воспитания и обучения. Во всех эффективных образовательных системах конкурентоспособность составляют именно стартовые заработные платы педагогов.

Стимулирование эффективности профессиональной деятельности дошкольных педагогов требует комплексного решения кадровой поддержки системы раннего развития. Необходимо рассмотреть возможность оказания государственной поддержки профессионального статуса дошкольных педагогов. Система оплаты труда воспитателей и специалистов дошкольных организаций должна быть сопоставимой со средней зарплатой в стране. Необходимо изменить нормативно закреплённое соотношение заработной платы руководителя дошкольной организации и воспитателей. Заработная плата заведующей ясли-сада на 10% ниже заработной платы воспитателя с высшей категорией. В период профессиональной деятельности заработная плата руководителя увеличивается примерно на 20%, воспитателя - 57%, помощника воспитателя - 15%.

Целесообразным представляется в проект новой модели оплаты труда гражданских служащих предусмотреть нормы равнозначного соотношения

оплаты труда учителя и воспитателя, директора школы и заведующей детского сада.

Рекомендуется рассмотреть переход на формат «эффективного контракта» (зависимость размера заработной платы от показателя качества работы). При этом необходима разработка системы четких критериев оценки труда воспитателя и методиста, синхронизированных с профессиональным стандартом, определяющим базовую компетентность педагога дошкольной организации.

Немаловажным является установление компенсирующих доплат воспитателю за сверхнормативное число детей в группе. Данная норма справедлива в контексте предоставления качественных услуг дошкольного образования.

Мотивация закрепления молодых квалифицированных специалистов в системе раннего образования требует рассмотрения новых нормативов социального обеспечения педагогов дошкольных организаций. В целях закрепления молодых педагогов рекомендуется рассмотреть возможность первоочередного льготного приема детей воспитателей в дошкольные организации.

В рамках программы Государственной образовательной накопительной системы также целесообразно предусмотреть целевую премию казахстанцам, чьи дети будут обучаться по специальности «Дошкольное воспитание и обучение».

Увеличить стартовую зарплату молодых специалистов возможно за счет установления надбавки в виде депозита за непрерывный стаж работы в детском саду в течение первых трех лет. Открытие депозитного счета на имя молодого педагога, начисление и выплата всей суммы предусматривается специальной программой в Республике Кыргызстан. Ежемесячно за первый год работы начисляется по 2000 сом, за второй - 2 500 сом и третий год - 3000 сом. Таким образом, МОН Кыргызстана доплачивает молодому специалисту около \$2 тысяч.

В России в рамках проекта «Доступная ипотека» предусмотрено субсидирование первоначального 20% взноса за счет средств государственного бюджета от суммы кредита для педагогов ДО.

В Англии посредством проведения большой общественной кампании и предоставления различных социальных льгот профессия педагога стала самой популярной среди выпускников педагогических университетов.

Таким образом, для стимулирования качественного труда дошкольных педагогов необходимо комплексно подходить к решению всего спектра проблем, существующих в сфере кадровой поддержки системы раннего развития. Основная задача - выработать государственные гарантии для создания социально высокого, общественного, профессионального статуса дошкольных педагогов.

Новая модель подготовки специалистов

Казахстан имеет довольно четкую структуру и разветвленную систему подготовки профессиональных кадров для сферы дошкольного воспитания и обучения. Подготовка кадров по специальности «Дошкольное воспитание и обучение» осуществляется в 31 колледже и 32 вузах Казахстана. В 2013 году всего по госзаказу обучалось 25 500 студентов по педагогическим специальностям. И только немногим более 5000 из них - по специальности «Дошкольное воспитание и обучение». Количество студентов, обучающихся по данной специальности за счет собственных средств, почти в три раза больше. Так, в платных педагогических группах колледжей обучается 14 800 человек.

В 2014 году из колледжей и вузов осуществлен выпуск 6 600 педагогов ДО. Это покрывает только 17% потребности при условии трудоустройства всех выпускников. Покрытие дефицита педагогов со специальным дошкольным образованием за счет госзаказа по предварительным расчетам потребует ежегодно 13,3 млрд. тенге (30 000 мест - потребность X 443,3 тыс. тенге - стоимость обучения 1 студента в год по госзаказу на педагогические специальности).

Предлагается менее затратный и более содержательный в аспекте преемственности образовательных программ подход - введение интегрированного обучения специалистов дошкольного и начального образования.

В этой связи представляется целесообразным внести изменения в действующие Классификаторы специальностей среднего и высшего профессионального образования по подготовке специалистов «Педагог по развитию детей от 0 до 4-х лет» и «Педагог по развитию детей от 4-х до 10 лет». Необходимо закрепить базовые компетенции таких специалистов в профессиональных стандартах и обеспечить преемственность типовых учебных планов и учебных программ педвузов, колледжей и ИПК.

Согласованная и интегрированная подготовка и переподготовка педагогов в аспекте содержательной преемственности программ раннего развития детей и начального образования осуществляется в странах ОЭСР. Университеты Нидерландов и Финляндии готовят педагогов дошкольного и начального образования по одной программе Международного Бакалавриата.

Казахстан является одной из многих стран, принявших Болонскую декларацию и Национальные системы квалификаций. В этой связи механизмы интегративной подготовки педагогов дошкольного образования и начальной школы должны быть определены в национальных и отраслевых рамках квалификации, профессиональных стандартах, классификаторе специальностей и системе оценки профессиональной подготовленности и подтверждения соответствия квалификации специалиста.

Интегрированное обучение специалистов дошкольного и начального образования с выдачей квалификации «Педагог дошкольного воспитания и начальных классов» требует разностороннего рассмотрения.

Отсутствие профессиональных стандартов педагога дошкольной организации изначально задает неопределенные цели и задачи подготовки педагогических кадров. В успешных системах образования они определяют ориентиры и ожидаемые результаты профессионального развития.

Профессиональные стандарты подготовки кадров необходимо разрабатывать непосредственно с участием широкого круга педагогической общественности с привлечением ведущих международных экспертов в области РРД. Содержательной доминантой должно стать компетентностное обучение как ключевой фактор трансформации модели подготовки, профессионального развития и оценки деятельности педагога дошкольного образования.

Рекомендуется обозначить ожидаемые результаты - что должен знать, понимать и/или уметь будущий специалист по завершению цикла обучения или педагог на различных этапах трудовой деятельности.

Внедрение международных принципов РРД требует высокого уровня профессионализма дошкольных педагогов с учетом возрастной периодизации детей младшего возраста (потребность во взаимодействии и общении со взрослым в 2-3 месяца, познавательное общение в 3-10 месяцев, вербальное/невербальное в 10 месяцев - 1,5 года, игровое и деловое общение в 1,5-3 года).

Педагогическое мастерство воспитателей и методистов дошкольных организаций основано на принципах активного взаимодействия с ребенком и родителем, умение оценивать эволюцию ребенка (регулярно информировать родителей и медицинский персонал об интеллектуальном и психофизиологическом процессе, изменениях в здоровье и питании ребенка) (табл.2).

Таблица 2. Базовая компетентность дошкольного педагога

Дошкольный педагог	Содержание компетентности
	Умение видеть и позитивно взаимодействовать с каждым ребенком
	Проектировать и осуществлять профессиональное самообразование и работу с родителями
	Строить образовательный процесс, ориентированный на достижение целей, индикаторов и показателей раннего развития ребенка
	Устанавливать взаимодействие с другими субъектами образовательного процесса - партнерами ясли-сада и сообществом
	Создавать и использовать в педагогических целях образовательную среду (пространство учреждения)

Такая парадигма профессиональных стандартов позволит установить четкие принципы построения карьеры педагога дошкольной организации и новые общепризнанные критерии эффективности педагогического труда.

В развитых странах оценка эффективности и соответствия стандартам предоставляемых услуг проводится через измерение и диагностику деятельности педагога дошкольного образования. Эффективные системы

контроля качества образовательных услуг Сингапура, Гонконга, Великобритании и Финляндии позволяют не только выявить слабые зоны, но и выработать механизмы по определению ответственности педагогов за результаты своей работы.

В этой связи необходима координация всех заинтересованных сторон, в том числе и разработчиков профессиональных стандартов, программ педагогической подготовки и органов, осуществляющих мониторинг и оценку деятельности дошкольных организаций.

При проведении аттестации дошкольных организаций необходимо использование новых диагностических измерителей профессиональной компетентности педагога. Инструктивные материалы должны содержать методику анализа полученных результатов диагностических процедур.

Успешная реализация программ раннего развития требует от дошкольных педагогов также командной деятельности и корпоративной ответственности за достижение результатов и показателей раннего развития детей. Для индивидуальной работы с ребенком в коррекционных группах необходима согласованность действий воспитателя (работает с малышом в группе), логопеда (проводит коррекционную работу), инструктора по физкультуре, педагога - психолога. Совместная работа специалистов позволит разработать эффективный индивидуальный маршрут развития ребенка, определить степень участия и ответственности каждого специалиста.

В работе педагога должны оптимально сочетаться современные позитивные формы, методы, средства раннего образования, при которых развивается личность каждого ребенка с участием родителей и семьи.

Целесообразным предоставляется также рассмотреть разработку новых подходов к повышению квалификации педагогов дошкольного образования. Это потребует разработки и внедрения уровневых программ повышения квалификации педагогов системы дошкольного воспитания и обучения в аспекте внедрения РРД.

В международной практике сертификация педагогов связана не только с системой повышения квалификации. Профессиональному развитию и повышению педагогического мастерства способствуют независимые неправительственные профессиональные ассоциации с участием практиков, ученых и работодателей.

Реализацию уровневых программ рекомендуется рассмотреть с системой оплаты труда и доплат сертифицированным методистам и воспитателям дошкольных организаций с учетом осознанной внутренней мотивации к повышению своего педагогического мастерства и квалификации.

Статус и престиж

Ежегодно проходные баллы на дошкольные специальности самые низкие среди педагогических специальностей. Результаты полевых исследований в Атырауской области показали, что из 4 тысяч выпускников школ 2013 - 2014 учебного года пожелали выбрать профессию учителя только 400 детей со средним уровнем успеваемости в школе. При этом ни один выпускник не изъявил желание выбрать специальность педагога дошкольного образования. Из 149 претендентов на знак «Алтын белгі» ни один не проявил интереса к педагогической сфере.

В этой связи представляется целесообразным усиление ранней профориентационной работы среди школьников. В международной практике накоплен большой опыт профильного обучения в старших классах средней школы. В Швеции воспитатели и няни имеют возможность получить базовые знания по возрастной психологии и уходу за детьми в средней школе. В университетах Сингапура во время учебы студентам педагогических специальностей оказывается достаточно высокая стипендиальная поддержка.

Мощной поддержкой для молодых педагогов дошкольных организаций могут стать профессиональные сообщества. Во многих странах мира педагоги принимают активное участие в деятельности нескольких профессиональных ассоциаций.

Педагогический состав дошкольных организаций Казахстана предельно феминизирован. Численность мужчин среди педагогического корпуса составляет лишь 0,1%, по причине низкой заработной платы.

В международной практике установлены законодательные нормативы соблюдения принципов гендерного паритета. В каждой дошкольной организации Норвегии 20% персонала дошкольных организаций составляют молодые мужчины. В Швеции требуется участие в учебно-воспитательном процессе в детских садах и школах не менее 40% мужчин-педагогов.

Численность мужчин-воспитателей в Японии составляет не менее 25% от всего штата персонала. В США в каждой группе должен быть как минимум один воспитатель-мужчина.

С учетом опыта других стран по преодолению феминизации педагогического процесса дошкольных организаций рекомендуется разработка и проведение информационной кампании популяризации среди населения профессии воспитателя детского сада.

Повышение престижа профессии педагога дошкольной организации также требует широкого информационного освещения в СМИ. Актуальным представляется пропаганда семейных традиций педагогических династий и трансляция опыта ведущих воспитателей-профессионалов.

Педагогическим сообществом также предлагается рассмотреть возможность учреждения профессионального праздника - Дня дошкольного работника Казахстана. День дошкольного работника как профессионального праздника получил поддержку в таких странах как Франция, США, Мексика и Бразилия. В Российской Федерации День дошкольного работника отмечается 27 сентября на протяжении 10 лет.

Кроме того, необходимо консолидированное взаимодействие педагогической и гражданской общественности, неправительственных организаций и СМИ. Корреляция между профессионализмом дошкольных педагогов и качеством услуг, предоставляемых дошкольными организациями, несомненна. Профессиональные качества педагогов и специалистов задают стартовые возможности развития детей раннего возраста. Система образования без успешных, мотивированных дошкольных педагогов несовершенна, как неконкурентоспособна страна без эффективной системы образования.

Статус и престиж дошкольных педагогов, их социальная поддержка и мотивация, наличие целенаправленных профессиональных стандартов, преемственных образовательных программ подготовки и повышения квалификации кадров, методологическое сопровождение деятельности дошкольных организаций позволяют обеспечить высокий уровень интеллектуальной подготовленности детей раннего возраста как фактор успешности на других этапах жизненного цикла человека.

4. ИНФРАСТРУКТУРА

На сегодняшний день в Казахстане совместно с реализацией целей по достижению охвата, назрела необходимость качественного пересмотра стандартов, предъявляемых к инфраструктуре и архитектуре дошкольных организаций, с учетом пребывания детей от рождения до трех лет.

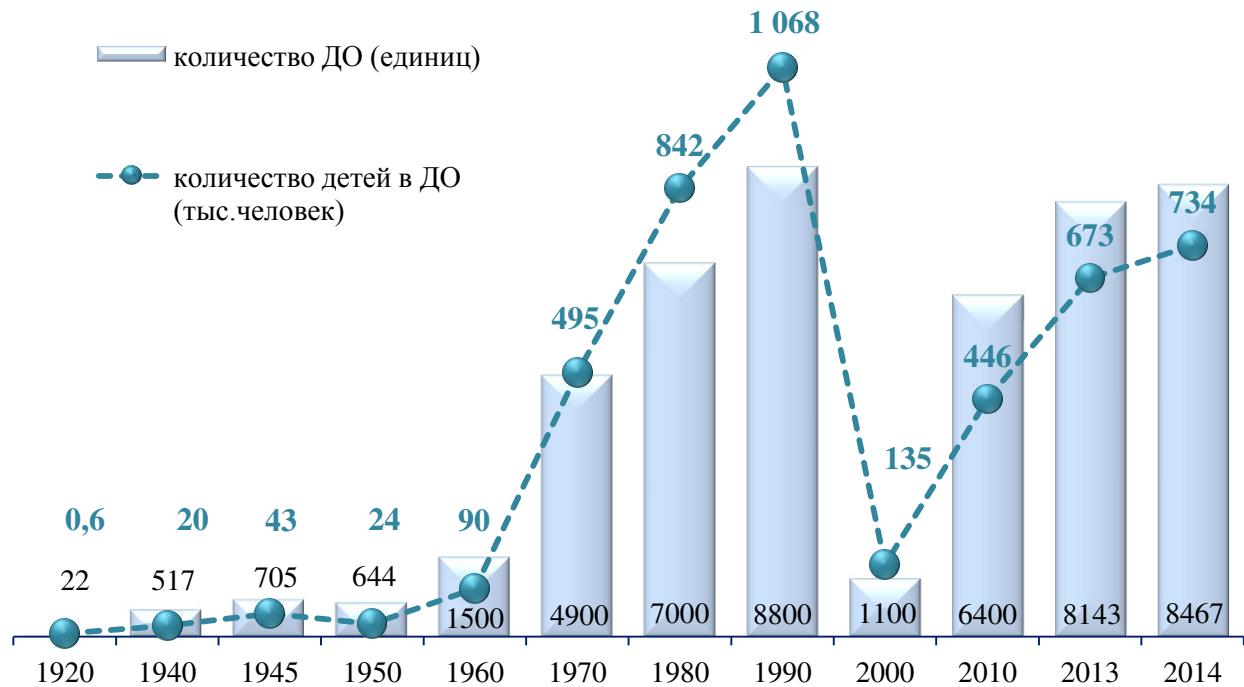
В мировой практике особое внимание акцентируется на влиянии инфраструктуры и окружающей среды на ментальное и физическое развитие детей.

Ретроспективный анализ позволяет поэтапно проследить процесс становления дошкольных организаций в Казахстане от первой детской площадки на 300 мест в городе Верном (1917 год), развитием сети в сельской местности (1920-ые годы), распространением образцовых и «массовых» учреждений, предназначенных для детей раннего возраста (1930-ые годы), созданием оздоровительных и санаторных учреждений в сложных условиях военного времени для укрепления здоровья детей (1940-ые годы).

Активное строительство типовых детских садов на 140 и 280 мест в 50-ые годы XX века связано с трудовой миграцией в период освоения целины. С 1980-х годов прорабатываются проектные решения и вопросы оптимального оснащения и улучшения материально-технической базы дошкольных учреждений. В 1990-х годах значительно сокращена сеть дошкольных учреждений, часть которых была приватизирована и использована под другие цели.

Рост экономических и демографических показателей с начала 2000 года способствовал развитию социальной сферы. Предприняты меры по сокращению дефицита мест через развитие различных видов дошкольных организаций, в том числе государственно-частного партнерства. Интенсивному развитию сети способствовала реализация программы по обеспечению детей дошкольным воспитанием и обучением «Балапан», интегрированная в настоящее время в Государственную программу развития образования Республики Казахстан до 2020 года (рис.1).

Рисунок 1. Казахстан: сеть и контингент дошкольных организаций образования

Система дошкольного образования республики включает различные типы дошкольных организаций, в том числе детский сад, ясли-сад, семейный ясли-сад, санаторный ясли-сад, комплекс «школа-детский сад», а также дошкольные мини-центры с полным и неполным днем пребывания детей.

В Казахстане санитарно-эпидемиологические требования к объектам дошкольного и среднего образования, нормы их оснащения оборудованием и мебелью регулируются единым нормативным правовым актом. При этом строительные нормативы и правила, предъявляемые к объектам дошкольного образования, обозначены в отдельном документе. Предпринимаются меры по оптимизации пространства, в том числе увеличены нормативы численности мест в дошкольных организациях (от 350 до 500) и установлен показатель доли групп до 3-лет (не более 25%) (Приказ Комитета по делам строительства и жилищно-коммунального хозяйства МПР РК от 7 апреля 2014 года № 130-НҚ «О внесении изменений в нормативно-технические документы (с изменениями от 11.07.2014 г.)».

Законодательная база многих стран мира также устанавливает минимальные требования к объектам дошкольного образования. В странах ОЭСР показатели пространства внутри здания на ребенка

в среднем составляют $2,9\text{м}^2$ для детских садов/предшкольных классов и $3,6\text{м}^2$ - для центров по уходу за детьми. Расчет площади вне здания установлен в 7 м^2 для детских садов и $8,9\text{ м}^2$ для центров по уходу за детьми (ОЭСР, 2012).

В Казахстане установленные требования к групповой (игровой) площади ($2,5\text{м}^2$ на 1 ребенка в ясельной и $2,0\text{ м}^2$ - в дошкольной группе) и к спальням комнатам ($1,8\text{м}^2$ на 1 ребенка в ясельной и не менее 2м^2 - в дошкольной группе) соответствуют средним показателям стран ОЭСР. При этом нормативы Казахстана не предполагают разграничение требований к отдельным объектам, предусматривающим условия для РРД.

Результаты международных исследований также свидетельствуют о необходимости модернизации условий пребывания детей раннего возраста в дошкольных организациях (дизайн, функциональные зоны, соотношение показателя персонал – ребенок и др.) как факторов, влияющих на творческие навыки, поведение и культурные интересы ребенка (Dearing, E., K. McCartney, B.A. Taylor, 2009).

Методика расчета стандартов групповых помещений на ребенка в штате Мериленд США учитывает не только общую площадь, но и занимаемое пространство немобильной мебели и оборудования.

Стандарты площадей дошкольных учреждений Японии являются примером рационального использования пространственных ресурсов. Показатели площади помещения на одного ребенка разграничены по возрастным категориям детей раннего возраста (от 0 до 1 года - $1,95\text{ м}^2$ и $1,65\text{м}^2$ - для детей старше 1-го года).

Опыт оптимального использования пространства детского сада «Mother-Duck» архитектурного бюро «Context-Architects» Новой Зеландии также является примечательным в части применения норм к оснащению групповых площадок. К примеру, теневые навесы интегрированы в часть здания с выходом на внутреннюю игровую площадку. Мобильные разборно-сборные, прозрачные панели позволяют трансформировать пространство и защищать детей от солнца, ветра и осадков (рис. 2). Тогда как в Казахстане установленные требования к функциональным зонам не предусматривают рациональное использование земельных участков объекта.

Рисунок 2. Новая Зеландия: детский сад «Mother-Duck»

Сегодня проектирование зданий дошкольных учреждений в стране учитывает лишь такие факторы, как потребность в сети и природно-климатические условия. При этом отсутствует система учета прогнозных демографических показателей как в целом по стране, так и по населенным пунктам. Имеются региональные различия в возможности предоставления услуг присмотра, ухода и развития детей от 1 до 3 лет в зависимости от показателя охвата детей от 3 до 6 лет.

Результаты социологических исследований также свидетельствуют о высоком спросе населения страны на услуги по уходу и раннему воспитанию детей в условиях институционализированной среды. Так, 86% опрошенных родителей, имеющих детей до 3 лет, желают получать услуги РРД в ясельных группах по достижению ребенком 1 года. При этом воспитывать детей от рождения до 1 года в системе дошкольных учреждений родители считают преждевременным в связи с отсутствием специальной среды (помещений и оборудования, квалифицированных педагогических и медицинских кадров).

В этой связи актуальным являются проектные решения зданий детских садов с учетом адаптации обучающей среды под новые учебные планы и методики для РРД. Требуют пересмотра архитектурно-планировочные структуры дошкольных учреждений с учетом продиктованных временем инновационных форм работы с детьми, в том числе и технологий воспитания детей раннего возраста.

В странах ОЭСР колористка закрепляется в качестве стандарта и необходимого условия в разработке проекта современной архитектуры дошкольных учреждений. Согласно данному условию фасады и интерьеры зданий должны быть яркими для стимулирования развития фантазии и воображения детей.

Поэтому внедрение принципа «среда – третий учитель» предусматривает пространственную среду активного познания мира детьми раннего возраста. Развитию идентификационных функций также способствуют инновационные элементы педагогики в архитектуре, интегрированные в дизайн фасада и интерьера. Наряду с открытыми пространствами для групповых занятий возможно предусмотреть и индивидуальные зоны отыха, чтения и уединения (рис.3).

Рисунок 3. Архитектура в педагогике

В целях максимально эффективного использования пространства предлагается разработка проектов детских дошкольных учреждений, предусматривающих замену сложных систем коридоров на многофункциональные пространства открытой конфигурации.

Использование таких конструкций в качестве познавательного пространства и места проведения культурно-развивающих мероприятий подчеркивается экспертами ОЭСР и Всемирного банка. Кластеры игровых комнат, которые трансформируются в разнообразную и богатую

образовательную среду, способствуют активности и самообучению детей. Использование мобильной детской мебели также способствует трансформации пространства (рис.4).

Рисунок 4. Трансформация пространства

Нормативами в практике регламентируются параметры учебных столовиков и стульев в зависимости от возрастных групп. Вместе с тем рекомендуется использование «растущей мебели» согласно физиологическим потребностям детей, которая позволяет оптимизировать расходы закупа разновозрастного оснащения дошкольных учреждений.

Дошкольные учреждения Японии внедряют технические решения развивающей среды для детей с максимальным использованием возможностей здания. Строительные нормы предусматривают использование мансардных этажей в качестве специализированных помещений. Дети имеют возможность не только играть, но и практиковать физические навыки (скольжение, балансируя, хваткость рук и ловкость). Проект «Pixy Hall» японской фирмы «Moriyuki Ochiai Architects» помимо стандартных групповых помещений предлагает многофункциональное пространство с оборудованием для привития детям дошкольного возраста навыков общения, творчества и самовыражения. Современные проектные решения объектов дошкольных учреждений развитых стран ОЭСР учитывают аспекты безопасной среды (экологически чистые материалы, покрытие игровых площадок и др.) (рис. 5).

Рисунок 5. Технические решения развивающей среды

Особое внимание при создании условий ухода и воспитания детей раннего возраста в дошкольных учреждениях уделяется аспектам экологичности и экономичности, бережного отношения к природным ресурсам. Детский сад для разновозрастных детей «Экополис плаза» (Мадрид, Испания, 2010), спроектированный в рамках программы «Энергоэффективный детский сад и новое общественное пространство», предполагает формирование у детей дошкольного возраста экологического сознания и создание лучшей среды воспитания и обучения во взаимодействии с природой. Признание среди международных экспертов получил «Эффект биофилии» - воссоздание в помещении детского сада специальной среды с интегрированными элементами природы (Lidwell, Holden, Butler, 2010) (рис. 6).

Рисунок 6. Детский сад, ориентированный на экологию

В ряде стран ОЭСР разработаны специальные требования рационального использования энергоресурсов объектов дошкольных учреждений. В Казахстане в соответствии с Законом РК

«Об энергосбережении и повышении энергоэффективности» в проектах строительства объектов, в том числе и образования, также предусматривается обязательное использование энергосберегающих материалов. При этом использование в ряде регионов страны автономных отопительных систем на дизельном топливе, блочные типовые детские сады также являются ресурсно-затратными для дошкольных организаций.

В международной практике приняты специальные методики оценки среды развития детей раннего возраста, в том числе и детей ясельного возраста (ITERS-R). Уникальность данных рейтинговых шкал в их методологии. Основными параметрами являются особенности функциональных зон с учетом факторов развивающей среды, в том числе познавательных, творческих и языковых навыков.

Тем самым организация услуг РРД требует оснащения дошкольных учреждений соответствующим оборудованием безопасного и комфортного пребывания. В Казахстане нормативные требования оснащения оборудованием дошкольных организаций не предусматривают перечень оборудования для ухода и развития детей от рождения до 1 года. При этом результаты исследований свидетельствуют о важности формирования уже в первые годы жизни ребенка ментальной активности. Значительная роль отводится развитию сенсорно-тактильного опыта ребенка в 2,5 - 6 месяцев через объемные разноцветные игрушки с различными звуковыми и цветовыми эффектами над кроватками или манежами.

Ясельные группы в дошкольных организациях, назначением которых является уход и развитие детей до 1 года, должны оснащаться манежами индивидуального и группового пользования. Специалисты рекомендуют использовать различные виды манежей с определенными параметрами в возрастных периодах от 6 месяцев до 1 года.

Группы для детей раннего возраста должны комплектоваться специальными столами для проведения массажа и гимнастики, мостиками с перилами и горками с возрастными параметрами ската. Рекомендуемые материалы оборудования - древесина или пластмасса. По достижению ребенком возраста 1 года возникает необходимость в специальной лесенке-стремянке (рис.7).

Рисунок 7. Оборудование в ясельных группах

Правильно подобранное оборудование совместно с методическим комплексом должны учитывать физиологически оправданную нагрузку, удовлетворяющую естественную потребность в движении детей (лазание, подпрыгивание и перешагивание).

Действующие санитарные нормы мебели спальных комнат дошкольных организаций не предусматривают дифференциацию параметров стационарных кроватей для детей от рождения до 6 месяцев и от 6-ти до 1 года с конкретными параметрами безопасности. Санитарными правилами предусмотрены требования только к спальной мебели для детей до 3-х лет (120x60) и 3 - 7 лет (140x60).

В странах ОЭСР при разработке проектных решений объектов дошкольного образования, в том числе и создании условий для ухода и воспитания детей раннего возраста, преобладают принципы мобильности и рационального здоровьесбережения. В целях эффективного использования пространства в детских садах и центрах по уходу за ребенком активно используются мобильные кровати. При этом жесткая регламентация параметров и стандартов мебели спальных комнат не является приоритетом (рис.8).

Рисунок 8. Оборудование спальных комнат

Таким образом, в Казахстане для создания среды, ориентированной на уход и развитие детей от 0 до 3-х лет, актуальной является модернизация инфраструктуры дошкольных учреждений с учетом современных принципов РЭБЭК (Развивающая среда, Эффективное пространство, Безопасность, Энергосбережение и Колористика). Реализация данных принципов потребует решения следующих задач:

- возможность мобильной трансформации и многофункциональность помещений с максимальным коэффициентом полезного использования пространства,
- адаптация функциональных зон с учетом инновационных методических комплексов для детей раннего возраста,
- модернизация стандартов безопасной среды как на территории объектов, так и за их пределами,
- проектирование экоориентированных и энергосберегающих зданий,
- применение основ колористики как фактора развития творческих способностей детей,
- использование мобильной мебели и оборудования.

В целом модернизация инфраструктуры дошкольных учреждений в контексте внедрения принципов развития детей раннего возраста должна осуществляться комплексно - с участием специалистов сферы архитектурного планирования и строительства, здравоохранения и образования.

Тем самым в Казахстане будет реализована одна из предлагаемых в докладе «Мир, пригодный для жизни детей, в период после 2015 года» рабочей группы Генеральной Ассамблеи ООН по целям устойчивого развития задач - «строить и обновлять учебные заведения с учетом интересов детей и обеспечивать эффективную развивающую среду». В перспективе, создание условий благоприятной развивающей среды для детей раннего возраста позволит Казахстану выполнить принятые обязательства по достижению Целей развития тысячелетия.

5. ПРАВОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ

В мировой практике сформирована достаточно масштабная законодательная база, регулирующая вопросы создания необходимых условий для развития детей раннего возраста. Это объясняется значимой ролью подрастающего поколения в гарантировании жизнеспособности общества и прогнозировании его будущего развития.

ЮНЕСКО определяет дошкольное воспитание и обучение детей младшего возраста как действия, которые способствуют росту, развитию и обучению детей, включая аспекты их здоровья, питания и гигиены.

Традиционно создание условий РРД находится в компетенции социальных служб, органов здравоохранения, сферы образования. Уход за детьми в соответствии с пожеланиями родителей предусмотрен в тех странах, где дошкольное воспитание находится в ведении Министерства социального обеспечения или здравоохранения. Взаимосогласованные действия государственных органов здравоохранения и образования в создании условий РРД обозначены в правоприменительной практике зарубежных стран (табл.1).

Таблица 1. Уполномоченные ведомства по вопросам РРД

Страна	Возраст	Уполномоченные ведомства на центральном уровне
Германия	0-5	Федеральное министерство по делам семьи, пожилых граждан, женщин и молодежи
Новая Зеландия	0-4	Департамент здравоохранения и детства
	4-6	Департамент образования и науки
Италия	0-3	Министерство труда и социальной политики, Департамент семейной политики при резиденции Совета министров
	3-6	Министерство образования, университетов и научных исследований
Корея	0-6	Министерство гендерного равенства и института семьи
	3-6	Министерство образования и развития человеческих ресурсов
Нидерланды	0-4	Министерство социального обеспечения
	4-6	Министерство образования, культуры и науки
Финляндия	0-6	Министерство культуры и образования

Франция	0-3	Министерство социального обеспечения и здравоохранения
	3-6	Министерство национального образования
Япония	0-6	Министерство здравоохранения, труда и социального обеспечения
	3-6	Министерство образования, культуры, спорта, науки и технологий

Источник: Сообщество ОЭСР по раннему воспитанию и обучению (2013). Исследование по мониторингу качества раннего обучения и развития

Как показывают многочисленные исследования в разных странах мира (Картал, 2007; Херлинг, 2006), вклад в раннее развитие детей наиболее результативен с точки зрения долгосрочных социальных и образовательных эффектов.

В Австралии Национальная стратегия раннего развития и ухода за детьми - Инвестируя в раннее развитие (Investing in the Early Years - A National Early Childhood Development Strategy, 2009) основана на принципах всестороннего развития ребенка, патроната от внутриутробного развития до 8 лет, поддержки детей для сокращения социального неравенства, снижения рисков развития ребенка, включения услуг неправительственных организаций, уважения различий среди детей.

Законодательные инициативы для специалистов в сфере раннего развития (Early Childhood Workforce Initiatives) содержат серию программ финансирования, социальной поддержки, подготовки и переподготовки педагогических кадров по уходу за детьми в возрасте от рождения до трех лет. Методическим ресурсом для педагогов является «Математическая грамотность и чтение в период раннего развития: формирование хорошей практики» (The Early Childhood Literacy and Numeracy: Building Good Practice).

Национальная основа обеспечения качества раннего обучения и воспитания ребенка (National Quality Framework for Early Childhood Education and Care – NQF, 2012) регламентирует стандарты соотношения количества воспитателей и детей, квалификационные требования к персоналу, рейтинг провайдеров, позволяющий родителям получать достоверную информацию о качестве предоставляемых услуг.

Национальное партнерское соглашение о всеобщем доступе к раннему образованию (National Partnership Agreement on Universal Access to Early

Childhood Education, 2013) между Правительством, штатами и территориями Австралии направлено на обеспечение детей из социально-уязвимых семей программами РРД с учетом потребностей родительской общественности.

Закон «Об основном образовании» (Basic Education Act) Финляндии определяет основные принципы системы образования, в том числе дошкольного, как составной части сектора раннего развития. Обязанности родителей и поддержка гражданским сообществом детей, нуждающихся в раннем уходе и присмотре, обозначены в Резолюции правительства по определению национальной политики в дошкольном образовании (Finland's government Resolution Concerning National ECEC Policy).

Закон «Об уходе за ребенком» (The Act on Children's Day Care) определяет порядок зачисления детей в дошкольные образовательные учреждения и ответственность местных органов власти в оказании качественных услуг РРД. Тематическое содержание и формы организации работы с детьми обозначены в Национальной учебной программе раннего развития и ухода (The National Curriculum Framework for Early Childhood Education and Care in Finland, 2003).

Принцип «Ребенок в центре внимания» является одним из приоритетов государственной политики Сингапура. Концепция аккредитации дошкольных организаций (The Singapore Pre-school Accreditation Framework, SPARK, 2010) нацелена на поощрение поставщиков дошкольного образования в их стремлении к большему совершенству всестороннего развития детей. Ранний уход за детьми регулируется такими основными законодательными документами, как «Акт по уходу за детьми» (The Child Care Centres Act) и «Нормы для центров по уходу за детьми» (Child Care Centre Regulations). Основы РРД заложены в национальном образовательном стандарте «Воспитание детей раннего возраста: основы учебной программы для детских садов» (Nurturing Early learners: A curriculum Framework for kindergartens).

Сектор раннего развития и ухода за детьми не регламентируется отдельной законодательной базой, сегментарно включаясь в акты по дошкольному образованию, в Италии, Норвегии, Исландии, Словении, Швеции и Венгрии.

Основные положения и принципы международных актов, в том числе Конвенции о правах ребенка и Декларации прав ребенка, отражены

в правоприменительной практике Казахстана. Конституционные права детей на охрану здоровья и социальную поддержку, образование регулируются на законодательном уровне (табл. 2).

Таблица 2. Законодательная база РК, регулирующая вопросы РРД

Наименование документа	Дата вступления в силу
Конституция Республики Казахстан	30 августа 1995 года
Закон Республики Казахстан «Об образовании»	16 мая 2014 года
Закон Республики Казахстан «О правах ребенка»	8 августа 2002 года
Закон Республики Казахстан «О языках в Республике Казахстан»	11 июля 1997 года
Закон Республики Казахстан «О социальной и медико-педагогической коррекционной поддержке детей с ограниченными возможностями»	11 июля 2002 года
Кодекс Республики Казахстан «О здоровье народа и системе здравоохранения»	18 сентября 2009 года
Закон Республики Казахстан «О государственных пособиях семьям, имеющим детей»	28 июня 2005 года
Кодекс Республики Казахстан «О браке (супружестве) и семье»	26 декабря 2011 года
Государственная программа развития здравоохранения Республики Казахстан "Саламатты Қазақстан" на 2011 - 2015 годы	29 ноября 2010 года
Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы	7 декабря 2010 года
Государственный общеобязательный стандарт дошкольного воспитания и обучения	23 августа 2012 года
Концепция социального развития Республики Казахстан до 2030 года	24 апреля 2014 года

Государственная программа развития здравоохранения Республики Казахстан «Саламатты Қазақстан» на 2011 - 2015 годы обозначила приоритетным направлением - совершенствование перинатальной медицины, скрининговых программ, антенатального ухода и наблюдения за детьми раннего возраста. Виды социальных выплат и пособий на ребенка гарантированы Законом Республики Казахстан «О государственных пособиях семьям, имеющим детей».

Закон Республики Казахстан «Об образовании» предусматривает дошкольное воспитание детей до шести лет (семи) лет в семье или только с 1 года до достижения школьного возраста в дошкольных организациях. Понятийный аппарат действующего законодательства не включает определение «раннее развитие детей».

Полный охват детей от 3 до 6 лет дошкольным воспитанием и обучением к 2020 году является целевым индикатором Государственной программы развития образования Республики Казахстан на 2011 - 2020 годы. При этом данный документ не предусматривает показатели охвата дошкольными организациями детей от рождения до 3 лет.

Таким образом, анализ лучшей практики зарубежных стран и национального законодательства свидетельствует о необходимости совершенствования нормативной базы в части создания условий РРД в Казахстане.

В целях обеспечения эффективного взаимодействия заинтересованных сторон в реализации задач РРД возможна разработка Межотраслевого нормативного правового документа. Комплексное сопровождение РРД предполагает внедрение современных здоровьесберегающих технологий, предоставление квалифицированной медицинской, социальной, психологической и педагогической помощи, обеспечение равных возможностей для детей, нуждающихся в особой заботе государства, бизнес-сообщества и общественных организаций.

Тем самым с учетом накопленного опыта в системе дошкольного воспитания и обучения будут приняты дополнительные меры удовлетворения социального заказа семьи, школы и общества в развитии детей раннего возраста.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В предверии выработки новых показателей устойчивого развития стран мира на период после 2015 года Концептуальные основы представляют собой практическую реализацию ключевых аспектов раннего развития детей.

«На жизненный потенциал влияют инвестиции, сделанные на предыдущих этапах жизни. Задержка развития в раннем детстве может серьезно сказаться на протяжении последующей жизни человека, в том числе на шансах закрепиться на работе, неуверенности, связанной с взрослением, и передаче уязвимости из поколения в поколение» (Доклад о человеческом развитии «Обеспечение устойчивого прогресса человечества: Уменьшение уязвимости и формирование жизнестойкости», 2014).

Обеспечение конституционных прав человека на охрану здоровья и доступа к качественным образовательным услугам в течение всей жизни требует генерирования действий государственного сектора и гражданского сообщества.

Анализ лучшей международной практики с учетом казахстанских реалий, ключевых аспектов РРД позволяет пересмотреть законодательные положения раннего развития детей. Согласно прогнозной базе ООН в Казахстане к 2030 году численность детей в возрасте от 0 - до 4-х лет составит 1 365 тысяч человек. Это практически эквивалентно прогнозу 2015 года - 1 631 тысяч детей. Увеличивается спрос населения на услуги РРД и межведомственной координации структур здравоохранения и образования.

Тем самым необходимо эффективное взаимодействие государственных органов, неправительственных организаций и родительской общественности. Рекомендуется пересмотреть действующие положения политики в сфере образования, здравоохранения и социальной защиты, гармонизировать их и выработать консолидированную политику развития детей раннего возраста.

Концептуальные основы раннего развития детей в Республике Казахстан станут платформой объединения взаимосогласованных коллективных действий в реализации социальной стратегии жизнеспособности общества и будущего его развития.

БИБЛИОГРАФИЯ

Конституция Республики Казахстан, 1995

Кодекс Республики Казахстан от 18 сентября 2009 года № 193-IV
«О здоровье народа и системе здравоохранения»

Указ Президента Республики Казахстан от 7 декабря 2010 года № 1118
«Об утверждении Государственной программы развития образования
Республики Казахстан на 2011 - 2020 годы»

Указ Президента Республики Казахстан от 29 ноября 2010 года № 1113
«Об утверждении Государственной программы развития здравоохранения
Республики Казахстан «Саламатты Қазақстан» на 2011 - 2015 годы»

Указ Президента Республики Казахстан от 17 января 2014 года № 732
«О Концепции по вхождению Казахстана в число 30 самых развитых
государств мира»

Закон Республики Казахстан «Об образовании» от 27 июля 2007 года
№ 319-III

Закон Республики Казахстан от 8 августа 2002 года № 345-II «О правах
ребенка»

Закон Республики Казахстан от 14 февраля 2012 года № 554-IV
«О ратификации Конвенции о пересмотре Конвенции (пересмотренной)
1952 года об охране материнства»

Закон Республики Казахстан от 11 июля 2002 года № 343-II «О социальной
и медико-педагогической коррекционной поддержке детей с ограниченными
возможностями»

Постановление Правительства Республики Казахстан от 23 августа 2012 года
№ 1080 «Об утверждении Государственных общеобязательных стандартов
образования соответствующих уровней образования»

Постановление Правительства Республики Казахстан от 9 июня 2014 года
№ 633 «Об утверждении стандартов государственных услуг в сфере
дошкольного и среднего образования»

Постановление Правительства Республики Казахстан от 17 мая 2013 года №499 «Об утверждении Типовых правил деятельности организаций образования соответствующих типов, в том числе Типовых правил организаций образования, реализующих дополнительные образовательные программы для детей»

Постановление Правительства Республики Казахстан от 30 декабря 2011 года № 1684 «Об утверждении Санитарных правил «Санитарно-эпидемиологические требования к объектам воспитания и образования детей и подростков»

Постановление Правительства Республики Казахстан от 23 мая 2014 года №538 «Об утверждении стандартов государственных услуг, оказываемых Министерством образования и науки Республики Казахстан, местными исполнительными органами в сфере дошкольного и среднего образования

Постановление Правительства Республики Казахстан от 24 апреля 2014 года № 396 «Об утверждении Концепции социального развития Республики Казахстан до 2030 года и Плана социальной модернизации на период до 2016 года»

Приказ МОН РК от 4 октября 2007 года № 470 «Об утверждении Правил о порядке ведения централизованного учета детей с ограниченными возможностями в развитии»

Приказ МОН РК от 4 июля 2013 года № 258 «Об утверждении типовых правил деятельности видов специальных организаций образования для детей с ограниченными возможностями в развитии»

Национальный доклад о состоянии и развитии системы образования Республики Казахстан, 2014

Декларация прав ребёнка. Принята резолюцией 1386 (XIV) Генеральной Ассамблеи ООН 1959

Международный стандарт классификации образования (МСКО), ЮНЕСКО 2011

Диагностика раннего развития по шкалам Н. Бейли, WordPress 2014.
http://neurocorrection.com.ua/diagnostika_rannego_razvitiya_bayley/

Конвенция о правах ребенка. Принята резолюцией 44/25 Генеральной Ассамблеи ООН 1989

Масару Ибука «После трех уже поздно» (пер. с англ.-Н. Перова).
М.: Альпина нон-фикшн, 2011

ОЭСР (2014). Тренды в области неравенства доходов и его влияние на экономический рост

Положение детей в мире: дети с ограниченными возможностями, ЮНИСЕФ 2013

Доклад о человеческом развитии «Обеспечение устойчивого прогресса человечества: уменьшение уязвимости и формирование жизнестойкости», ПРООН 2014

Эмили Варгас-Барон (Emily Vargas-Baron) «Планирование политики в области развития детей раннего возраста: Практическое руководство», ЮНЕСКО 2006

U.S. Department of Health and Human Services. (2007). Head Start Act as amended 42 USC 9801 et. seq.

Australian Government. Department of Education and Training. Early Childhood Workforce Initiatives. <http://education.gov.au/early-years-workforce-strategy>

Australian Government. Department of Education and Training. National Quality Framework for Early Childhood Education and Care. <https://www.education.gov.au/national-quality-framework-early-childhood-education-and-care>

Brochures of the Ministry of Social Affairs and Health 2004:14. The National Curriculum Framework for Early Childhood Education and Care in Finland. http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=28707&name=DLFE-4196.pdf&title=Early_Childhood_Education_and_Care_in_Finland_en.pdf

Cabrera, D., Cotosi, L. (2010). "The World at our Fingertips." *Scientific American Mind*, Vol. 21(4), pp. 49-55

Calder, P. (1996). Methodological reflections on using the Early Childhood Environment Rating Scale as a measure to make cross-national evaluations of quality. *Early Childhood Development and Care*, Vol. 126, pp. 27-37

Canadian council on learning (CCL) (2006). "Why is high - quality child care essential? The link between quality child care and early learning", *Lessons in learning*, CCL, Ottawa

Center on developing child, Harvard University http://developingchild.harvard.edu/library/inbrief_the_science_of_early_childhood1/

Center on developing child, Harvard University http://developingchild.harvard.edu/index.php/download_file/-/view/76/

Childhood Resource and Research Unit (2004). "Quality targets in services for young children" working document for the quality by design project, Toronto

Code of state regulation 30-62.082: Physical Requirements of group day care homes and day care centers (Missouri State Government)

Commonwealth of Australia (2009). *Investing in the Early Years - A National Early Childhood Development Strategy*. An initiative of the Council of Australian Governments

Cooper, J., Rachel, A. & Vick, M. (2009). *Social-emotional Development in Early Childhood: What Every Policymaker Should Know*. NCCP

Corel, J. (1975). *The postnatal development of the human cerebral cortex*. Cambridge, MA: Harvard University Press

Council of Australian Governments (2013). *National Partnership Agreement on Universal Access to Early Childhood Education*. http://www.federalfinancialrelations.gov.au/content/npa/education/early_childhood/national_partnership.pdf

Dearing, E., McCartney K., Taylor B. (2009). "Does Higher quality Early child care promote low-income children math and reading achievement in middle childhood", Child development, Vol.80, No.5. pp. 1329-1349

Dombrowski, S., Timmer, S., Blacker, D., Urquiza, A. (2005). A positive behavioural intervention for toddlers: Parent-Child Attunement Therapy. Child Abuse Review, Vol.14, pp. 132-151.

Evans, J. (2006/7). Strong foundations: early childhood care and education Parenting programmes: an important ECD intervention strategy. Background paper prepared for the Education for All Global Monitoring Report

Eyberg, S., Robinson, E. (1982). Parent-child interaction training: effects on family functioning. Journal of Clinical Child Psychology, Vol. 11, pp. 130 – 137. Facilities: new construction and renovation guidance (the New Jersey Department of Education)

Finland (1998). Basic Education Act 628/1998. <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1998/en19980628.pdf>

Goldin-Meadow, S. (2010). Hands in the Air. Scientific American Mind, Vol. 21(4), pp. 49-55.

Grierson, H. (2000). Early Childhood Education and Care Policy in Finland. Background report prepared for the OECD Thematic Review of Early Childhood Education and Care Policy <http://www.oecd.org/finland/2476019.pdf>

H.R. 1804 (103rd): Goals 2000: Educate America Act

Herling, D. (2006). Investment in Early Childhood Shows High Rate of Return. Montana Business Quarterly, Vol. 44(3), pp. 10 – 15

Johnson-Martin N., Jens K., Attermeier S., Hacker B. (1991). The Carolina Curriculum for Infants and Toddlers with Special Needs. Paul H. Brooks Publishing Co.

Kartal, H. (2007). Investments for Future: Early Childhood Development and Education. Educational Sciences: Theory and Practice, Vol. 7(1), pp. 543 – 554

Kid Erudite (2013). Система Дъеныша. <http://www.kiderudite.com/#!/co23>

McCormick, M., Brooks-Gunn, J., Buka, S., Goldman, J., Yu, J., Salganik, M., Scott, D., Bennett, F., Kay, L., Bernbaum, J., Bauer, C., Martin, C., Woods, E., Martin, A., Casey, P. (2006). Early intervention in low birth weight premature infants: results at 18 years of age for the Infant Health and Development Program. *Pediatrics*, Vol. 117(3), pp. 771-780.

OECD (2011). Designing for Education: Compendium of Exemplary Educational Facilities. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264112308-en>

OECD (2012). Starting Strong 3: A quality toolbox for early childhood education and care. Policy Area 3: Parental and Community Involvement <http://www.oecd.org/edu/innovation-education/44824366.pdf>

Post, T. (1981). The Role of Manipulative Materials in the Learning of Mathematical Concepts. Berkeley, CA: National Society for the Study of Education and National Council of Teachers of Mathematics, McCutchan Publishing Corporation.

http://www.cehd.umn.edu/ci/rationalnumberproject/81_4.html

Schiller, P. (2010). Early brain development research review and update. <https://www.childcareexchange.com/library/5019626.pdf>

Sheridan, S., Han, Y., Kwon J. (2009). A cross-cultural study of preschool quality in South Korea and Sweden: ECERS evaluations. *The early childhood research quarterly*, Vol. 24, pp. 142-156

Shulruf, B., O'Loughlin, C., Tolley, H. (2009). Parenting education and support policies and their consequences in selected OECD countries. *Children and Youth Services Review*, Vol. 31, pp. 526–532

Singapore. Nurturing Early learners: A curriculum Framework for kindergartens. <http://www.moe.gov.sg/education/preschool/files/kindergarten-curriculum-framework.pdf>

The Frank Porter Graham Child Development Institute <http://ers.fpg.unc.edu/infanttoddler-environment-rating-scale-iters-r>

The Singapore Pre-school Accreditation Framework. <https://preschool.edu.sg/SPARK>

The Institute for early childhood education and research
<http://earlychildhood.educ.ubc.ca/community/research-practice-brain-development-and-early-childhood-education-what-connection>

The Urban Child Institute. <http://www.urbanchildinstitute.org/why-0-3/baby-and-brain>

UNESCO (2014). What is ECCE? <http://www.unesco.org/new/en/education/themes/leading-the-international-agenda/education-for-all/advocacy/global-action-week/gaw-2012/what-is-ecce/>

UNICEF (2001). "The Effects of Armed Conflict on Early Childhood." State of the World's Children New York

Lidwell, W., Holden, K., Butle, J. (2010). Universal Principles of Design: 125 Ways to Enhance Usability, Influence Perception, Increase Appeal, Make Better Design Decisions, and Teach Through Design

Zigler, E., Pfannenstiel, J. (2007). The Parents as Teachers program: its impact on school readiness and later school achievement. A Research Summary